

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
79**

Умань — 2012

УДК 63(06)

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики та продовольства України і науково-дослідних установ НААН України.

О.О. Непочатенко — доктор економ. наук (відповідальний редактор),
В.В. Манзій — кандидат с.-г. наук (заступник відповідального редактора),
О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Т.Є. Кучеренко — доктор економ. наук,
Л.В. Молдаван — доктор економ. наук, А.С. Музиченко — доктор економ. наук,
Ю.О. Нестерчук — доктор економ. наук, О.О. Школьний — доктор економ. наук,
В.С. Уланчук — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського НУС, протокол № 6 від 24 травня 2012 року.

Адреса редакції:

20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 4-69-77.

Свідоцтво про реєстрацію KB № 17791-6641ПР від 17.03.11 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2012

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>О.О. Непочатенко, П.М. Боровик, О.С. Тригубенко</i>	ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	6
<i>І.А. Бержанір, Н.І. Гвоздеї, О.Т. Прокopcчук</i>	ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	16
<i>М.А. Коротєєв</i>	МОНІТОРИНГ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У НЕФОРМАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ.....	22
<i>М.І. Мальований</i>	СТАН І ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	29
<i>Л.Д. Тулуш, О.Т. Прокopcчук</i>	КЛЮЧОВІ ЗМІНИ У МЕХАНІЗМІ СПРАВЛІННЯ ПДВ З МЕТОЮ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ.....	39
<i>В. Ф. Невлад</i>	ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ.....	50
<i>О.Т. Прокopcчук</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СПРАВ- ЛІННЯ ПДВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	56
<i>А.В. Мовчанюк</i>	ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	68
<i>О.М. Світовий</i>	УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	79
<i>О.С. Рибчак</i>	МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ОБСЯГУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	86
<i>О.С. Коваленко</i>	СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПЛОДОЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	93

<i>С.М. Приліпко</i>	ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ПАСПОРТИЗАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНИ.....	101
<i>А.О. Ревуцька</i>	ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ.....	111
<i>В. В. Асташова</i>	ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	120
<i>О.М. Грабова</i>	СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ.....	128
<i>О.М. Байрак</i>	ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..	134
<i>О.В. Коваленко</i>	ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ.....	140
<i>Н.О.Шевченко</i>	ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	146
<i>О.М. Транченко, Л.В. Транченко</i>	МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	152
<i>Т.В. Сокольська</i>	ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ...	162
<i>О.В. Сівоха</i>	КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	168
<i>П.Ю. Курмаєв</i>	ПРОГРАМНІ МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	172

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук,
П.М. БОРОВИК, кандидат економічних наук,
О.С. ТРИГУБЕНКО

У статті досліджено недоліки сучасного механізму державного регулювання розвитку сільських територій та запропоновано шлях їх вирішення через вдосконалення механізму податкового регулювання соціально-культурного розвитку сільської місцевості.

Одним із побічних наслідків економічних реформ в Україні є занепад сільських територій. В той же час, Україна є аграрною державою, яка, без перебільшення, має всі шанси стати житницею світу. З цієї причини розвиток як сільського господарства так і сільських територій на теренах нашої країни є справою державної ваги.

Варто відзначити, що проблематика розвитку сільських територій в нашій країні досліджувалась в наукових працях О. Булавки, П. Гайдуцького, З. Герасимчук, В. Горкавого, Б. Данилишина, М. Кропивка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Юрчишина та багатьох інших вчених. Крім того, заслуговують на увагу дослідження проблем фінансування соціально-культурних та побутових закладів на селі А. Величко, М. Дем'яненка, Ю. Лузана, П. Макаренка, А. Стельмашука.

Результати досліджень як перелічених, так і багатьох інших науковців засвідчили наявність суттєвих диспропорцій розвитку сіл та міст в Україні, які проявляються, насамперед, у неналежному фінансуванні потреб сільських закладів освіти, охорони здоров'я та культури та в недостатньому забезпеченні потреб сільських жителів [2, 4–6, 8, 16, 17]. Поряд з цим, не зважаючи на численні публікації, присвячені диспропорціям розвитку сільських територій та вітчизняних міст, нині проблеми розвитку села особливо загострились, адже відсутність належного фінансового забезпечення сільських соціально-культурних та побутових установ, що спостерігається в Україні останнім часом, зумовлює подальший занепад села, що поряд з іншими факторами, призводить до неналежного рівня розвитку аграрної сфери економіки.

Зважаючи на викладене, проблема фінансування соціально-побутових потреб жителів села нині є гостроактуальною для держави, а тому потребує подальших наукових напрацювань.

Методика дослідження. Завданням даної публікації є обґрунтування перспектив підвищення ролі податкових джерел фінансування розвитку бюджетних соціально-культурних та побутових установ, що функціонують в сільській місцевості. З метою виконання поставленого завдання в ході дослідження були використані економіко-статистичні методи досліджень,

зокрема монографічний метод, метод порівняння, табличний та графічний методи.

Результати дослідження. Фінансовий стан розташованих в сільській місцевості соціально-побутових установ вже тривалий час суттєво ускладнює їх нормальне функціонування, що проявляється, насамперед, в неналежному їх матеріально-технічному та кадровому забезпеченні, зношеності їх обладнання, низькому рівні заробітної плати працівників зазначених установ, в їх неспроможності задовольнити потреби сільських жителів, не дивлячись на те, що вони є значно нижчими від потреб у соціально-культурних та побутових послугах жителів міст. Широкий спектр проблем сільської соціальної сфери, як свідчать результати досліджень, викликаний звільненням організованих агроформувальників від обов'язку утримувати об'єкти соціально-культурного та побутового призначення, що відбулось в процесі реформування відносин власності в агросфері, а також з передачею об'єктів соціально-культурного та побутового призначення на баланс сільських і селищних рад, бюджети яких не в змозі покрити витрати, пов'язані з утриманням та експлуатацією об'єктів сільської соціальної інфраструктури. В результаті цього кількість сіл, де відсутні стаціонарні об'єкти побуту, охорони здоров'я, освіти та культури продовжує зростати.

Водночас, частка власних і закріплених джерел доходів сільських та селищних бюджетів з кожним роком скорочується, а регульовані доходи бюджетів місцевого самоврядування сільських територій, що надходять переважно у вигляді субвенцій використовуються виключно з метою фінансування захищених статей видатків сільських бюджетів а не на забезпечення потреб соціального розвитку села та сільських територій чи побутового обслуговування сільського населення.

Зокрема, дані, наведені нами в таблиці засвідчують, що частка власних та закріплених джерел доходів у загальних надходженнях сільських бюджетів як по Україні, так і по Черкаській області та по Уманському району Черкащини складає близько 1/5. Лише в 2011 році питома вага власних та закріплених джерел надходжень сільських та селищних бюджетів у структурі їх доходів досягла 25%. Необхідно відмітити, що частка власних і закріплених джерел доходів у структурі надходжень бюджету Берестівської сільської ради Уманського районує дещо вищою, що пояснюється, насамперед, ефективним використанням самооподаткування.

Варто відзначити, що ще гіршим є становище з мобілізацією місцевих податків і податкових платежів до бюджетів місцевого самоврядування сільських територій. Зокрема, як свідчать дані таблиці 1, в період до 2011 року місцеві податки і платежі формували лише біля 0,5% доходів сільських бюджетів. Лише в 2011 році цей показник зріс в 6 разів. В той же час, така зміна є наслідком реформування системи місцевого оподаткування, в результаті якого до місцевих податків було віднесено єдиний податок з суб'єктів малого підприємництва, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір та податок

на нерухомість. Водночас, єдиний податок і до його включення до місцевих податкових платежів в повному обсязі надходив до бюджетів місцевого самоврядування, податок на нерухомість запроваджується лише з 1 січня 2012

Частка власних і закріплених джерел надходжень та місцевих податків і зборів у доходній базі місцевих бюджетів сільських територій*

Регіон	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
I. Частка власних та закріплених джерел доходів у загальних надходженнях сільських та селищних бюджетів, %					
Україна	19,5	19,1	18,6	20,5	24,6
Черкаська область	19,6	19,2	18,8	20,5	23,8
Уманський район	19,5	19,0	18,9	20,7	25,5
Берестівецька сільська рада Уманського району Черкаської області	22,1	25,2	26,8	27,3	29,9
II. Частка мобілізованих місцевих податків та зборів у загальних надходженнях місцевих бюджетів сільської місцевості, %					
Україна	0,53	0,57	0,52	0,42	3,0
Черкаська область	0,54	0,58	0,53	0,42	3,1
Уманський район	0,53	0,57	0,54	0,41	2,9
Берестівецька сільська рада Уманського району Черкаської області	0,51	0,52	0,53	0,43	2,7

*Складено авторами за оперативними даними Міністерства фінансів України [1], фінансового управління Черкаської облдержадміністрації та фінансового управління Уманської райдержадміністрації Черкаської області.

року. Решта ж місцевих податків та платежів, як показує практика їх справляння, не мають або ж не матимуть суттєвого фіскального значення [2, с. 260–262] Зважаючи на викладене, перелічені зміни в місцевому оподаткуванні майже не вплинули на формування доходної бази бюджетів сільських територій.

Як уже зазначалось, держава, делегувавши повноваження по утриманню соціальної сфери сільських територій органам місцевого самоврядування, які нині не мають належного фінансового забезпечення, одночасно зняла відповідальність із сільськогосподарських товаровиробників за утримання об'єктів соціально-побутової сфери, запровадивши при цьому для них ще й пільгові режими як прямого так і непрямого оподаткування.

Дотуючи аграріїв, держава збільшує їх прибутки, які вони звичайно можуть, але ж зовсім не зобов'язані вкладати у соціальний розвиток села та в фінансування побутових потреб сільських жителів. Поряд з цим, податкові виплати сільськогосподарських підприємств не забезпечують навіть мінімальної потреби сільських територій в коштах.

В зв'язку з цим, слід відмітити, що податкові надходження сільських бюджетів формують дві категорії платників: організовані аграрні формування та фізичні особи, що є жителями сільських територій.

При цьому, основною складовою власних та закріплених джерел доходів сільських бюджетів є податок з доходів фізичних осіб, частка якого в структурі їх податкових надходжень від 70 до 85% [1; 12, с. 9-10]. В той же час, реальними платниками цього податку є наймані працівники, тобто сільські жителі, а підприємства та підприємці, в тому числі і сільськогосподарські товаровиробники виступають в ролі податкових агентів. З іншого боку, слід зазначити, що беззаперечною заслугою сільськогосподарських підприємств та підприємців, які здійснюють діяльність в сільській місцевості, є вже те, що вони створюють робочі місця, а відтак і передумови для сплати податку з доходів громадян.

Іншим порівняно значним за його питомою вагою в структурі доходів бюджетів сільських територій податком, що його сплачують організовані агроформування, є фіксований сільськогосподарський податок. Поряд з цим, фіксований розмір бази його справляння зумовлює мізерний розмір цього податку, що надходить до бюджетів сільських населених пунктів (близько 7 грн з гектара сільськогосподарських угідь) [15, с. 42–46].

Решта податків, що формують закріплену частку доходів бюджетів сільських та селищних громад в Україні та сплачуються сільськогосподарськими товаровиробниками (земельний податок за несільськогосподарські земельні угіддя, плата за оренду земель комунальної власності, платежі за користування надрами, екологічний податок, інші платежі) теж формують незначну частину доходів місцевих бюджетів.

Поряд з цим, у Європі головним джерелом доходів місцевих бюджетів (в тому числі і бюджетів муніципалітетів сільських територій) є місцеві податки та збори, що становлять кошик їх власних доходів [3; 18, р. 172].

Зокрема, місцеві податки формують близько 60% дохідної бази бюджетів сільських муніципалітетів у Німеччині, 48% — у Швейцарії, 38% — в Італії, 45% — в Австралії, 44% — в Норвегії [7, с. 127; 18, р. 136].

Крім того, в Естонії до місцевих податків віднесено подушний податок, місцевий прибутковий податок, податок на продаж, податок на човни, податок з реклами, плата за користування дорогами та податок на вуличне обслуговування, податок з власників автомобілів, податок з власників тварин, податок на розважальні послуги, що дозволяє фінансувати потреби місцевих громад сільських територій виключно за рахунок власних джерел доходів бюджетів муніципалітетів [7, с. 127–128].

В Україні ж, як свідчать результати дослідження, місцеві податки формують вкрай незначну частку доходів бюджетів сільських громад. Крім того, держава, делегувавши органам місцевого самоврядування повноваження утримувати сільські території та їх установи соціальної сфери, не надала місцевим органам влади реальних джерел для їх належного фінансування. В результаті цього рівень залежності місцевих бюджетів від державної казни з кожним роком зростає а обсяги фінансування потреб установ і закладів

соціальної сфери на селі скорочуються.

Викладені факти демонструють, що нині в Україні організовані агроформування фактично не приймають участі в фінансуванні потреб соціальної сфери села. Саме це, як показують результати дослідження, призвело до неналежного рівня фінансування потреб сільських соціально-культурних та побутових закладів.

Поряд з цим нормальне функціонування сільських шкіл та будинків культури, дитячих садочків, фельдшерсько-акушерських пунктів та лікарень, лазень та будинків побуту є необхідністю для сільських жителів, адже їх відсутність поряд з браком робочих місць, є основними причинами масової міграції сільських жителів до мегаполісів, яка в найближчому майбутньому може зумовити подальший занепад аграрної галузі економіки [6, с. 62–63].

Вирішити цю проблему, звичайно, можна шляхом передачі комунальних об'єктів соцкультпобуту, що функціонують на сільських територіях на баланс сільськогосподарських підприємств. Поряд з цим, такий крок, не змусить крупних сільськогосподарських товаровиробників, що лише використовують сільськогосподарські угіддя та не зацікавлені в розвитку села, фінансувати потреби зазначених установ. З іншого боку, невеликі організовані агроформування, що функціонують в межах одного–двох населених пунктів і без цього часто по можливості забезпечують потреби шкіл, дитсадків, будинків культури та інших сільських закладів соцкультпобуту.

Тому, на наше переконання, нині єдиним реальним шляхом вирішення зазначеної проблеми є підвищення частки саме місцевих податків у структурі доходів сільських та селищних бюджетів. На нашу думку, це має відбуватись шляхом підвищення рівня податкового навантаження саме на сільськогосподарських товаровиробників, адже для несільськогосподарського бізнесу сільські території більшості регіонів України є потенційно непривабливими, тому підвищення рівня податкового навантаження змусить багатьох підприємців просто відмовитись від ведення бізнесу. При цьому, розмір такого додаткового податкового тягаря на організовані агроформування повинен відповідати сумі коштів, необхідних для фінансування потреб поточної діяльності та розвитку комунальних закладів соцкультпобуту, що функціонують в сільській місцевості.

Відповідно до Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, місцеві бюджети мають виділяти з 2010 року щорічно на розвиток установ соцкультпобуту в сільській місцевості по 717 млн грн. В той же час слід зазначити, що за період з дати прийняття даної програми жодної копійки на фінансування потреб розвитку сільських територій з інших джерел, ніж держбюджет не надійшло [9]. Таким чином, через місцеве оподаткування необхідно додатково мобілізувати щороку не менше 717 млн грн.

З метою вирішення зазначеного завдання, на нашу думку, потрібно запровадити всього один додатковий місцевий податок, який, зважаючи на цільовий характер використання коштів, що необхідно мобілізувати за його допомогою, ми пропонуємо назвати податком на розвиток сільських територій (рис.).

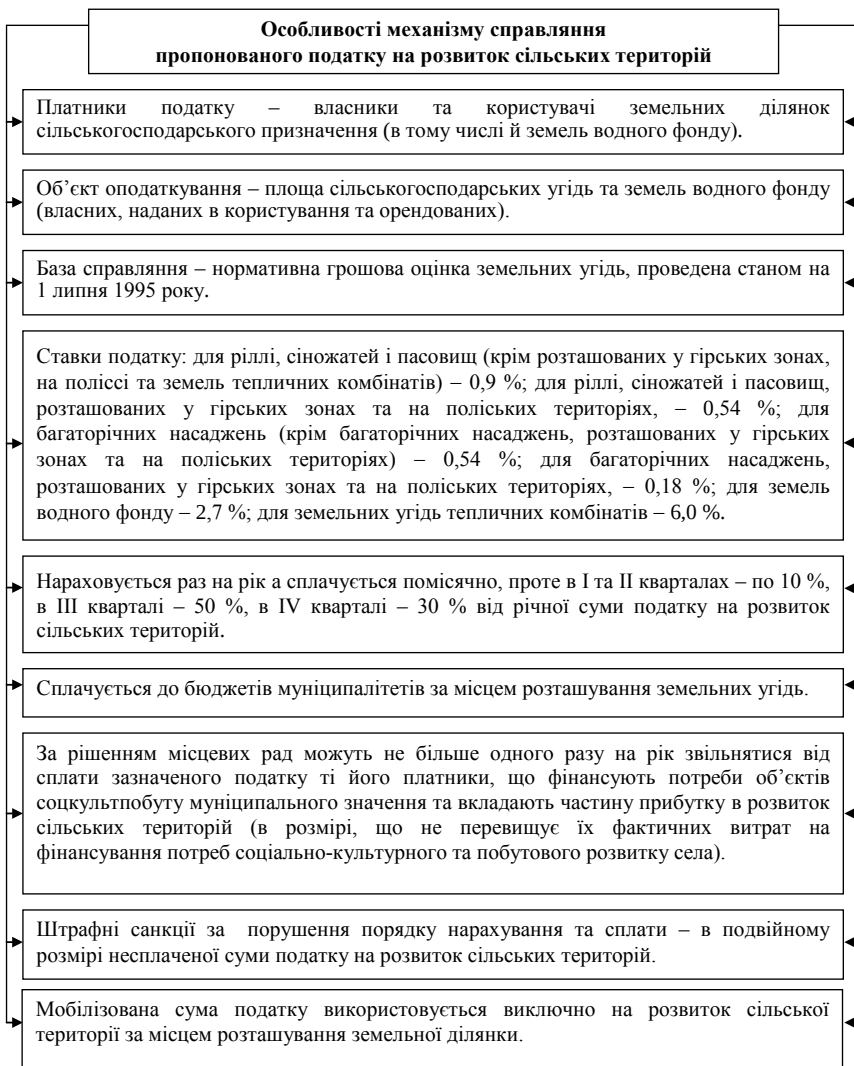

Рис. Особливості механізму справляння пропонованого податку на розвиток сільських територій*

*Розроблено авторами.

Платниками пропонованого податку, на нашу думку повинні бути сільськогосподарські підприємства та фізичні особи, що є власниками або користувачами земельних угідь сільськогосподарського призначення (в тому числі земель водного фонду). Оскільки сплачувати цей платіж будуть, переважно, організовані аграрні формування, що нині є платниками іншого прямого податку — ФСП, то ми пропонуємо щоб податок на розвиток сільських територій з метою спрощення механізму його справляння був за своєю сутністю надбавкою до фіксованого сільськогосподарського податку.

З цієї причини, об'єктами оподаткування податком на розвиток сільських територій, як і фіксованим сільськогосподарським податком [13] повинні бути площі сільськогосподарських угідь та земель водного фонду, які

знаходяться у власності суб'єктів господарювання або надані їм в користування, в тому числі й на умовах оренди.

Базою оподаткування для податку на розвиток сільських територій, на наше переконання, повинна бути нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь, проведена за станом на 1 липня 1995 року.

З метою визначення оптимального розміру ставок податку на розвиток сільських територій, враховуючи що цей платіж за своєю сутністю буде надбавкою до фіксованого сільськогосподарського податку, порівняємо потребу в фінансових ресурсах на розвиток сільських територій (717 млн грн) [9] та розмір мобілізованого фіксованого сільськогосподарського податку (у 2011 р. — 121,9 млн грн). Співставивши їх розміри, побачимо що ставки податку на розвиток сільських територій повинні бути в 6 разів більшими від ставок ФСП (717/121,9).

На перший погляд пропоновані ставки цього платежу є досить значними, оскільки суттєво перевищують розмір ФСП з одиниці земельної площі. В той же час, результати попередніх досліджень засвідчили що база справляння ФСП (нормативної грошова оцінка земельних угідь, проведена станом на 01.07. 1995 р.) повинна індексуватись як і база справляння земельного податку [14, с. 155]. Враховуючи, що коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земельних угідь з метою обчислення розміру земельного податку в 2012 році порівняно з 01.07. 1995 року складає 3,2 [10], розмір податку на розвиток сільських територій з одиниці земельної площі буде лише на 90% більшим від розміру ФСП з проіндексованої бази його справляння. Крім того, стан сільських соціально-культурних та побутових закладів та рівень розвитку сільських територій нині є вкрай незадовільним та потребує пошуку нових джерел їх фінансування.

Як і ФСП пропонований податок повинен нараховуватись раз на рік а сплачуватись помісячно, проте в I та II кварталах — по 10%, в III кварталі — 50%, в IV кварталі — 30% від річної його суми;

На наше глибоке переконання, податок на розвиток сільських територій повинен бути місцевим податком, сплачені суми якого в повному обсязі мають надходити до бюджету тієї місцевої ради, де розміщені площі

сільськогосподарських угідь, що є об'єктом його справляння та використовуватись виключно на розвиток місцевих територій за місцем розташування земельних угідь. Це, крім того, дозволить місцевому самоврядуванню не частіше одного разу на рік звільняти від сплати зазначеного податку тих його платників, що фінансують потреби об'єктів соціально-культурного значення та вкладають частину прибутку у розвиток сільських територій (в розмірі, що не перевищує їх фактичних витрат на фінансування потреб соціально-культурного та побутового розвитку села).

На нашу думку, необхідно передбачити також штрафні санкції за несплату пропонованого податку. При цьому їх розмір повинен відповідати подвійній сумі несплаченого податку на розвиток сільських територій, тобто не бути аж занадто великим, щоб не спричиняти кризові явища в його платників та, поряд з тим, не бути незначним, адже це може суттєво послабити регулюючі властивості цієї податкової форми.

Лише запровадження пропонованого податку на розвиток сільських територій, на нашу думку, дозволить вирішити проблеми як фінансування бюджетних установ та закладів, що функціонують в сільській місцевості так і забезпечення інших потреб сільських громад, наслідком чого, на наше переконання, буде відродження українського села.

Висновок. Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що з метою забезпечення належного рівня розвитку сільської місцевості необхідно запровадити нову податкову форму — місцевий податок на розвиток сільських територій, мобілізовані суми якого повинні використовуватись виключно на фінансування потреб їх соціально-культурного розвитку.

Подальші розвідки стосовно зазначеної тематики наукових досліджень слід присвятити моделюванню наслідків запровадження податку на розвиток сільських територій як для місцевих бюджетів так і для його платників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2007–2011 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // http://www.minfin.gov.ua_local_budget_monitoring_2007_2011.html.
2. Боровик П.М. Посилення ролі податкових джерел фінансування сільських соціально-культурних закладів / П.М. Боровик, О.С. Тригубенко, О.В. Пересунько // Сталій розвиток економіки: Всеукраїнський науково-видавничий журнал — 2011. — № 7(10) — С. 259–263.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України № 52/97-ВР від 15.07.97 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036.
4. Збарський В.К. Сталій розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК — 2010. — №11 — С. 129–136.

5. Красняков Є. Сільська освіта потребує підтримки держави. / Є. Красняков // — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — kpo.rada.gov.ua.
6. Курець В.С. Децентралізація фінансового управління загальноосвітніми школами України — нагальна проблема часу / В.С. Курець // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції [“Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти”], (Дніпропетровськ, 27–28 серпня 2009 р.) / Збірник наукових праць. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. — С. 62–64.
7. Науменко А.М. Напрями підвищення дохідності місцевих бюджетів / А.М. Науменко // Держава та регіони. — 2009. — № 5. — С. 127–133.
8. Показники розвитку аграрного сектору економіки та соціальної сфери села. [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://www.minagro.kiev.ua/page/?6759>.
9. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.minagro.gov.ua/files/00005082/Dergavna_cil'ova_programa.zip.
10. Про індексацію грошової оцінки земель, яку не проведено у 2012 році: Лист ДПА України від 16.1.2012 р. № 1248/7/17–3217 [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.sta.gov.ua/files/00009872/index_deneg_otsinka_ugidd.ftp.
11. Про результати аналізу державної підтримки розвитку соціальної сфери села: Бюлетень Рахункової палати України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/991715?cat_id=412 — 2012.
12. Прядко В.В. Проблеми формування доходної частини місцевих бюджетів та шляхи їх розв’язання / В.В. Прядко // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. — 2010. — Вип. 1(18): Економічні науки. — С. 6–12.
13. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755–VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
14. Тулуш Л.Д. Напрями вдосконалення механізмів справляння земельних податкових платежів в аграрній сфері / Л.Д. Тулуш, П.М. Боровик, І.В. Мережко // Наука й економіка: Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету — 2012. — Вип. 1 (25). — С. 154–159.
15. Тулуш Л.Д. Наслідки та перспективи функціонування фіксованого сільськогосподарського податку / Л.Д. Тулуш // Збірник наукових праць Уманського НУС, Частина 2 «Економіка» — 2010. — № 74 — С. 39–47.

16. Черевко Г.В. Державне регулювання розвитку українського села / Г.В. Черевко // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. — К., 2005. — С. 531–537.
17. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей. / В.В. Юрчишин // Економіка АПК — 2011. — № 2 — С. 87–99.
18. Berg I. Education and jobs: the great training robbery / I. Berg. — N.Y.: Percheron Press / Eliot Werner Publications, 2003. — 266 p.

Одержано 6.02.12

В настоящее время в Украине серьезной проблемой, препятствующей нормальному развитию сельских территорий, есть отсутствие надежного источника финансирования их потребностей. Для решения этой проблемы необходимо внедрение новой налоговой формы — налога на развитие сельских территорий, предусматривая при этом строго целевое использование средств, которые будут собраны с его помощью.

Ключевые слова: *сельские территории, источники финансирования развития сельских территорий, фиксированный сельскохозяйственный налог, налог на развитие сельских территорий.*

Nowadays a serious problem which puts the obstacles in the way of regular development of rural areas in Ukraine is the lack of reliable source of financing their needs. To solve this problem it is necessary to implement a new tax form, namely a tax for the development of rural areas. At the same time proper use of means which will be collected with its help must be provided.

Keywords: *rural areas, sources of financing of rural areas, fixed agricultural tax, tax for development of rural areas.*

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

І.А. БЕРЖАНІР, Н.І. ГВОЗДЄЙ, О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидати економічних наук

Досліджено сутність фінансового стану підприємства та доведено необхідність його проведення, а також обґрунтовано роль і місце показників комплексної оцінки фінансового стану підприємства. Проаналізовано показники фінансового стану аграрних підприємств Уманського району та досліджено фактори, що спричинили їх зміну.

Необхідність оцінки та прогнозування фінансового стану зумовлена збитковістю та неплатоспроможністю значної кількості підприємств АПК, незадовільною структурою їх капіталу. Реальне відображення фінансового стану підприємства ускладнюється недосконалими методичними підходами до його оцінки. Тому дослідження фінансового стану аграрних підприємств, а також чинників, що впливають на фінансові показники, є актуальною проблемою, вирішення якої дозволить більш кваліфіковано приймати рішення в управлінні фінансовою діяльністю підприємств.

Теоретичним та методологічним аспектам діагностики фінансового стану підприємств АПК присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: К. Ізмайлової, А. Ковальова, М. Коробова, В. Клочан, Л. Лахтіонові, Ю. Лузана, О. Мец, Г. Савицької, А. Шеремета та інших вчених. Однак на сучасному етапі відсутня ефективна методика діагностики фінансового стану підприємства, яка б давала йому адекватну оцінку. Це зумовлено відсутністю досвіду вітчизняних підприємств у сфері здійснення фінансового аналізу діяльності підприємств, і як наслідок, відсутністю науково-практичних розробок щодо удосконалення методики аналізу фінансового стану підприємства.

Метою дослідження є аналіз теоретичних та методичних положень, удосконалення методів комплексної оцінки фінансового стану підприємств, які забезпечать стабільний розвиток підприємства.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, законодавчі та нормативно-правові акти України щодо оцінки фінансового стану підприємств. У процесі дослідження використано такі методи: монографічний, абстрактно-логічний, порівняння, аналізу та **синтезу**.

Результати досліджень. В умовах нестабільного зовнішнього середовища, постійного росту конкуренції ефективність діяльності суб'єктів господарювання залежить від їх фінансової стійкості. Це активізує проблему

комплексної оцінки фінансового стану кожного підприємства.

Фінансовий стан підприємства характеризується сукупністю показників, що виражають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів та є синтетичним виразником операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Метою оцінки фінансового стану підприємства є визначення його здатності продовжувати фінансово-господарську діяльність, можливостей подальшого розвитку, забезпечення прибутковості та збільшення виробничого потенціалу.

Теоретичне визначення поняття „фінансовий стан підприємства” є принциповим з огляду на його подальше практичне використання, оскільки дослідження нормативних документів свідчить про відсутність єдиних підходів до трактування цього поняття. Існування розбіжностей у визначенні

сутності поняття „фінансовий стан підприємства” спричиняє неоднозначність у здійсненні його оцінки на підприємстві.

Аналіз сучасної економічної літератури свідчить, що на сучасному етапі відсутня ефективна методика оцінки фінансового стану підприємства. Більшість підприємств використовують застарілі методи діагностики фінансового стану, яким властива вибіркова оцінка результатів діяльності суб'єкта господарювання, великий обсяг розрахунків та вихідних параметрів оцінки, що ускладнює процес оцінки фінансового стану підприємства.

Одним з найпоширеніших в практиці використання методів оцінки фінансового стану підприємства є метод аналізу динаміки та структури показників фінансової звітності. Однак враховуючи те, що фінансова звітність являє собою сукупність абсолютних показників діяльності підприємства, аналіз цих даних призводить до нечіткості та можливої некоректної оцінки фінансового стану підприємства. Проте за допомогою цього методу можна сформулювати напрямки подальшого поглибленого аналізу фінансового стану підприємства за допомогою інших методів фінансового аналізу.

Існуючі методики оцінки фінансового стану не дозволяють достатньо адекватно та достовірно оцінити фінансову ситуацію на підприємстві, що призводить до зниження ефективності прийняття рішень. Тому виникає необхідність у комплексній оцінці фінансового стану підприємства, яка б дозволяла оперативно та якісно виявляти властивості фінансового стану підприємства.

Ще одним методом оцінки фінансового стану підприємства, що використовується в практиці зарубіжних підприємств, є коефіцієнтний метод. В сучасній економічній літературі представлено багато показників, що використовуються для оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання. Зокрема, В.П. Ключан пропонує методику, за якою фінансовий стан вимірюється системою таких показників: абсолютної ліквідності, швидкої ліквідності, автономності (незалежності), покриття і рентабельності активів [1].

М.Я. Коробов зазначає, що фінансовий стан необхідно оцінювати ще і з позиції ймовірності банкрутства, оскільки розрахунок показників, що

впливають на банкрутство підприємства дозволяє своєчасно виявити недосконалість та попередити банкрутство підприємства [2]. Г.В. Савицька відносить до основних показників ще і ступінь фінансової незалежності підприємства (фінансової автономії) [3], а А.В. Череп та Л.А. Кириченко — показники ринкової вартості [4].

Не зважаючи на різноманітність поглядів щодо використання показників аналізу фінансового стану, фінансовий аналіз рекомендується здійснювати за такими напрямками: оцінка майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності.

Динаміку показників фінансового стану аграрних підприємств Уманського району наведено в таблиці.

**Динаміка показників фінансового стану аграрних підприємств
Уманського району за роками**

Показники	Нормативне значення	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Відхилення 2009 р. до 2010 р.(+,-)
Показники фінансової стійкості					
Коефіцієнт автономії	> 0,5	0,559	0,386	0,743	0,184
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	> 0,1	0,862	0,366	1,722	0,860
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,2–0,5	0,597	0,568	0,555	-0,042
Показники ліквідності					
Коефіцієнт покриття	1–1,5	1,862	1,366	2,722	0,860
Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 1	0,914	1,085	1,385	0,471
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2–0,35	0,030	0,015	0,107	0,077
Показники ділової активності					
Коефіцієнт оборотності активів	Тенденція до збільшення	0,305	0,391	0,442	0,137
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Тенденція до збільшення	–	9,757	11,840	11,840
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Тенденція до збільшення	0,534	0,880	0,850	0,316
Показники рентабельності					
Коефіцієнт рентабельності активів	Тенденція до збільшення	0,034	0,151	0,075	0,041
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Тенденція до збільшення	0,060	0,340	0,143	0,083
Коефіцієнт рентабельності діяльності	Тенденція до збільшення	0,113	0,386	0,170	0,057

У 2009–2011 рр. серед показників фінансової стійкості коефіцієнт автономії збільшився (з 0,559 у 2009 р. до 0,743 у 2011 р.). Разом з тим,

загальний рівень забезпеченості оборотними засобами теж дещо збільшився у 2010 році до 1,722, забезпечуючи тим самим відповідний рівень їх фінансової стійкості.

Протягом останніх двох років незначно знизився коефіцієнт маневреності власного капіталу (0,597–0,555), що означає зменшення величини власних засобів підприємств, які знаходяться в мобільній формі та зниження можливостей в маневруванні цими засобами.

Найважливішою характеристикою діяльності підприємств вважають їх здатність виконати свої зобов'язання в момент настання строку платежів. Так, коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності) є найбільш жорстким критерієм ліквідності підприємства і показує, яку частину короткострокових зобов'язань можна за необхідності погасити негайно. Як видно з даних таблиці 1, коефіцієнт абсолютної ліквідності в аграрних підприємств зріс за три роки на 0,860, проте у 2009–2011 рр. не відповідав нормативному значенню (1–1,5), що зумовлено недостатністю коштів для оплати всіх короткострокових зобов'язань і одночасного безперебійного здійснення процесу виробництва.

Звернемо увагу на невисокий рівень здатності аналізованих підприємств ліквідувати поточну заборгованість грошовитими коштами негайно (коефіцієнт абсолютної ліквідності). При нормативі 0,2–0,35 найменше його значення було у 2010 році (0,015), а в 2011 р. хоча дещо і підвищився, але є досить невисоким — 0,107. Основною причиною цього є високий рівень дебіторської заборгованості і, як наслідок, незначний обсяг оборотних коштів у сільськогосподарських підприємствах. При таких значеннях коефіцієнтів ліквідності підприємствам складно одержати кредити у банках.

Таким чином, рівень коефіцієнтів ліквідності не відповідає оптимальним значенням і свідчить про низьку платоспроможність агроформувань. Встановлені конкретні чинники такого розгармоніювання: неможливість відшкодування понесених витрат через відсутність паритету цін між продукцією агроформувань та матеріально-технічними ресурсами; високий рівень виробничих витрат, які виникають через технічну і технологічну відсталість; зниження обсягів виробництва через його збитковість та недостатність обігових коштів тощо [5].

В цілому ділова активність аграрних підприємств Уманського району Черкаської області протягом аналізованого періоду характеризувалася позитивними тенденціями зміни всіх груп показників (рис.).

Аналіз даних рис. 1 показав, що у 2007–2011 рр. коефіцієнт оборотності активів збільшився на 0,21, що свідчить про підвищення ефективності їх використання. Однак коефіцієнт оборотності позикового капіталу протягом аналізованого періоду зменшився на 0,17. Основною причиною цього є низька зацікавленість банків у кредитуванні аграрних підприємств, що зумовлено відсутністю у них ліквідної застави, нестача власних оборотних коштів тощо. У 2011 році коефіцієнт оборотності власного капіталу становив 0,86, що на 0,13

більше у порівнянні з 2007 р. і свідчить про збільшення питомої ваги власного капіталу в структурі джерел фінансування оборотних активів аграрних підприємств Уманського району.

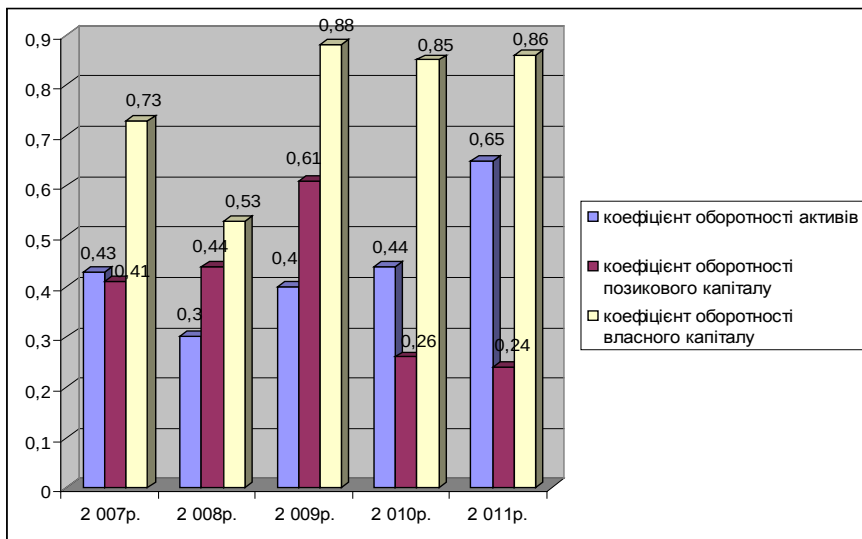

Рис. 1. Динаміка показників ділової активності аграрних підприємств Уманського району Черкаської області за роками

Одним із найважливіших індикаторів фінансового стану підприємства і, зокрема, ефективності використання ним оборотних засобів є показники рентабельності. З таблиці 1 видно, що показники фінансових результатів діяльності є досить низькими, що зумовлено високою собівартістю реалізованої продукції і є перешкодою стабільного відтворення виробництва. Це є свідченням низької ефективності вкладення коштів та нерационального їх використання.

Висновки. Таким чином, нестійкий фінансовий стан аграрних підприємств, обмежені можливості держави в наданні підприємствам АПК прямої фінансової допомоги зумовлюють необхідність реформування аграрного сектора з одночасним залученням оборотних коштів фінансово-кредитних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ключан В.П. Діагностика фінансового стану сільськогосподарських підприємств / В.П. Ключан, В.Ф. Ключан, Н.І. Костаневич, А.Г. Костирко // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 86–90.

2. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: [навч. посіб.] / М.Я. Коробов. — К.: Знання, 2000. — 378 с.
3. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая. — Минск: Новое знание, 2002. — 704 с.
4. Череп А.В. Проблеми визначення фінансового стану підприємств в умовах фінансової кризи / А.В. Череп, Л.А. Кириченко // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 6. — С. 233–236.
5. Гудзь О.Є. Сучасний вимір фінансового забезпечення виробничої діяльності агроформувань // О.Є. Гудзь / Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 5. — С. 14–18.

Одержано 10.02.12

Характеризовано инвестиционную деятельность и ее развитие в Украине, а также установлено инвестиционную привлекательность сельскохозяйственных предприятий в регионе. Исследованы источники формирования инвестиций, а также рассмотрены методы оценки экономической эффективности инвестиционной деятельности в сельском хозяйстве. Проанализированы условия инвестиционной деятельности в сельскохозяйственных предприятиях и определено ее экономическую эффективность. Обоснованы направления повышения экономической эффективности вложения инвестиций в сельскохозяйственные предприятия.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционная деятельность, сельское хозяйство, инвестиционная привлекательность, инвестиционный климат.*

The investment activity and its development in Ukraine were characterized, as well as investment attractiveness of agricultural enterprises in the region was established. The sources of investments forming were researched and methods of the appraisal of economic efficiency of investment activity in agriculture were considered. The conditions of investment activity at the agricultural enterprises were analyzed and its economic efficiency was determined. The directions for increasing the economic efficiency of investments in agricultural enterprises were grounded.

Key words: *investments, investment activity, agriculture, investment attractiveness, investment climate.*

МОНІТОРИНГ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У НЕФОРМАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

М.А. КОРОТЄЄВ, кандидат економічних наук

Проведено оцінку та встановлено особливості зайнятості трудового потенціалу сільських територій у неформальному секторі економіки. Визначено основні напрями формування продуктивної зайнятості сільського населення України.

Кризові процеси у функціонуванні господарського механізму та системи управління економікою внаслідок яких різко зменшились обсяги виробництва та споживання продукції і послуг всіх галузей і, відповідно, знизився попит на робочу силу, призвели до зменшення рівня зайнятості населення за рахунок скорочення працюючих за наймом. Найбільші обсяги вивільнення робочої сили у сільській місцевості відбулися за рахунок скорочення працівників сільськогосподарських підприємств. Це викликало зростання безробіття у всіх його формах, хоча сучасний рівень фіксації не відображає справжніх розмірів даного явища. Багато селян, які опинились без роботи, не звертаються до служби зайнятості через відсутність перспектив отримати роботу в сільській місцевості, низького рівня допомоги по безробіттю, складності у постановці на облік та необхідності частой перереєстрації, що пов'язано з затратами часу та коштів в умовах віддаленості відповідних органів. Основна частина селян, вивільнених з аграрних та інших підприємств і організацій, вимушено поповнює групу зайнятих у неформальному секторі економіки.

Дослідженню теоретико-методологічних та прикладних аспектів проблеми підвищення зайнятості трудового потенціалу села присвячено праці видатних вчених економістів: С.І. Бандур, О.А. Бугуцького, О.А. Грішної, В.С. Дієсперова, О.І. Здоровцова, Е.М. Лібанової, В.В. Онікієнка та інших. Разом з тим, суттєве поширення зайнятості трудового потенціалу села в неформальному секторі економіки, вимагає ґрунтовних наукових досліджень цієї складної соціально-економічної проблеми та розробки напрямів забезпечення продуктивної зайнятості населення сільських територій.

Метою статті є оцінка рівня зайнятості трудового потенціалу села в неформальному секторі економіки та обґрунтування напрямів її легалізації.

Методика досліджень. В процесі досліджень використовувались наступні методи: абстрактно-логічний, економіко-статистичний та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок звуження сфери прикладання праці, відсутності альтернатив працевлаштування у сільській місцевості та низького рівня доходів, зайнятість у неформальному секторі економіки перетворилася на єдину сферу прикладання праці та єдине джерело

засобів існування для значної кількості селян, вивільнених з сільськогосподарських підприємств та інших галузей економіки. За національною методологією до зайнятих у неформальному секторі включаються всі особи, які були зайняті на незареєстрованих підприємствах, що за своїм розміром (чисельністю працюючих) відносяться до сектору домашніх господарств. З урахуванням національних особливостей щодо поширення неформальних трудових відносин, критерії визначення кількості зайнятих у цьому секторі розширені за рахунок включення осіб, які працювали за усною домовленістю з роботодавцем в офіційному секторі, тобто без укладення офіційного трудового договору (контракту), що надає їм мінімальні соціальні гарантії відповідно до чинного законодавства [1]. Кількість зайнятих у даному секторі економіки у 2010 р. складала 4,6 млн осіб, або 22,9% загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років (табл. 1).

1. Зайнятість населення України віком 15–70 років у неформальному секторі економіки

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Всього зайнято, тис. осіб	4623,3	4661,7	4563,8	4469,9	4649,2
у тому числі за місцем проживання: міське населення	1319,4	1319,8	1423,3	1450,2	1564,0
сільське населення	3303,9	3341,9	3140,5	3019,7	3085,2
Рівень зайнятості у неформальному секторі економіки — всього, %	22,3	22,3	21,8	22,1	22,9
у тому числі за місцем проживання: міське населення	9,3	9,2	9,9	10,6	11,3
сільське населення	50,5	50,7	47,9	46,4	47,7

Найбільшого поширення зайнятість у неформальному секторі економіки набула у сільській місцевості. Вона є основною сферою прикладання праці для кожної другої особи з числа зайнятих сільських жителів України. Із загостренням ситуації на сільському ринку праці неформальний сектор економіки, за відносно короткий період часу акумулював значну частину трудового потенціалу сільської місцевості, виступаючи на ньому у ролі фактора, що в деякій мірі знижує рівень соціальної напруги. Соціальна спрямованість даного сегменту зайнятості проявляється у пом'якшенні негативного впливу на сільських жителів безробіття та гарантуванні їм можливостей отримати джерела засобів необхідних для виживання.

Найвищий рівень зайнятості у неформальному секторі економіки в сільській місцевості України спостерігається серед молоді, осіб передпенсійного та пенсійного віку (табл. 2). Це пов'язано з тим, що роботодавці зацікавлені у працівниках, які перебувають у найбільш продуктивному віці, мають високий рівень освіти, практичного досвіду та кваліфікації і здатні до ефективної праці. Найбільші труднощі у працевлаштуванні на офіційному ринку праці мають особи з низьким рівнем

конкурентоспроможності, освіти і кваліфікації. Саме даний контингент населення вимушено поповнює когорту зайнятих у неформальному секторі економіки.

2. Рівень зайнятості сільського населення України у неформальному секторі економіки за віковими групами до загальної кількості зайнятого населення відповідної вікової групи, у%

Вікова група, років	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
15–24	62,9	61,0	56,4	54,4	58,3
25–29	43,8	43,3	40,1	38,9	40,4
30–39	37,6	38,2	36,2	37,9	38,4
40–49	37,4	39,1	35,7	34,2	36,4
50–59	52,3	52,9	51,7	48,7	47,7
60–70	96,7	96,2	94,3	92,9	91,7

Населення сільських територій з низьким рівнем освіти характеризується найвищим ступенем участі у неформальному секторі економіки. Від загальної кількості зайнятих осіб, які взагалі не мають або мають початкову загальну освіту у ньому задіяні понад 90%, осіб з базовою загальною середньою освітою — понад 70% (табл. 3). У групах сільського населення з вищим рівнем освіти спостерігається зниження ступеня зайнятості у неформальному секторі економіки. Найменше значення даного показника серед зайнятих, що мають повну вищу освіту — близько 20%.

3. Рівень участі сільського населення, зайнятого у неформальному секторі економіки за рівнем освіти до зайнятого населення відповідного рівня освіти, %

Рівень освіти	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Повна вища	22,5	21,6	17,6	15,8	17,7
Базова вища	34,5	32,4	28,4	23,7	31,3
Неповна вища	35,0	34,0	30,6	28,6	30,1
Повна загальна середня	51,2	52,0	49,7	49,3	50,9
Базова загальна середня	68,3	71,2	71,0	70,6	71,3
Початкова загальна або не мають освіти	93,3	93,5	91,8	93,9	96,1

Таким чином, неформальна зайнятість, в умовах відсутності альтернатив працевлаштування для найменш конкурентоздатної частини сільського трудового потенціалу, стала єдиною можливістю одержання доходу та забезпечення засобами до існування.

Домінуючою частиною неформального сектора економіки України є зайнятість у сільському господарстві, що реалізується у формі ведення особистого селянського господарства. У 2010 р. у ньому було зосереджено 65,2% всіх неформально зайнятих, або понад 70% усіх осіб зайнятих у

сільському господарстві (табл. 4). Слід відзначити, що особисті підсобні господарства паралельно з зайнятістю за основним місцем роботи велися

4. Зайнятість населення віком 15–70 років у неформальному секторі економіки України за видами економічної діяльності

Показник	2006 р.	2008 р.	2010 р.
Всього, тис. осіб	4623,3	4563,8	4649,2
у т.ч. за видами економічної діяльності, у%			
сільське господарство	71,6	65,7	65,2
будівництво	7,7	12,1	12,3
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	11,8	12,8	13,4
діяльність транспорту та зв'язку	1,2	1,5	1,8
інші види економічної діяльності	7,7	7,9	7,3

практично кожною родиною, що мешкала у сільській місцевості. Вони були сферою вторинної зайнятості і забезпечували населення необхідними продуктами харчування та виступали у ролі додаткового джерела отримання доходу. В умовах зниження життєвого рівня та зuboжіння значної частини сільського населення роль особистих селянських господарств у забезпеченні додаткових доходів суттєво зросла. Для значної кількості селян зайнятість в особистих селянських господарствах із вторинної перетворилася на єдину сферу прикладання праці та головне джерело засобів до існування. Доходи від такої зайнятості одержуються двома способами: самозабезпечення продуктами харчування звільняє сільських жителів від необхідності купувати їх на стороні, а реалізація частини виробленої продукції дозволяє купувати інші необхідні товари і послуги. Доходи від особистого підсобного господарства у 2010 р. становили 23,8% у структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств [3].

Незважаючи на стрімке зростання чисельності населення, зайнятого в особистому селянському господарстві, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції в даних господарствах суттєво не зросли, а значне збільшення її питомої ваги у складі валової продукції, зумовлене в першу чергу обвальним спадом виробництва у сільськогосподарських підприємствах (табл. 5).

Це пов'язано з тим, що можливості особистих селянських господарств, стосовно істотного розширення обсягів аграрного виробництва, суттєво обмежені, і в сучасних умовах вони практично вичерпані. Поряд із звуженням ємності споживчого ринку через низький рівень платоспроможного попиту населення, одним із головних обмежуючих чинників збільшення виробництва в особистих селянських господарствах є те, що вони ґрунтуються на застосуванні переважно ручної праці з низьким рівнем механізації виробничих процесів. В той же час, як відмічав ще О.В. Чаянов сільська родина збільшує затрати праці заради задоволення власних потреб доти, доки суб'єктивна оцінка важкості

додаткових зусиль ще врівноважується корисністю вироблених ними цінностей. Саме у цій точці природної рівноваги зусиль припиниться нарощування виробництва, оскільки будь-яка подальша праця буде суб'єктивно не вигідною [5].

5. Виробництво валової продукції сільського господарства у господарствах населення України (у порівнянних цінах 2005 року)

Показник	1990 р.	2000 р.	2006 р.	2008 р.	2010 р.
Виробництво валової продукції у господарствах населення — всього, млн грн	44575,8	51411,4	57886,4	56112,5	55387,0
у тому числі:					
продукція рослинництва	16645,9	25752,6	31708,8	32763,0	32233,7
продукція тваринництва	27929,9	25658,8	26177,6	23349,5	23153,3
Частка господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства — всього, %	30,6	66,0	61,0	54,0	55,1
у тому числі:					
продукції рослинництва	25,0	59,1	57,7	50,5	54,9
продукції тваринництва	35,2	74,8	65,5	59,7	55,3

Тому, як цілком справедливо відзначають Е. Лібанова та С. Бандур, „позитивні наслідки самозайнятості проявляються, головним чином, у соціальній сфері — за допомогою самозайнятості можна вирішувати проблему безробіття, але принципово не можна вирішити проблему економічного зростання” [6, С. 5]. На це вказує і світовий досвід — поширення самозайнятості характерне для етапів економічної кризи і неможливості працевлаштування в інших секторах економіки, а після періоду економічного поживлення самозайнятості поступово переходить у мікропідприємництво, або у найману працю. При появі можливостей альтернативного прикладання праці і підвищенні реальних доходів зайнятості населення в особистих селянських господарствах буде зменшуватись, а при достатньо високій доходності в інших сферах може бути зведена до мінімуму, як в розвинутих країнах з ринковою економікою, де вторинної зайнятості по виробництву сільськогосподарської продукції практично немає [6].

Можливості формування продуктивної зайнятості трудового потенціалу в сільській місцевості значною мірою визначаються параметрами розвитку аграрного сектора економіки. Нагальна необхідність економічного зростання у ньому пов'язується з стратегічною потребою нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції до рівня, при якому гарантувалася б продовольча безпека держави. Стратегічним напрямом має стати інноваційний розвиток великого товарного аграрного виробництва з раціональним поєднанням рослинницьких і тваринницьких галузей, орієнтація на виробництво екологічно чистої органічної продукції.

Важливим напрямом забезпечення продуктивної зайнятості населення сільських територій є її диверсифікація та стимулювання розвитку у сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності, як альтернативи аграрній зайнятості. Серед даних заходів пріоритетними слід вважати розміщення у сільській місцевості промислових підприємств із переробки сільськогосподарської продукції, виробництва біопалива, розвиток відповідної виробничої та комерційної інфраструктури, обслуговуючих і агросервісних підприємств. Це забезпечить не лише створення нових робочих місць, але й сприятиме підвищенню ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового виробництва.

Вагомим джерелом для розвитку несільськогосподарської зайнятості є необхідність кардинального поліпшення умов проживання на селі, відродження соціальної інфраструктури сільських територій (освіти, медицини, електро-, водо- і газопостачання, зв'язку, торгівлі, комунальних послуг, транспортного сполучення тощо), розвиток малого і середнього бізнесу у сфері зеленого туризму, створення системи послуг, зокрема ресторанного, готельного бізнесу, місцевих народних промислів.

Пропоновані напрями сприятимуть продуктивній зайнятості сільського населення, підвищенню рівня його матеріального добробуту і покращенню соціальних стандартів життя, а також дозволять забезпечити економічне зростання та підвищити інвестиційну привабливість сільських територій.

Висновки. Результати проведених досліджень дозволяють зробити висновок про те, що зайнятість у неформальному секторі економіки є основною сферою прикладання праці для кожної другої особи з числа зайнятих сільських жителів України. Неформальний сектор економіки, за відносно короткий період часу акумулював значну частину трудового потенціалу сільської місцевості, що в деякою мірою знижує рівень соціальної напруги на селі. Найвищим рівнем участі у неформальному секторі економіки характеризуються особи з низьким рівнем освіти, кваліфікації та конкурентоспроможності на сільському ринку праці. Стратегічними напрямами забезпечення продуктивної зайнятості населення сільських територій визначено відродження великотоварного аграрного виробництва на інноваційній основі, виробництво органічної продукції, стимулювання розвитку у сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності, розвиток виробничої, комерційної та соціальної інфраструктури сільських територій, поширення малого і середнього бізнесу у сфері зеленого туризму, ресторанного, готельного бізнесу, місцевих народних промислів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна активність населення України 2010: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. — К., 2011. — 208 с.

2. Праця України у 2010 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. — К., 2011. — 324 с.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.І.Осіпова. — К., 2011. — 368 с.
4. Сільське господарство України 2010: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. За ред. Ю.М. Остапчука. — К., 2011. — 384 с.
5. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды. / А.В. Чаянов. — М.: Экономика, 1989. — 492 с.
6. Лібанова Е. Незареєстрована зайнятість в Україні: формування й можливості державного регулювання / Е. Лібанова, С. Бандур. // Україна: аспекти праці. — 2000. — № 4. — С. 3–8.

Одержано 14.02.12

Проведены исследования занятости в неформальном секторе экономики. Установлено, что данный сектор — основная сфера приложения труда для каждого второго из числа занятых сельских жителей Украины. Определено, что основную часть занятых в неформальном секторе экономики составляют люди с низким уровнем образования, квалификации и конкурентоспособности на сельском рынке труда. Предложены стратегические направления обеспечения продуктивной занятости населения сельских территорий.

Ключевые слова: экономика, занятость сельских жителей, образование, квалификация, конкурентоспособность, рынок труда.

The research into the employment in the informal sector of economy was conducted. It was established that this sector was the main area of employment for about a half of employed rural population in Ukraine. It was determined that the majority of people employed in the informal sector of the economy had low level of education, professional skills and competitiveness at the rural labor market. The strategic directions of ensuring of productive employment of rural population were suggested.

Key words: economy, employment of rural population, education, professional skills, competitiveness, labour market.

СТАН І ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

М.І. МАЛЬОВАНІЙ, кандидат економічних наук

В статті аналізується фінансове забезпечення недержавного соціального страхування, як складової системи соціального захисту населення. Досліджено стан та проблеми формування фінансових ресурсів у сучасних соціально-економічних умовах та визначено перспективні шляхи їх вирішення.

Сучасний розвиток системи соціального захисту населення неможливий без гармонійного розвитку усіх її складових. Складні демографічні процеси, що супроводжують зниженням економічного потенціалу світової економіки, змушують більшість країн світу, у тому числі і Україну, активно розвивати недержавне соціальне страхування. Однією з головних проблем розвитку даної системи є акумулювання та інвестування фінансових ресурсів. Недовіра до фінансової системи та слабкий розвиток фінансового ринку негативно позначаються на розвитку недержавного соціального страхування в Україні в цілому. Оскільки воно забезпечує не лише додатковий соціальний захист населення, а є потужним джерелом фінансових ресурсів в економіку, то вирішення даних проблем є доволі актуальним на даний час з точки зору пом'якшення впливу демографічної кризи на систему соціального захисту населення та боротьби з наслідками економічної та світової кризи.

Питання розвитку недержавного соціального страхування були предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Теоретико-методологічні основи організації системи недержавного соціального страхування відображено у наукових працях таких вітчизняних вчених, як Н. Бондара [1], В. Гесця [2], В. Глухової [3], В. Грушка [4], Ю. Конопліної [6], Е. Лібанової [7], Мельника Т. [8], В. Яценко [12] та інші.

Визначаючи теоретичну та практичну цінність науково-теоретичного забезпечення реформування системи соціального страхування, слід зазначити, що недостатньо опрацьованими залишаються проблеми фінансового забезпечення недержавного соціального страхування та перспективи його розвитку.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; статистико-економічний — при аналізі фінансового стану недержавного соціального страхування; порівняння — для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; графічний метод — для наочного відображення зміни у часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Результати дослідження. Недержавне соціальне страхування в Україні здійснюється трьома видами страховиків (рис. 1) та регламентується Законом України «Про страхування» [5] та Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [11].

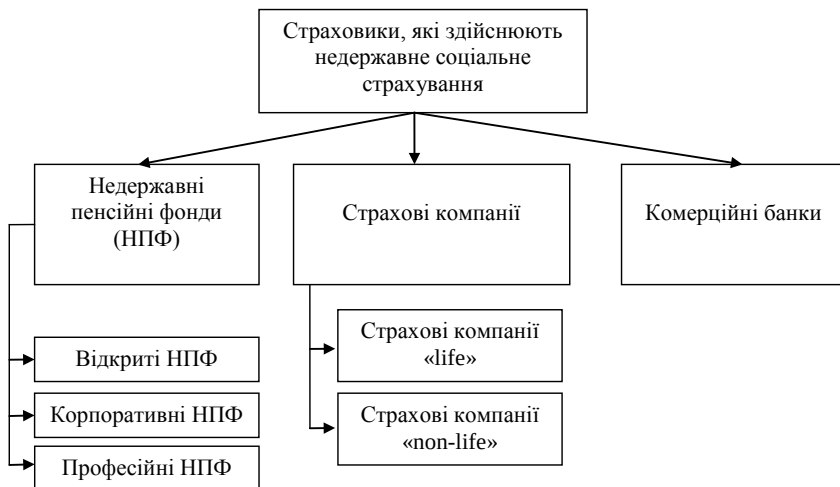

Рис. 1. Страховики недержавного соціального страхування

Недержавне соціальне страхування здійснюється переважно у формі особового страхування. За винятком недержавного пенсійного страхування, страховиком при цьому виступають страхові компанії, які на підставі укладеного страхового договору страхують від різного роду соціальних страхових ризиків. Згідно із Законом України «Про страхування» [5] до добровільного (недержавного) особового страхування належать такі види: страхування життя; страхування від нещасних випадків; страхування додаткової пенсії; медичне страхування; страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування медичних витрат.

Суб'єктами недержавного соціального страхування є фізичні та юридичні особи, які знаходяться в правових відносинах у відповідності з чинним законодавством про недержавне соціальне страхування: держава, страховики, страхувальники та застраховані особи (рис. 2).

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюються страхові внески у розмірах та в терміни, визначеними страховою угодою. В окремих випадках це можуть бути члени їх сімей. Застрахованою особою у недержавному соціальному страхуванні можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

У недержавному соціальному страхуванні крім застрахованих осіб, беруть участь дві сторони (два учасника) — страхувальники і страховики. Страховики — юридичні особи, які надають страхові послуги (збирають страхові внески і надають страхові виплати), та страхувальники — юридичні особи, які сплачують страхові внески, а також фізичні особи, які сплачують страхові внески і мають право на отримання компенсації (відшкодування) за настання страхового випадку.

Рис. 2. Суб'єкти недержавного соціального страхування

Страхувальниками вважаються роботодавці і застраховані особи, а страховиками відповідні юридичні особи (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, банки тощо). Страховики беруть на себе зобов'язання зі збору страхових внесків і надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг за настання страхових випадків — а саме пенсій, допомог з тимчасової непрацездатності, з безробіття тощо.

Страхові фонди в Україні формуються за рахунок обов'язкових страхових внесків та інвестиційного доходу, який утворюється внаслідок інвестування і розміщення коштів з метою отримання прибутку на користь застрахованих осіб. Однак основою як для формування так і інвестування фінансових активів є, насамперед, страхові внески, які сплачуються як страхувальниками так і застрахованими особами.

Розмір страхових внесків визначається у страховому договорі між страхувальником та страховиком. У недержавному пенсійному страхуванні страховик має право встановити мінімальний розмір пенсійних внесків — 10 відсотків мінімальної заробітної плати у розрахунку на один місяць. Розмір пенсійних внесків до корпоративного або професійного пенсійного фонду, що сплачуються за кошти засновників цих фондів і роботодавців-платників, може визначатися у колективному договорі. Засновники корпоративних та професійних пенсійних фондів і роботодавці-платники можуть пропонувати учасникам фондів укладення договору страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду, обов'язкового для всіх учасників

фонду, відповідно до визначеного порядку укладання такого договору та розміру внесків на такий вид страхування. Загальний розмір страхових внесків, які сплачуються за таким видом страхування, не може перевищувати одного відсотка розміру пенсійного внеску, сплачуваного засновником або роботодавцем-платником за кожного учасника.

Розмір річного страхового тарифу за договорами добровільного страхування на випадок хвороби знаходиться у діапазоні від 0,5 до 12%.

Тарифи при страхуванні громадян від нещасних випадків, що сталися як під час виконання застрахованим своїх службових обов'язків, так і поза роботою, застосовуються залежно від групи ризику, до якої належить застрахований та виду страхування (повний страховий захист, чи захист лише на виробництві). Тарифи встановлюються на підставі актуарних розрахунків і коливаються в основному від 0,5 до 1,5%. При страхуванні від нещасних випадків працівників страхувальника — юридичної особи — може надаватися групова знижка обчисленого страхового платежу залежно від кількості застрахованих.

У табл. 1 розглянута динаміка сплати страховик за видами недержавного соціального страхування в Україні.

1. Динаміка страхових внесків за видами недержавного соціального страхування в Україні, млн грн

Види недержавного соціального страхування	За роками			Темпи приросту страхових внесків, %	
	2008	2009	2010	2009/2008	2010/2009
Недержавне пенсійне забезпечення	582,9	754,6	925,4	29,46	22,63
Страхування життя	1095,3	826,9	906,0	-24,50	9,57
Медичне страхування	636,3	724,1	809,4	13,79	11,78
Страхування від нещасних випадків	417,8	287,8	348,9	-31,12	21,23
Страхування медичних витрат	142,6	167,8	213,9	17,67	27,47

Аналізуючи динаміку сплачених пенсійних внесків, слід зазначити, що надходження пенсійних внесків за 2010 рік збільшились на 22,63% і на становили 925,4 млн грн. Слід зазначити, що протягом 2009 року Держфінпослуг було погоджено 16 рішень щодо тимчасового припинення сплати пенсійних внесків за власні кошти 10 роботодавцями-платниками за двома корпоративними пенсійними фондами (1 рішення стосовно одного НПФ, 15 — стосовно іншого); протягом 2010 року — жодного рішення. Двома роботодавцями-платниками сплату пенсійних внесків до двох корпоративних пенсійних фондів було поновлено у термін, встановлений законодавством. На загальну динаміку надходжень пенсійних внесків вказані рішення суттєво не вплинули.

Динаміка страхових внесків по інших видах недержавного соціального страхування доволі неоднозначна. У 2009 році, у зв'язку з фінансовою кризою,

спостерігається падіння розмірів сплачених страхових внесків на 24,5% по страхуванню життя та на 31,12% по страхуванню від нещасних випадків. Водночас у 2010 році дана негативна тенденція була подолана, про що свідчать позитивні показники динаміки приросту по всіх видах страхування.

Іншим не менш важливим джерелом фінансових ресурсів у недержавному соціальному страхуванні є дохід від інвестування.

У недержавному пенсійному забезпеченні напрямки та ліміти інвестування визначає сама компанія з управління активами, але в межах, передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [11] (табл. 2).

2. Обмеження щодо інвестування пенсійних активів в Україні

№ з/п	Об'єкт інвестування активів фонду	Максимальний відсоток інвестування пенсійних активів Фонду в об'єкт інвестування (% від загальної вартості пенсійних активів фонду)
1.1.	Банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати банків	40
1.2.	Депозитні рахунки та ощадні сертифікати одного банку	10
2.	Цінні папери, а саме:	
2.1.	Цінні папери одного емітента (крім випадків, передбачених нижче)	5
2.2.	Цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	50
2.3.	Цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами	20
2.4.	Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	40
2.5.	Акції українських емітентів	40
2.6.	Цінні папери іноземних емітентів	20
2.7.	Іпотечні цінні папери	40
3.	Об'єкти нерухомості	10
4.	Банківські метали	10
5.	Інші активи, а саме:	
5.1.	Активи не заборонені законодавством України	5

Крім того, Рада недержавного пенсійного фонду може встановити додаткові обмеження щодо складу та структури пенсійних активів, включивши їх до інвестиційної декларації фонду. Набір інструментів для формування інвестиційного портфеля фонду досить широкий, однак і обмежень, встановлених Законом, теж вистачає. Серед дозволених вкладень — цінні

папери (акції та облігації підприємств, іпотечні цінні папери, облігації державних та місцевих позик), нерухомість, банківські депозитні рахунки, банківські метали, інші незаборонені активи. При цьому придбавати за рахунок пенсійних коштів акції та облігації підприємств дозволяється лише з числа тих, що пройшли лістинг та постійно торгуються на фондовій біржі. Якщо цінний папір перебував у лістингу, а пізніше був з нього виключений, у компанії з управління активами є два місяці для приведення портфеля фонду у відповідність. В інших випадках компанія з управління активами має 30 днів для приведення складу та структури активів у відповідність вимогам законодавства.

З метою мінімізації ризиків забороняється інвестувати в цінні папери одного емітента більше 5% пенсійних активів. Усього в акції дозволяється вкладати не більше 40% загальної вартості пенсійних активів, як, до речі, і в корпоративні облігації. Цікаво, що найбільшу частку активів (до 50%) Закон про недержавне пенсійне забезпечення дозволяє інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано КМУ.

З кожним роком сума доходу, отриманого від інвестування пенсійних коштів в Україні зростає (рис. 3).

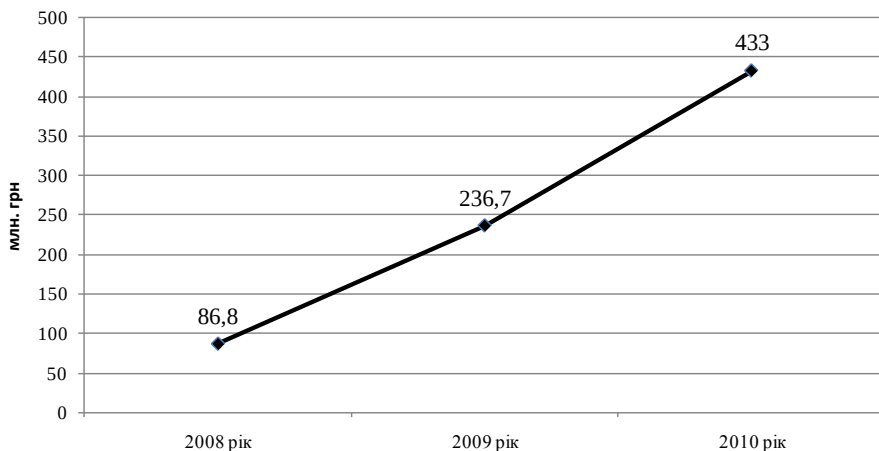

Рис. 3. Динаміка інвестиційного доходу у системі недержавного пенсійного страхування

Водночас нестабільність на фінансових ринках призводить до постійної зміни структури інвестиційних активів НПФ (табл. 3).

3. Структура активів за напрямками розміщення (у% до загальної вартості активів)

Напрями розміщення	На 1 липня 2005 р.	На 1 жовтня 2005 р.	На 1 січня 2006 р.	На 1 квітня 2006 р.	На 1 липня 2006 р.	На 1 січня 2007 р.	На 1 січня 2008 р.	На 1 січня 2009 р.	На 1 січня 2010 р.	На 1 січня 2011 р.	На 30 вересня 2011 р.
Грошові кошти на депозитах в банках	92,6	77,0	70,0	64,0	49,2	35,76	38,6	56,3	39,98	34,70	31,6
Облігації українських емітентів	5,1	11,5	10,5	14,4	23,6	40,97	23,8	22,6	18,93	15,4	21,6
Акції українських емітентів	1,4	8,54	7,1	13,4	11,8	12,1	25	9	8,84	18,1	18,5
Банківські метали	0,59	1,82	1,6	1,6	3,3	3,2	2,7	3,7	3,74	2,8	2,2
Цінні папери, дохід за якими гарантовано КМУ, Радою Міністрів АР Крим, місцевими радами	0,4	1,05	0,5	0,77	4,1	2,7	2,8	4,7	17,25	15,3	13,6
Інвестиції в об'єкти нерухомості	–	0,05	–	0,03	1,5	0,93	0,9	1	2,12	5,6	4,1
Кошти на поточному рахунку	–	0,04	10,4	5,9	6,5	4,3	6,2	2,7	2,79	3,1	2,5

Тому однією з найбільш серйозних проблем для недержавних пенсійних фондів є проблема розміщення пенсійних резервів через брак надійних фінансових інструментів. Досить велика частина пенсійних активів розміщена на депозитних рахунках у банках і, хоча частка цих фінансових вкладень знизилася з 92,6% до 34,7% від усієї кількості активів недержавних пенсійних фондів, цей показник не відповідає встановленим нормативам. Незважаючи на це середня доходність активів недержавних пенсійних фондів від інвестування у звітному періоді була на рівні 17,2% річних при інфляції на рівні 9,1% річних.

Розміщення страхових резервів по інших видах страхування здійснюється згідно зі статтею 31 Закону України «Про страхування» [5], де визначено перелік активів за відповідними категоріями. У таблиці 4 представлено структуру розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя.

4. Розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя

Показник	Страхові резерви			
	млн грн		Структура активів, %	
	на 31.12.09	на 31.12.10	на 31.12.09	на 31.12.10
Сформовані страхові резерви	10141,3	11371,8	x	x
Категорії активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів				
Загальна сума активів, якими представлені технічні резерви та резерви зі страхування життя, у тому числі:	9793,6	11541,8	100,0	100,0
1) грошові кошти на поточних рахунках	1051,5	1093,5	10,7	9,5
2) банківські вклади (депозити)	3535,8	4119,1	36,1	35,7
3) банківські метали	74,3	44,2	0,8	0,4
4) нерухоме майно	731,2	817,8	7,5	7,1
5) акції	1443,0	1375,8	14,7	11,9
6) облігації	172,4	165,4	1,8	1,4
7) іпотечні сертифікати	0,0	0,2	0,0	0,0
8) цінні папери, що емітуються державою	687,8	1235,6	7,0	10,7
9) права вимоги до перестраховиків	2027,4	2651,2	20,7	23,0
10) інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	51,8	23,9	0,5	0,2
11) кредити страхувальникам-громадянам, що видаються в порядку, визначеному уповноваженим органом і погодженому з Національним банком України	4,6	4,6	0,05	0,04
12) довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, що використовуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України	0,1	0,1	0,0	0,0
13) готівка в касі	13,7	10,7	0,1	0,1

Одними з головних проблем подальшого розвитку недержавного соціального страхування і вбачаємо:

- 1) поглиблення недовіри населення до фінансових інститутів;
- 2) слабкий розвиток фінансового ринку України;
- 3) відсутність надійних фінансових інструментів на фінансовому ринку України;
- 4) низький професійний рівень компаній по управлінню активами, що негативним чином впливає на інвестиційний дохід.

Для повноцінного функціонування недержавного соціального страхування необхідне створення певних умов для забезпечення його

надійними фінансовими інструментами. З цією метою можливо передбачити випуск:

- цінних паперів, що мають майнове забезпечення, у тому числі заставних та інших цінних паперів, які забезпечені заставою;
- державних боргових середньо- і довгострокових цінних паперів, деномінованих у твердій валюті з виплатою валютного доходу;
- «спеціальних» державних боргових цінних паперів із додатковим рівнем гарантування інвестицій (право першочергового погашення; купон із доходом, що враховує рівень інфляції), які підлягають розміщенню серед пенсійних фондів і інших спеціалізованих інституціональних інвесторів.

Назріла необхідність здійснення реформи корпоративних відносин і корпоративного управління з метою підвищення інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів (акцій, облігацій). Очікуваним результатом такої реформи було б підвищення прозорості організованого ринку цінних паперів; активізація фондового ринку за рахунок припливу портфельних інвесторів; підвищення ліквідності акцій внаслідок впровадження в практику корпоративних відносин кращих міжнародних стандартів.

Висновки. Таким чином, розвиток недержавного соціального страхування в Україні нерозривно пов'язаний з подальшим становлення фінансової системи. Його подальший розвиток можливий лише за комплексної взаємодії держави та страхових компаній по створенню надійної та ефективної системи страхування, яка, з одного боку, надавала весь можливий спектр соціальних послуг, а, з іншого боку, була б фінансово стійкою до економічних та демографічних проблем. Основними напрямками розвитку фінансового ринку повинні стати: реформування корпоративних відносин та корпоративного управління; подальший розвиток фондового ринку України; розробка нових надійних фінансових інструментів; підтримка держави щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів як для самої системи недержавного соціального страхування так і для компаній, які займаються інвестування страхових активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Н. соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці. / Н.О. Бондар, Ю.Ю. Діденко. // Економіка. Фінанси. Право. — 2006. — № 1. — С. 12–15.
2. Геєць В.М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: наук. — аналіт. доп. / Ред.: В.М. Геєць; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 159 с.
3. Глухова В. Сучасні європейські системи соціального захисту населення: досвід Чеської республіки / В. Глухова // Збірник наукових праць

- «Ефективність державного управління». — 2008. — Вип. 14/15. — С.55–60.
4. Грушко В.І. Пенсійна система України: Навч. посіб. / В.І. Грушко, Н.В. Грушко, О.В. Бевзенко, О.В. Красота, С.М. Лаптев. — К.: Кондор, 2006. — 334 с.
 5. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 // Відомості Верховної Ради. — 1996. — №18. — 78 с.
 6. Конопліна Ю. С. Підвищення ефективності функціонування системи соціального страхування шляхом розвитку корпоративного пенсійного забезпечення / Ю. С. Конопліна. // Вісник Української академії банківської справи. — 2008. — №2(25). — С.91–104
 7. Лібанова Е.М. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку: Моногр. / Е.М. Лібанова, В.М. Новіков, О.В. Макарова, У.Я. Садова, Н.І. Андрусишин, Г.В. Герасименко, І.О. Курило, І.О. Крючкова, І.В. Крючкова, П.Б. Левін; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. — К., 2006. — 178 с.
 8. Мельник Т.Г. Сучасний стан та тенденції розвитку недержавного пенсійного забезпечення / Т.Г. Мельник // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. — 2010. — №1. — С.203–211.
 9. Підсумки діяльності страхових компаній за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_2010.pdf
 10. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_2010.pdf
 11. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003, № 1057–IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>. — Законодавство України.
 12. Яценко В. Як створити трирівневу пенсійну систему України / В.Яценко, М.Вінер // Україна: аспекти праці. — 2004. — №1. — С.16–22.

Одержано 15.02.12

Состояние системы негосударственного социального страхования тесно связано с развитием финансового сектора в Украине. Ее финансовое обеспечение зависит не только от размеров страховых взносов, но и от инвестиционного дохода, который получают страховщики в результате размещения своих финансовых активов. Размер инвестиционного дохода

напрямую зависит от состояния фондового рынка. Поэтому, последующее развитие негосударственного социального страхования возможно лишь при тесном сотрудничестве государства и страховых компаний, которое должно сопровождаться образованием качественно новых условий инвестирования страховых активов.

Ключевые слова: негосударственное социальное страхование, страховая компания, негосударственный пенсионный фонд, медицинское страхование, личное страхование, страховые взносы, инвестиционный доход.

The state of private social insurance system is closely connected with the development of the financial sector in Ukraine. Its financial support depends not only on insurance premiums but on the investment income received by the insurers as a result of their financial assets placement. The amount of the investment income directly depends on the stock market state. That is why further development of the private social insurance is possible only under close cooperation of the state and insurance companies which should be followed by the formation of the qualitatively new conditions for investing insurance assets.

Key words: private social insurance, insurance company, private pension fund, health insurance, personal insurance, insurance premiums, investment income.

УДК 336.226.322

КЛЮЧОВІ ЗМІНИ У МЕХАНІЗМІ СПРАВЛЯННЯ ПДВ З МЕТОЮ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

**Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України
О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва**

Здійснено оцінку ефективності механізму підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок коштів ПДВ переробних підприємств за час його функціонування

За роки становлення ринкової економіки в Україні податкова політика щодо сільського господарства та механізми її реалізації набули особливого значення. Сільське господарство виступає базою для розвитку усіх інших галузей економіки. При цьому йому притаманна певна специфіка процесу виробництва, що накладає свій відбиток на фінансові відносини в аграрному секторі. З огляду на це, успішне функціонування сільськогосподарських товаровиробників потребує державної підтримки та застосування вираженого механізму оподаткування. Нині податок на додану вартість у сільському

господарстві використовуються у якості особливого інструмента державної фінансової підтримки, специфічного засобу формування фінансових ресурсів в умовах відсутності більш дієвих важелів підтримки (зокрема, наприклад, прямого бюджетного фінансування).

Питання функціонування податку на додану вартість у сільському господарстві входить у сферу наукових інтересів М.Я. Дем'яненка, Д.І. Деми, Н.М. Ущипівської, С.О. Осадчого, В.П. Синчака та інших дослідників.

Проте, зміни на законодавчому рівні, які вносять відповідні корективи до механізму діючих спецрежимів справляння ПДВ загалом, та механізму дотування сільськогосподарських товаровиробників за рахунок коштів ПДВ переробних підприємств зокрема, вимагають посилення наукових досліджень в цій частині та, відповідно, їх наукової оцінки.

Мета даної статті полягає у оцінці ефективності механізму дотування сільськогосподарських товаровиробників за поставлені ними молоко та м'ясо в живій вазі переробним підприємствам за рахунок коштів ПДВ за час його функціонування (1998–2012 рр).

Методика досліджень. Основою теоретичних та методичних напрацювань виступили здобутки вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл, а також загальноновизнані положення економічної теорії й методології дослідження. При проведенні дослідження та написанні статті використовувалися економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний.

Результати досліджень. Забезпечення виконання завдання підвищення рівня виробництва молока та м'яса в Україні потребує реалізації виваженої політики державної фінансової підтримки.

Така підтримка здійснюється в Україні як через реалізацію цільових бюджетних програм підтримки (пряма форма), так і за рахунок застосування спеціальних режимів оподаткування, зокрема справляння ПДВ (непряма форма). Невід'ємною складовою останньої ось вже друге десятиріччя є механізм виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість м'ясо- та молокопереробних підприємств. Варіанти підтримки виробників молока та м'яса за рахунок коштів ПДВ зображено на рис. 1.

Такий механізм є формою позабюджетного фінансування збиткових виробництв (якими є виробництво молока та м'яса в Україні) з метою відшкодування їх витрат, які не можуть компенсуватися за рахунок виручки від реалізації. Адже дотації можуть надаватися як напряму з бюджету, так і опосередковано, за рахунок залишених на підприємствах податків, тобто податкових зобов'язань, від яких держава відмовилась на користь господарюючих суб'єктів з метою стимулювання їх розвитку. Обсяги дотацій сільгосптоваровиробникам за рахунок ПДВ переробних підприємств в цілому за досліджуваний період мають сталу тенденцію до зростання і у 2010 р. становили близько 2,5 млрд грн, лише у 2009 р. розмір дотацій скоротився

майже у двічі порівняно з попереднім роком, що пов'язано перш за все з відміною нульової ставки ПДВ за операціями з поставки молока та м'яса на промислову переробку (рис. 2).

* згідно ЗУ «Про внесення змін до ПКУ щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників № 4268-17 від 22.12.2011 р.:

- у 2012 р. 30% — до спецфонду Держбюджету, 70% — на спеціальний рахунок переробного підприємства;
- у 2013 р. 40% — до спецфонду Держбюджету, 60% — на спеціальний рахунок переробного підприємства;
- у 2014 р. 50% — до спецфонду Держбюджету, 50% — на спеціальний рахунок переробного підприємства.

Рис. 1. Трансформація механізму підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок коштів ПДВ переробних підприємств (за дванадцять років функціонування: 1998–2012 рр)

При цьому слід зазначити, що частка дотацій на молоко у загальній сумі дотацій за рахунок коштів ПДВ є переважаючою і становить в середньому 67%. По Черкаській області ситуація є аналогічною із переважанням частки дотаційних сум виробникам молока у загальній сумі дотацій за рахунок коштів ПДВ — 60%.

За результатами роботи у 2010 р., сільськогосподарські підприємства України реалізували на переробні підприємства 1857,6 тис. тонн молока, за середньозваженою ціною 2949,6 грн/тонну. Дотація за 1 тону молока збільшилась з 248 грн у 2009 р. до 403 грн у 2010 р. і складала 13,6% у закупівельній ціні для переробних підприємств (рис. 3).

млн грн

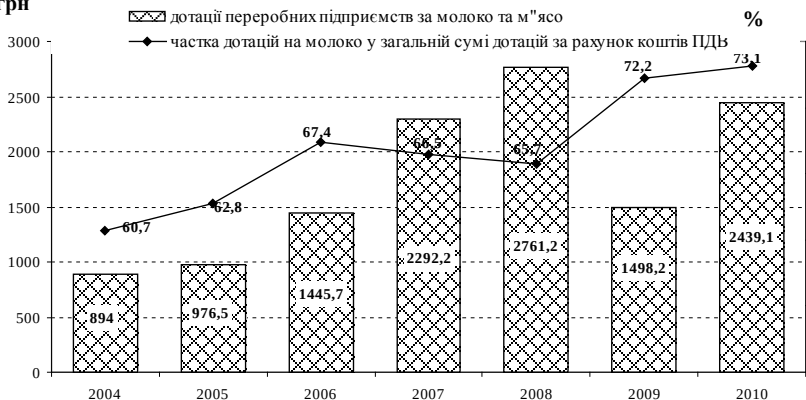

Рис. 2. Обсяги дотацій сільгосптоваровиробникам за рахунок ПДВ переробних підприємств та частка в них дотацій на молоко

млн грн

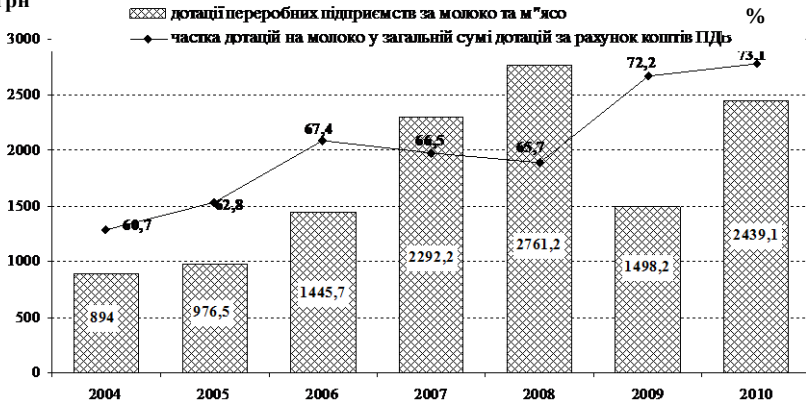
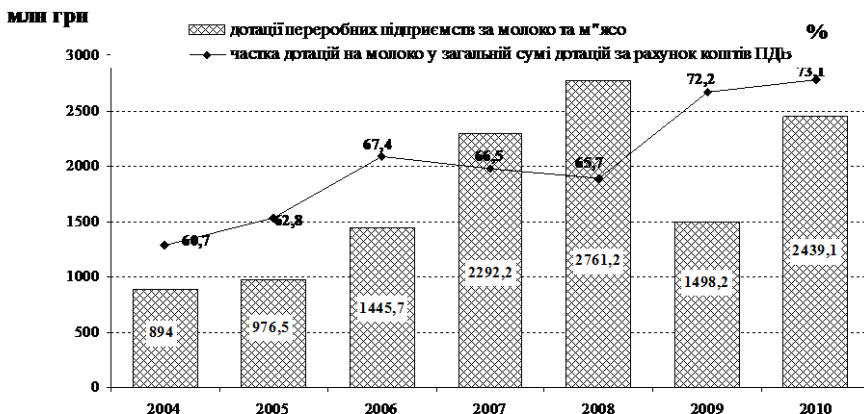

Рис. 3. Дотації за рахунок коштів ПДВ переробних підприємств у закупівельних цінах молока в розрізі областей (дані 2010 р.)
[За даними ДІПА та Держкомстату України].

Значне підвищення оптово-відпускних цін підприємствами-виробниками молочних продуктів протягом 2010 р. на 20,4% забезпечило автоматичне зростання й сум ПДВ, що направлялися до виробників молочної сировини у вигляді дотацій. Так, якщо сума дотації за 1 тону молока, реалізованого сільгосппідприємствами на переробку у 2009 р. складала 248 грн, то у 2010 р. ця сума зросла на 63% та становила 403 грн.

У розрізі областей розмір дотацій у 2010 р. коливався від 132 грн/т у Луганській області до 686 грн/т у Сумській.

У Черкаській обл. у 2010 р. розмір дотацій за 1 тону молока склав 366 грн, що становить 14,1% від вартості поставленого молока (рис. 4).

Ч — Черкаська обл., У — Україна

Рис. 4. Дотації за рахунок ПДВ переробних підприємств в закупівельних цінах молока

[За даними ДПА України, ДПА в Черкаській області, ГУДКУ в Черкаській області]

Як видно з даних рис. 5, в динаміці розмір дотацій на молоко за рахунок податкових зобов'язань з ПДВ суттєво зростав і у 2010 р. (останній рік функціонування даного механізму підтримки) становив майже 700 грн на 1 корову в цілому по Україні та близько 800 грн на голову корови в Черкаській обл.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що застосування режиму дотування (за рахунок податкових зобов'язань переробних підприємств відповідно до норм п. 11.21 ст. 11 Закону України «Про податок на додану вартість») забезпечувало суттєвий вплив на дохідність виробництва тваринницької продукції (молока і м'яса).

Рис. 5. Розмір дотацій на молоко за рахунок ПДВ переробних підприємств сільськогосподаровиробникам в розрахунку на одну голову корови

Проте, нормами Податкового кодексу України внесено кардинальні зміни в практику функціонування режиму дотування виробників молока та м'яса — здійснено його трансформацію у програму прямого бюджетного фінансування за рахунок коштів спец фонду Державного бюджету. Останні формуються за рахунок того ж джерела — податкових зобов'язань з ПДВ переробних підприємств.

Спочатку пропонувалося надавати дотацію на голову корів, але згодом, Уряд дійшов висновку, що дотуватиметься все-таки одиниця продукції, як і було раніше. Постановою КМУ від 2 березня 2011 р. № 181 [3] було затверджено Порядок надання цієї дотації. Її фіксований рівень на молоко для сільськогосподарських виробників визначено в розмірі 350 грн на 1 тону, для особистих господарств населення — 300 грн.

Як видно з даних рис. 6, рішення законодавців трансформувати механізм підтримки з позабюджетної форми у пряме бюджетне фінансування призвів до суттєвого зниження сум дотацій. Якщо у I півріччі 2010 р. суми дотацій з ПДВ, що були виплачені переробними підприємствами по м'ясу і молоку разом по Україні склали майже 1 млрд грн, по Черкаській обл. 54,3 млн грн, то у I півріччі 2011 р. суми ПДВ перераховані переробниками до спецфонду держбюджету для подальшої виплати дотацій виробникам молока та м'яса зменшились більш як у 3,5 рази по Україні та у 5 раз по Черкаській обл.

Таким чином з огляду проведених змін — трансформації підтримки виробників молока та м'яса з непрямої (за рахунок спеціального способу функціонування ПДВ у вигляді спецрежимів його справляння у сфері агропромислового виробництва) у пряму форму підтримки (через цільові

бюджетні програми) державна підтримка виробників молока суттєво погіршилася.

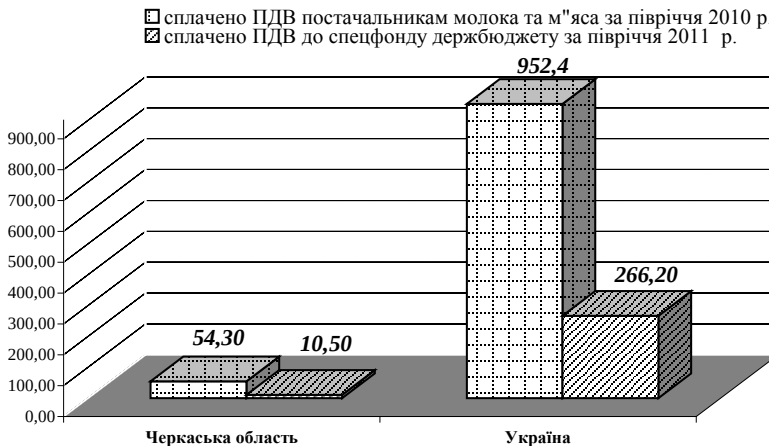

Рис. 6. Суми ПДВ переробних підприємств за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, млн грн

По-перше, це пов'язано зі зміною розміру дотацій в сторону зменшення (рівень дотації для сільгосп підприємств у абсолютному вимірі у середньому знизився на 53 грн на тонні у 2011 р. порівняно з 2010 р.).

По-друге, втрачено усі плюси діючого раніше механізму, зокрема ключовими серед яких були: автоматичність виплат сум підтримки, щомісячну індексацію, відсутність розподільчої вертикалі.

По-третє, особисті господарства населення, з огляду на значні грошові затрати та витрати часу для отримання дотації, можуть взагалі від неї відмовитися.

Отже, за результатами проведеного дослідження встановлено, що основна програма підтримки — 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва», за якою передбачено майже 80% фінансування заходів з розвитку молочної галузі, не виправдала покладених сподівань.

В результаті, акумульованих у спецфонді коштів явно недостатньо для здійснення передбачених програмою заходів (їх не вистачить навіть на фінансування ключового напрямку підтримки — виплати дотацій за реалізоване переробним підприємствам молоко (якщо виходити з орієнтованих обсягів поставок молока на переробні підприємства на рівні 4,8 млн т, структури поставок молока, що склалася (70% — ОСГ, 30% — с.-г. підприємства), та

передбачено урядовою постановою рівня дотацій (0,35 грн для с.-г. підприємств, 0,3 грн для ОСГ), необхідно спрямувати близько 1,5 млрд грн. Водночас, за I півріччя 2011 р. у спецфонді за даним джерелом сформовано лише 266,2 млн грн, при цьому вкінці 2011 року ця сума становила близько 500 млн грн, що складає лише третину необхідної для виплати дотацій суми підтримки.

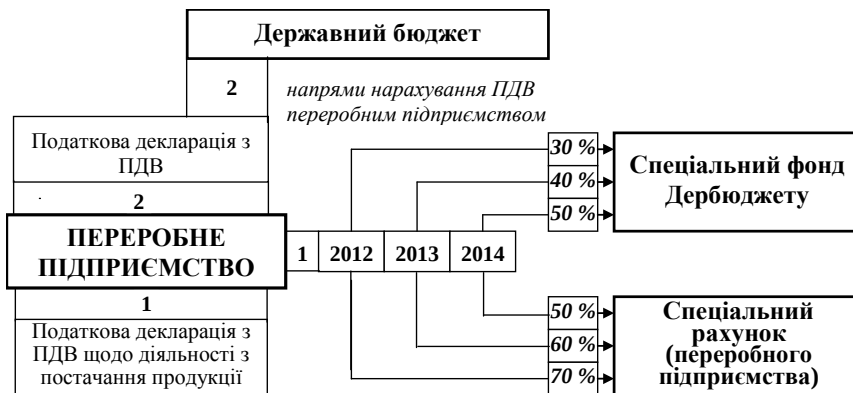
Отже, прийняття Податкового кодексу призвело до певних змін у механізмі підтримки виробників молока та м'яса — трансформації спецрежиму дотування виробників молока та м'яса за рахунок коштів ПДВ у «комбіновану» форму (поєднує непрямую форму з прямим бюджетним фінансуванням), адже, з однієї сторони, формування ресурсу підтримки у спецфонді держбюджету відбувається за допомогою податкових зобов'язань з ПДВ переробних підприємств, з іншої — подальший розподіл дотацій здійснюється згідно із бюджетною програмою.

Разом з тим, за результатами дослідження встановлено, що така трансформація спецрежиму дотування виробників молока та м'яса переробними підприємствами за рахунок коштів ПДВ у пряме бюджетне фінансування виявилась малоєфективною та призвела до зменшення дотаційних сум (у 2011 р. порівняно з попереднім роком розмір підтримки виробників молока скоротиться на 15% на тонні). Причому значно зменшилися суми ПДВ перераховані переробниками до спецфонду держбюджету для подальшої виплати дотацій виробникам молока та м'яса більш як у 3,5 рази по Україні та у 5 раз по Черкаській обл.

Виходячи з вищезазначеного, режиму виплати дотацій переробними підприємствами сільськогосподарським товаровиробникам за здану на переробку молочну та м'ясну сировину альтернативи поки-що не має і його відміну з 1 січня 2011 р. слід визнати передчасною.

Як наслідок, ВРУ прийнято ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників» за № 4268–VI від 22.12. 2011 р. (зокрема внесено зміни до п. 1 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення ПКУ»), що передбачає повернення до попереднього механізму виплати безпосередньо виробникам компенсації за продані ними молоко та м'ясо в живій вазі на переробку за рахунок акумуляції ПДВ від його продажу переробними підприємствами.

Відповідно до Закону № 4268 [2], що набрав чинності з 01.01.2012 р., позитивна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначена у податковій декларації з податку на додану вартість щодо діяльності з постачання продукції, повинна сплачуватися переробними підприємствами до спеціального фонду Державного бюджету України та на спеціальний рахунок, відкритий ними в органі державного казначейства у відповідно встановлених розмірах. Особливості напрямів нарахування ПДВ переробними підприємствами зображено на рис. 7.

1 — за операціями з постачання продукції, виробленої з молока і м'яса в ж. в. поставлених сільгосптоваровиробниками;

2 — по операціях постачання товарів/послуг, відмінних від постачання продукції, виробленої із молока і м'яса в ж. в. поставлених сільгосптоваровиробниками.

Рис. 7. Механізм нарахування та розподілу сум ПДВ переробними підприємствами

Серед ключових пріоритетів нового механізму підтримки сільгосптоваровиробників слід виокремити наступні:

- захист селян-виробників молока — забезпечення реального отримання ними компенсації за здану сировину (досягнення прозорості у механізмі підтримки);
- забезпечення підтримки вигідних для сільгосптоваровиробників закупівельних цін на молоко;
- стимулювання розвитку молочного тваринництва в Україні;
- не допуск стрімкого росту цін на молочну продукцію для споживачів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що необхідність стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні обумовила застосування специфічного механізму функціонування ПДВ, а саме використання спецрежимів справляння даного податку, направлених на поліпшення фінансового забезпечення товаровиробників галузі. Невід'ємною складовою останньої ось вже друге десятиріччя є механізм виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок податкових зобов'язань з податку на додану вартість м'ясо- та молокопереробних підприємств. Дослідження встановлено, що тимчасова його трансформація (протягом 2011 р.) на пряму бюджетну підтримку, позбавила галузь єдиної ефективно працюючої системи підтримки та скасувала найбільш дієві заходи державного

сприяння розвитку аграрному сектору економіки. Водночас, повернення до попереднього механізму (починаючи з 01.01.2012 р.) виплати безпосередньо виробникам компенсації за продані ними молоко та м'ясо в живій вазі на переробку за рахунок акумуляції ПДВ від його продажу переробними підприємствами передбачає відновлення ефективного та дієвого механізму підтримки виробників молока та м'яса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 02.12.2010 № 2755–VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2010.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників: Закон України від 22.12.2011 р. № 4268–VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2012.
3. Про нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі у період з 01.01 11 р. по 01.01. 15 р., а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 р. N 246 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2011.
4. Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 р. N 181 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2011.
5. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку (доповідь) / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 2007. — №5. — С. 4–18.
6. Дема Д.І. Перспективи пільгових режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників / Д.І. Дема // Вісник Сумського НАУ. — 2008. — № 1. — С. 115–118.
7. Синявська Л.В. Проблемні аспекти застосування спецрежиму адміністрування ПДВ в сільському господарстві / Л. В. Синявська // AgroInKom. — 2008. — № 7. — С. 23–26.
8. Ущипівська Н.М. Проблеми дотування сільськогосподарських товаровиробників через податок на додану вартість / Н. М. Ущипівська // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. — К.: [б.в.], 2008. — Вип. 4 (35). — С. 96–100.

Одержано 22.02.12

Осуществлена оценка эффективности механизма дотирования сельскохозяйственных товаропроизводителей за поставленных ими молоко и мясо в живом весе перерабатывающим предприятиям за счет средств НДС в течение двенадцати лет его функционирования. Установлено, что трансформация спецрежима дотирования производителей молока и мяса перерабатывающими предприятиями за счет средств НДС в прямое бюджетное финансирование оказалась малоэффективной и привела к уменьшению дотационных сумм. В то же время, возвращение к предыдущему механизму (начиная с 01.01.2012 г.) выплаты непосредственно производителям компенсации за проданные ими молоко и мясо в живом весе на переработку за счет аккумуляции НДС от его продажи перерабатывающими предприятиями предусматривает возобновление эффективного и действенного механизма поддержки производителей молока и мяса.

Ключевые слова: НДС, налоговые льготы, налоговый механизм, поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей, прямая бюджетная поддержка, специальные режимы, режим дотирования сельскохозяйственных товаропроизводителей.

The estimation of the efficiency of subsidizing mechanism for agricultural producers by means of VAT for their supplying of processing enterprises with milk and meat in live weight during twelve years of its functioning was carried out. It was set that the transformation of a special mode of subsidizing of meat and milk producers by processing enterprises with the help of VAT into the direct budgetary financing appeared ineffective and resulted in reduced subsidies sums. At the same time, returning to the previous mechanism (beginning with 01.01.2012) of direct payment of compensation to producers for the sold milk and meat in live weight for processing by means of accumulation of VAT from their sale by processing enterprises provides the effective mechanism of support for milk and meat producers.

Key words: VAT, tax benefits, tax mechanism, support of agricultural producers, direct budgetary support, special modes, mode of subsidizing of agricultural producers.

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

В. Ф. НЕВЛАД, кандидат економічних наук

Висвітлено проблему конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, й запропоновано проведення детального аналізу діяльності конкурентів аналогічних видів продукції.

Однією з головних причин сучасної економічної кризи та низької конкурентоспроможності українських товарів та наданих послуг є нездатність вітчизняних підприємств боротися за розширення своєї частки на внутрішньому і зовнішньому ринках, просувати свої товари та формувати свого споживача, поставивши його інтереси у центр всієї виробничої та комерційної діяльності.

В умовах розвитку світової економіки більш досконаліше глобалізується конкуренція малих і середніх підприємств — виробників. Сьогодні не можна розраховувати на те, що знайдеться ринок, недоступний для світових виробників, тому проблема забезпечення конкурентоспроможності власної продукції потребуватиме постійних рішучих дій для свого вирішення [1].

Загострення конкурентної боротьби за збут продукції, за місце на ринку змушує підприємства постійно шукати нові можливості й резерви для збуту своєї продукції, удосконалювати технологію з метою створення якісних товарів.

Жорстка конкуренція між товаровиробниками вимагає від підприємств приділяти увагу формуванню і підтримувати конкурентних переваг, що є запорукою їх конкурентоспроможності на обраному сегменті ринку [4]. Особливо це стосується підприємств по виробництву та переробці сільськогосподарської продукції.

Відомо, що на конкурентоспроможність таких підприємств впливає багато чинників, серед яких особливе місце займають конкурентні переваги. Конкурентні переваги є концентрованим проявом переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова частка, обсяг продаж) [5].

Мета статті полягає у тому, щоб на прикладі ВАТ «Птахокомбінат» Бершадський» Вінницької області проаналізувати вплив конкретних переваг на виробничу діяльність підприємств сільськогосподарської продукції.

Методика досліджень. При дослідженні перспектив виробництва та реалізації продукції застосовувалися такі наукові методи дослідження, як: економіко — статистичні, табличні, експертні та методи порівняння.

Дослідження проводилося на базі фактичних матеріалів виробничої діяльності ВАТ «Птахокомбінат» Бершадський» Вінницької області.

Результати досліджень. При переході до ринку господарський комплекс України зазнав глибоких змін, пов'язаних з переорієнтацією економіки та галузі, які необхідні для повного задоволення потреб населення, розширення експорту та раціонального використання сировинної бази. Тому пріоритетним у структурі сільськогосподарської промисловості має бути виробництво продуктів харчування яке задовольнить вимоги конкретного споживача. Таке задоволення знаходить своє вираження в процесі купівлі — продажу. Властивості, характеристики товару та вимоги споживачів, при якому дотримуються інтереси виробника та споживача, що означає повну відповідність товару умовам ринку, називається його конкурентоспроможністю. Яка в свою чергу впливає на конкурентні переваги підприємств — виробників аналогічних видів продукції.

Світовий досвід свідчить, що конкурентні переваги у будь-якій галузі — це попит на внутрішньому ринку на товари чи послуги, що пропонуються цією галуззю. Впливаючи на ефект масштабу, попит на внутрішньому ринку визначає характер та швидкість впровадження новачій, що здійснюються підприємствами країни. Він характеризується такими рисами, як: структурою внутрішнього попиту, обсягом та характером зростання внутрішнього попиту і механізмами, за допомогою яких переваги на внутрішньому ринку передаються на закордонні ринки [3].

Проблемами визначення конкурентних переваг займалися багато як закордонних так і вітчизняних вчених: М. Портер, Ф. Котлер, І. Ансофф, Ж. — Ж. Ламбен, Р.А. Фатхутдинов, А.Ю. Юданов, В.Д. Немцов, Л.С. Довгаль та ін. Проте і до цього часу залишаються доцільними питання щодо підтримки конкурентних переваг підприємств виробників сільськогосподарської продукції.

Відомо, що виробник одержує найбільший ефект тоді, коли реалізує не сировину, а продукти її переробки, тобто кінцеві продукти споживання. Яскравим прикладом цьому є підприємство ВАТ «Птахокомбінат» Бершадський», яке було обране нами як об'єкт дослідження.

Торгова марка «Бершадські кури» широко відома серед споживачів продукції птахівництва в Україні. В 2002 році господарство стало лауреатом всеукраїнської акції по якості продукції та нагороджене відзнакою «Вища проба». В 2003 році, при валовому виробництві в 3000 тонн, господарство зайняло 1 місце на ринку з питомою вагою 64%. У листопаді 2008 року ВАТ «Птахокомбінат «Бершадський» за високу репутацію на ринку товарів та послуг одержав нагороду «Золота торгова марка».

Основними виробничими потужностями підприємства, на даний час є інкубаційний цех на 400 тисяч яєць, сім цехів з вирощування бройлерних курчат, 2 забійних цехи, переробні цехи (копчення, виробництва ковбас, консервів, напівфабрикатів), холодильно-компресорний цех, а також цехи з

виробництва ясного порошку та комбікормів, земельний клін понад 3,5 тис. га, мережа фірмових магазинів, у яких реалізується понад 150 найменувань продукції.

Аналізуючи основні економічні показники діяльності ВАТ «Птахокомбінат» Бершадський», можна відзначити чітку тенденцію до їх зростання та отримання більшого економічного ефекту від ведення виробничої діяльності на основі їх конкурентоспроможності (табл.1).

1. Економічні показники діяльності ВАТ «Птахокомбінат «Бершадський», тис. грн.

Показники	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	Відхилення 2007р. до 2011р.
Чистий дохід від реалізації	55980,5	73440	120330	121494	130047	74066,5
Собівартість реалізованої продукції.	53231,3	68571	109097	108199	117856	64624,47
Валовий дохід	2749,2	4869	11233	13295	12191	9441,8
Чистий прибуток	2308,3	4465	13732	6492	4776	2467,7
Витрати на оплату праці	6583,3	7968	10624	12284	11986	5402,7

Особливої уваги, на нашу думку заслуговує аналіз показників по виробництву продукції птахівництва (табл. 2).

2. Динаміка показників ефективності виробництва продукції птахівництва в ВАТ «Птахокомбінат «Бершадський»

Показники	2009р.	2010р.	2011р.	2011р. до 2009р., %
Виробництво яєць				
1.Середньорічна несучість однієї голови курей, шт.	139	142	154	110,8
2.Затрати праці на 1000 шт. яєць, люд-год.	4,6	4,32	3,9	84,9
3. Собівартість 1000 шт. яєць, грн	139	187	236	169,9
4. Ціна реалізації 1000 шт. яєць, грн	241	256	284	117,8
5. Прибуток (збиток) від 1000 шт. яєць, грн.	102	69	48	47,1
6. Рівень рентабельності, %	73,4	36,9	20,3	27,7
Виробництво м'яса курей				
1.Середньодобовий приріст живої маси 1 голови, г	33	39	41,2	124,8
2.Затрати праці на 1ц приросту, люд-год.	14,6	16,71	12,95	88,7
3.Собівартість 1ц приросту птиці, грн	497,2	510,62	564,28	113,5
4.Ціна реалізації 1ц живої маси, грн	602,6	636,58	591,07	98,1
5.Прибуток (збиток) на 1ц живої маси, грн	105,4	125,96	26,79	25,4
6.Рівень рентабельності (збитковості)	21,1	24,67	4,75	22,5

Дані таблиці свідчать, що середньорічна несучість однієї голови курей в 2011 році порівняно з 2009 роком збільшилась на 8,45%. Затрати праці в 2011 році зменшились порівняно з 2009 роком відповідно на 9,72%, і 22,5% що є позитивним фактором. Всьому цьому сприяє механізація та автоматизація виробничих процесів, що є головним фактором впливу на виробництво та якість продукції. Відповідно, чим краща забезпеченість господарства необхідною технікою, тим менші затрати праці на одиницю виробленої продукції. Це спричинене тим, що підприємство з кожним роком удосконалює технологію виробництва, якість продукції і тим самим займає чималі конкурентні позиції на ринку.

У довгостроковий період існує тенденція до послідовного підвищення якості продукції. Це — об'єктивний процес, спричинений дією закону зростаючих потреб [2]. Проте згадана тенденція на окремих відрізках часу не в змозі ефективно проявитися через існування специфічного взаємозв'язку обсягу пропозиції м'ясної продукції і вимог споживачів до її якості.

В умовах дефіциту, коли пропозиція відстає від попиту, вимоги до якості продукції знижуються і нерідко істотно. Водночас з насиченням ринку продукцією птахівництва її якість виступає на перший план, всезростаючі вимоги до неї поступово стають однією з основних рушійних сил виробництва.

Нами була досліджена якість продукції ВАТ «Птахокомбінат «Бершадського», де ми проаналізували одну із асортиментних груп — «Ковбаса копчена» товаровиробників ТМ «Наша ряба», ТМ «Бершадські кури», ТМ «Гаврилівські курчата» за одиничними і комплексними показниками (рис.).

Отже, аналізуючи побудовану гістограму, продукція підприємства ВАТ «Птахокомбінат «Бершадський» є якісною, випускається відповідно до єдиного національного стандарту якості.

Але, жорстка конкуренція між товаровиробниками продукції птахівництва все ж таки вимагає від підприємств приділяти все більшу увагу якості тим самим формуванню та підтримуванню конкурентних переваг.

Тому, що утримувати такі переваги, досліджуване нами підприємство у 2011р планує розробити і вийти на регіональні ринки з новими видами продукції.

А відтак підприємство є стійко конкурентоспроможним. Але, щоб полегшити вибір тактики конкурентної боротьби, підприємству необхідно періодично проводити детальний аналіз діяльності конкурентів, і це дасть можливість визначити їх переваги та слабкості.

Отже із наявного практичного прикладу ми бачимо, щоб збудувати стратегію забезпечення конкурентоспроможності підприємств по переробці сільськогосподарської продукції необхідно звернутися до одного з видів конкурентних переваг: це, або залучити замовників низькою ціною, або задовольняти більш вибагливіших клієнтів. Але поєднувати два типи переваг не можна, тому потрібно вибрати один із них.

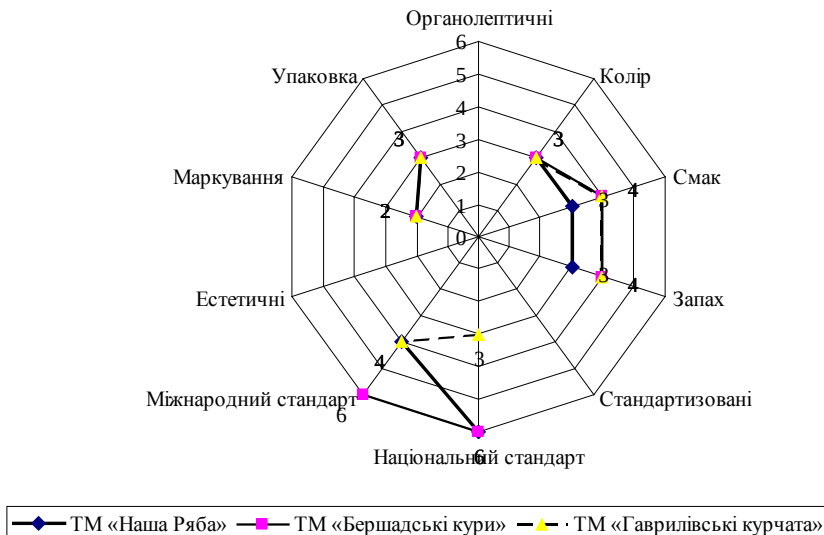

Рис. Характеристика якості «Ковбаси копченої» конкуруючих птахокомбінатів

Для того щоб задовільнити вимоги вибагливих споживачів підприємствам необхідно створювати нові види продукції які відповідали б їхнім вимогам.

Тому, досить важливу роль у виборі стратегії займає планування діяльності підприємств, до якої входить як планування випуску нової продукції, так і прогнозування її збуту.

В результаті оцінки конкурентоспроможності продукції відповідно конкурентних переваг підприємствами, на нашу думку, повинні прийматися наступні рішення:

- зміни складу сировини, яка використовуються;
- зміни порядку розробки продукції;
- зміни технології виготовлення продукції, системи контролю якості виготовлення, упаковки, зберігання, транспортування;
- зміни цін на продукцію;
- зміни порядку реалізації продукції на ринку.

Тільки в такому випадку продукція переробних підприємств досягне основної переваги, як виробництва так і реалізації продукції в порівнянні з конкуруючими підприємствами.

Конкурентні переваги підприємств не є вічними, вони завойовуються та утримуються тільки при постійному вдосконаленні всіх сфер діяльності, що є трудомістким та, як правило, дорогавартісним процесом.

Висновки. Отже, на основі вищесказаного, конкурентні переваги підприємств що займаються переробкою сільськогосподарської продукції можуть бути досягнуті в результаті пристосування їх до ринкових умов та вимог споживачів більше, ніж їх конкуренти. Реакція пристосування повинна обіймати сферу постачання, збуту, технологію, організаційні і майнові форми. Реалізація внутрішніх джерел переваги повинна вимагати виділення потенціалу конкурентоспроможності серед споживачів продукції підприємств в ефективний спосіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз переробного виробництва та резерви підвищення його ефективності: наукові записки / Вандяк Н.П.. — Тернопіль: 2002р. — 125с. Економ. думка.
2. Конкурентоспроможність продукції переробного виробництва в Україні: / К.В. Галушко— К: 2002. — С.130–132. [Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка. — №11].
3. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: монографія / В.А Павлова. — Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2006. — 137с.
4. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учеб. Пособие / Р.А. Фатхутдинов. —М.: Эксмо, 2010. — 544 с.
5. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства / А.О. Шульженко. — К., 2007. — 124с. — Экономика предприятия, №4.
6. Юданов А.Д. Конкуренція, теорія і практика: наук. посіб. / А.Д. Юданов. — М.: «Акаліс», 20010. — 385с.

Одержано 12.03.12

Конкурентные преимущества предприятий которые занимаются переработкой сельскохозяйственной продукции будут достигнуты в большей степени тогда, когда они будут отвечать современным рыночным условиям и требованиям потребителей. Своевременная реакция на рыночные условия должна включать поставку, сбыт, технологию переработки, организацию и формы имущества.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, сельскохозяйственная продукция, качество, конкурентоспособность, потребители, птицеводство, перерабатывающие предприятия.

Competitive advantages of the enterprises processing agricultural products will be achieved to a greater extent if they correspond to modern market conditions and consumer demands. Modern reaction to market conditions must include supply, distribution, processing technology, organization and asset forms.

Key words: *competitive advantages, agricultural products, quality, competitiveness, consumers, poultry keeping, processing enterprises.*

УДК 336.226.322

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СПРАВЛІННЯ ПДВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидат економічних наук

Розглянуто та охарактеризовано особливості формування механізму справляння податку на додану вартість, зокрема визначено особливості його функціонування у сфері сільськогосподарського виробництва

За роки становлення ринкової економіки в Україні податкова політика щодо сільського господарства та механізми її реалізації набули особливого значення. Специфіка галузі, яка має об'єктивний характер, вимагає відповідного відображення у податковому законодавстві особливостей оподаткування сільськогосподарських виробників. Недостатнє її врахування при формуванні податкових механізмів призводить до спотворення їх впливу на економічні процеси, незабезпечення належного використання функцій податків.

Найбільш проблемним податком, запозиченим з досвіду зарубіжних країн, є податок на додану вартість. Сам факт його запровадження в Україні можна вважати важливим кроком на шляху формування сучасної податкової системи і розбудови ринкової економіки, оскільки ПДВ вважається найбільш досконалою сучасною формою непрямого оподаткування і відіграє важливу роль у системі державних фінансів більшості розвинених країн та країн з перехідною економікою. Однак в Україні через наявність суттєвих проблем при справлянні ПДВ, які свідчать про недостатню відпрацьованість його механізму, цей важливий податок призвів до відволікання оборотних коштів сільськогосподарських підприємств та напруги у виконанні бюджету.

Вагомий внесок у дослідження механізму справляння сучасних видів непрямих податків, зокрема податку на додану вартість, зробили західні фахівці: Ш. Бланкарт, Ж. — П. Боден, С.Л. Брю, Л. Ебрілл, Х.Зи, К.Р. Макконелл, А.Дж. Райтс, В. Саммерс, Д.Е. Ханк. Питання, пов'язані з використанням ПДВ, його роллю у системі оподаткування, а також окремі проблеми застосування цього податку та механізму його справляння

виступають предметом дослідження цілого ряду вітчизняних науковців та практиків, зокрема В. Андрушенка, В. Буряковського, В. Гесця, О. Василика, М. Дем'яненка, Т. Єфименко, І. Луніної, С. Льовочкіна, В. Опаріна, А. Соколовської, В. Суторміної, В. Федосова, Л. Шаблістої та ін.

Незважаючи на досить широкий спектр фахових досліджень, деякі питання щодо механізму справляння ПДВ залишаються актуальними і остаточно не вирішеними. На наш погляд, ряд аспектів механізму справляння ПДВ потребує подальшого більш глибокого дослідження з урахуванням специфіки галузі сільськогосподарського виробництва.

Методика досліджень. Основою теоретичних та методичних напрацювань виступили здобутки вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл, а також загально визнані положення економічної теорії й методології дослідження. При проведенні дослідження та написанні статті використовувалися економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний.

Результати досліджень. Механізм справляння ПДВ являє собою сукупність елементів оподаткування, що забезпечують функціонування даної податкової форми та включає в себе порядок визначення суб'єктів податку та особливості їх реєстрації, засади формування об'єкта та бази оподаткування, підходи до встановлення податкових ставок та забезпечення їх оптимізації по кількості й величині, обґрунтування податкових пільг з метою зменшення регресивності, притаманній даній податковій формі, та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також порядок адміністрування податку.

Ключовим елементом механізму справляння ПДВ є порядок формування об'єкта оподаткування. Дана податкова форма характеризується наявністю номінального (визначеного законодавством, як виручка від реалізації товарів, робіт, послуг) та реального (додана вартість) об'єкта оподаткування. Завдяки такій особливості ПДВ є схожим на прямі податки.

Тому, деякі вчені звертають увагу на те, що ПДВ є гібридним (змішаним) податком, що поєднує в собі найбільш характерні риси, властиві прямому та непрямому оподаткуванню, оскільки за формою оподаткування він є непрямим, проте за базою оподаткування — прямим податком, адже особливістю непрямих податків є те, що вони сплачуються споживачами за рахунок цінової надбавки, а відповідальність за сплату — несуть або виробники або продавець продукції, тобто суб'єкти оподаткування [1, с. 139; 2, с. 241].

Відомий український фінансист, професор В.М. Опарін звертає увагу на те, що чітких відмінностей між прямими та непрямими податками поступово стає все менше, зокрема універсальні форми непрямих податків характеризуються багатьма ознаками прямого оподаткування — чітко визначений об'єкт оподаткування (обсяг обороту або додану вартість) [3, с. 143].

Таким чином, ПДВ, за об'єктом оподаткування, можна вважати прямим

податком адже представляє собою новостворену вартість на даному конкретному етапі руху товару, а за способом стягнення — непрямим. Враховуючи вищезазначене, дана податкова форма не може бути включеною до складу комплексного податку, оскільки має специфічну базу нарахування та сплати, що відповідним чином відобразиться на розподілі навантаження на платників.

В теоретичному розумінні ПДВ є часткою (вираженою у відсотках) вартості, що додається з кожною стадією виробництва та обороту (з кожною стадією «шляху» товару від виробника до кінцевого споживача).

Величина доданої вартості розраховується підприємством шляхом віднімання від виручки від реалізації сум матеріальних затрат (за виключенням тих, що амортизуються). Натомість, оподаткована база включає заробітну плату з нарахуваннями, витрати пов'язані з рекламою, інші витрати пов'язані з просуванням продукції, прибуток, відсоток позичкового капіталу, ренту, амортизацію.

Оподаткування доданої вартості дає можливість обчислити всі ті податки, які дана господарська одиниця сплатила при купівлі товарів виробничого призначення. Саме це і призводить до ліквідації кумулятивного (каскадного) ефекту [2, с. 248].

Відомі вітчизняні фінансисти — В. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко — у своїх працях звертають увагу на те, що поняття доданої вартості в теоретичному плані базується на вченні про суб'єктивну вартість, яке не визначає різниці між матеріальними і нематеріальними благами, між продуктивною і непродуктивною працею, і таким чином, використовуючи загальні поняття корисностей та споживчих вартостей. Тоді в статистичному підрахунку показник доданої вартості є простим і зручним — це різниця між вартістю реалізованої продукції й затратами на її виробництво, між виручкою та витратами в будь-якому виді діяльності.

Узагальнюючи існуючі підходи вважаємо доцільним структурувати елементи доданої вартості, виділивши серед них три групи: — додаткова вартість (прибуток, рента); — прямі та непрямі витрати (оплата праці з нарахуваннями, витрати пов'язані зі збутом, фінансові витрати (відсоток позичкового капіталу), інші витрати); — вартість спожитого основного капіталу у вигляді річних амортизаційних відрахувань (рис. 1).

Заробітна плата з нарахуваннями, витрати пов'язані із рекламою та просуванням товару а також інші супутні витрати — це прямі та непрямі витрати, що збільшують вартість продукції внаслідок певної доробки, певних дій над засобами та предметами праці.

Водночас, збільшення вартості товару пов'язане і з додатковою вартістю — тією величиною, яку підприємство виплачує у вигляді відшкодування (відсоток, рента або орендні платежі і прибуток) тим, хто вкладає свій капітал у підприємство, надає можливість оренди та тим, хто володіє ним. Тобто, додаткова вартість відображає доходи різних власників.

*у вигляді річних амортизаційних відрахувань

Рис. 1. Складові елементи доданої вартості

Що ж до амортизації, то з однієї сторони, засоби виробництва — це те, що раніше придбавало підприємство ззовні. Однак, перенесення їх вартості на новостворений продукт відбувається не відразу, а частинами в процесі виробництва протягом тривалого терміну. Виходячи з цього, амортизація є частиною доданої вартості.

Таким чином, слід розмежовувати поняття «*додаткової вартості*» («*прибавочная стоимость*», «*value surplus*») та «*доданої вартості*» («*прибавленная стоимость*», «*value added*»).

Отже, додана вартість — це вартість створена всередині підприємства в результаті дії над засобами праці (оплата праці з нарахуваннями і інші супутні витрати), предметами праці (у вигляді амортизаційних відрахувань) та включає додаткову вартість (прибуток, орендну плату та відсоток позичкового капіталу).

Тобто при розрахунку об'єкта справляння ПДВ застосовується методика визначення величини доданої вартості, вирахування якої пов'язано з двома методами: підсумовуванням складових елементів та сальдовим методом. Різні методи визначення величини доданої вартості пов'язані з різною її інтерпретацією — як створюваний дохід або вартість чистої продукції — у цьому випадку вирахування доданої вартості пов'язане з сумуванням її складових. Однак, тотожний результат простіше отримати використовуючи сальдовий метод.

Отже, очевидно є залежність розміру суми ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету конкретним учасником руху товару від величини доданої вартості, формування якої відбувається у даного учасника.

Технічна і організаційна складність утримання ПДВ полягає в необхідності оподаткування не всього обороту, а знову створеної вартості, отже, необхідність визначення різниці між загальною сумою податкових зобов'язань, що виникають у зв'язку з будь-яким продажем товарів, вартість яких відноситься на собівартість (валові витрати та основні фонди чи

нематеріальні активи, що підлягають амортизації). Це визначення тягне за собою необхідність відшкодування з бюджету суми ПДВ в разі, якщо зазначена різниця має від'ємне значення. Все це вимагає:

1. Прозорості операцій купівлі-продажу, зведення до мінімуму можливостей фіктивних операцій купівлі-продажу сировини, матеріалів, які можуть призвести до відшкодування з бюджету сум фактично несплаченого податку.

2. Високого рівня податкової культури, правосвідомості суб'єктів оподаткування.

3. Добре відлагодженого механізму адміністрування податків, створення комплексної автоматизованої інформаційної системи податкової служби [4, с. 239].

Важливим елементом механізму справляння ПДВ є суб'єкт або платник податку — будь-яка особа (фізична або юридична), що здійснює господарську діяльність на території України та: реєструється добровільно як платник податку, підлягає обов'язковій реєстрації (обсяг продажу яких перевищує 300 тис грн за рік без урахування ПДВ), імпортує товари (супутні послуги).

Термін «платник податку» визначає суб'єкт оподаткування. Як зазначає В.М. Опарін, суб'єкт є лише посередньою ланкою проходження доходів, не стільки сплачуючи податок, а скільки перераховуючи частку отриманих доходів до бюджету. Носієм, тобто реальним платником податку є кінцевий споживач [3, С. 139].

Ще наприкінці XIX ст. російський економіст Л.А. Ісаєв, розглядаючи термін платника податку (суб'єкта податку), визначив, що ним є особа, яка повинна сплачувати податки. Разом з тим він відзначав, що, говорячи про платника податку, не слід забувати про різницю між платником податку і носієм податку: перший — особа, яка початково сплачує податок, другий — той, хто несе на собі податок через господарські процеси, відомі під назвою перекладення [5, с. 3].

ПДВ сплачує кінцевий споживач — ним може бути будь-яка фізична особа, що придбаває харчові продукти, будь-яка компанія, що придбаває товари й послуги для невиробничих потреб. Логічно, що платником ПДВ мав би бути кожний споживач. Проте у разі визначення споживача як платника система адміністрування ПДВ практично неможлива внаслідок неможливості контролю за розмірами споживання (наприклад, як дізнатися обсяги споживання продуктів харчування конкретного громадянина за місяць).

Тому у якості платника ПДВ доцільно визначати не покупця, а продавця товарів (послуг). Продавець, надаючи покупцю товари (послуги), включає до ціни ПДВ й отримує разом з вартістю товарів (послуг) і суму податку, яку потім сплачує до бюджету. Таким чином, продавець стягує ПДВ і одночасно на нього покладено функцію платника [6, с. 550].

Однак, в галузі сільськогосподарського виробництва підходи до визначення другого за важливістю складового елемента механізму справляння ПДВ — кола платників, зумовлюють виникнення певних проблем пов'язаних з

тим, що оборот у таких підприємств часто не досягає встановленого законодавством рівня. Тому, з однієї сторони, виникають труднощі для держави — оподаткування даної категорії є досить складним та важким, а з другої — для самих сільськогосподарських підприємств — виникає ситуація за якої такі підприємства придбають засоби виробництва сплачуючи у їх ціні ПДВ, однак, не будучи платником податку, претендувати на покриття понесених витрат не можуть.

Ще однією проблемою пов'язаною із визначенням суб'єкта ПДВ у сфері сільськогосподарського виробництва є складність контроль за сплатою податку, враховуючи складові об'єкта нарахування ПДВ (зокрема такі як, прибуток, заробітна плата).

До розв'язання даної проблеми у аграрно розвинених європейських країнах застосовують особливий підхід який базується на диференціації сільськогосподарських товаровиробників (фермерів) відповідно до обсягів їх поставок: малі, середні та великі. Як наслідок, їх віднесення до певної класифікаційної групи супроводжується й можливістю використання відповідних пільгових режимів справляння ПДВ. Одним із найпоширеніших серед них є застосування «схеми з фіксованою компенсаційною ставкою для фермерів», що передбачає надання компенсації сільськогосподарським товаровиробникам сум податку сплачених у ціні придбання необхідних засобів виробництва. Застосування такого спеціального режиму справляння ПДВ дозволяє залишатися сільськогосподарським підприємствам різних розмірів у системі сплати податку та, водночас, звільнює їх від перерахування податку до бюджету. Тобто, у цих країнах сільськогосподарських товаровиробників намагаються залишити у системі сплати ПДВ, але при цьому особливим чином підходять до побудови механізму його справляння, що сприяє суттєвому спрощенню податкових відносин в галузі.

Досить вагоме місце серед складових елементів механізму справляння ПДВ займає податкова ставка, що являє собою розмір податку (встановлений законодавчо) на одиницю оподаткування. В Україні ставка ПДВ встановлена з використання універсального підходу, тобто диференціація ставок податку не передбачена.

Як свідчить практика оподаткування в різних країнах наявна досить велика різноманітність ставок ПДВ. Так, стандартна ставка податку коливається від 3% в Сингапурі до 25% в Данії та Швеції. Крім того, в одних країнах встановлюється одна ставка податку, а в інших — застосовується диференційований підхід, тобто встановлюється декілька ставок (виділяється основна та знижені й підвищені ставки) [7, С. 77].

Аналізуючи світовий досвід в частині диференціації ставок ПДВ, слід зазначити, що в країнах ЄС така практика є поширеною — частка країн ЄС, де застосовується єдина ставка становить лише 8% серед загальної сукупності країн союзу, натомість для інших країн характерною є протилежна тенденція — застосування єдиної ставки ПДВ превалює у 42% країн (рис. 2) [7, с. 77].

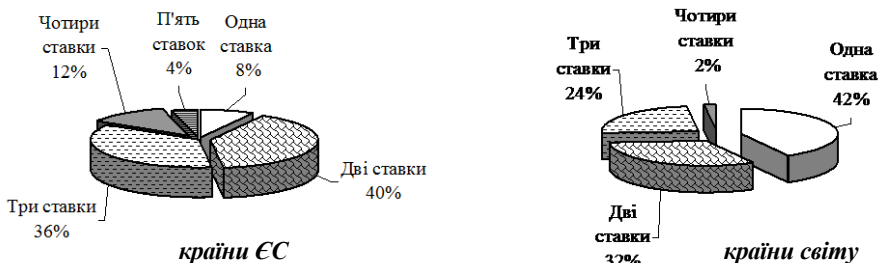

Рис. 2. Особливості застосування ставок ПДВ в різних країнах

[Складено автором за даними джерела 7].

Наприклад, в Данії кількість ставок податку варіюється від однієї, що застосовується для всіх товарів, до семи у Франції. Зниженими ставками від 2,1 до 13% обкладаються у Франції товари та послуги першої необхідності (в тому числі більшість видів продовольчих товарів), натомість стандартна ставка — 20,6% — застосовується головним чином до промислових товарів і вища — 33,3% — до товарів, що є предметами розкоші [2, С. 251].

Проте, практика функціонування ПДВ свідчить, що найефективніше його адміністрування відбувається тоді, коли діє єдина ставка, а тому й рекомендації Шостої Директиви ЄС відображають цю точку зору. Розмір ставки податку може визначатися за різними національними методами та розрахунками, однак, сума ПДВ, що надходить до бюджету, не повинна перевищувати критичну позначку — до 15% ВВП. У деяких випадках, визначаючи ставку ПДВ, є необхідність враховувати й економічні умови, за яких здійснюється запровадження податку: попередній рівень непрямого оподаткування, розмір чинного прямого оподаткування, тощо [6, с. 570].

На відміну від багатьох європейських країн, які широко використовують пільгові ставки ПДВ для товарів першої необхідності, в Україні пільгові ставки податку не застосовуються, а чинним законодавством встановлено дві ставки:

- базова — 20% бази оподаткування;
- нульова, застосування якої у більшості випадків пов'язане зі здійсненням експортних операцій і є винятком із загальних правил [8, с. 223].

Оподаткування за нульовою ставкою означає, що ставка податку на реалізовані товари й послуги дорівнює нулю, але при цьому підприємства мають право на повне відшкодування «вхідного» податку, сплаченого при закупівлі товарів.

Слід зауважити, що звільнення від сплати ПДВ дещо відрізняється від оподаткування за нульовою ставкою — податок на реалізовані товари не нараховується, однак й не компенсують розмір «вхідного» податку.

В Україні останнім часом значна частина наукових публікацій

присвячена питанням зниження рівня ставок ПДВ, а також їх диференціації. Однак, чіткої та одностайної позиції вітчизняні дослідники з цього приводу не сформулювали.

Значна група дослідників дотримується позиції доцільності зниження стандартної ставки ПДВ (20%), адже вона характеризується регресивним спрямуванням по відношенню до населення з низьким рівнем життя.

Протилежну точку зору підтримують В. Мельник та О. Солдатенко, які вказують на те, що встановлення диференційованих ставок ПДВ «може лише ускладнити процес його обчислення й адміністрування та призвести до численних зловживань» [9, с.85–86].

Інша група фахівців дотримується думки, що «величина ставки ПДВ в Україні є досить прийнятною у порівнянні з величиною ставок даного податку в країнах ЄС» [10, с.14]. Крім того, вони висловлюють думку за збереження існуючої стандартної ставки ПДВ та «доцільності запровадження диференціації ставок ПДВ» [10, с.17].

Отже, усе вище сказане дає нам підставу констатувати, що дискусія довкола питання, що стосується величини розміру ставки ПДВ в нашій державі не є завершеною, спільна думка щодо цього питання її учасниками поки-що не знайдена.

Ми вважаємо, що прийняття такого складного рішення, як зміна величини ставки ПДВ має виходити та базуватися на багатьох критеріях. Крім орієнтації на формування значних доходів бюджету доцільно врахувати регулюючу функцію даного податку, що впливає з економічної суті ПДВ. А також мають бути враховані усі інші функції та особливості, що властиві даній податковій формі.

Особливо важливе значення встановлення оптимальної ставки ПДВ має в галузі сільського господарства — з однієї сторони продукти сільськогосподарського виробництва є стратегічно важливими для населення країни, а тому їх доступність для споживачів є важливою та необхідною, однак, з іншої — нині діюча ставка податку (20%) забезпечує можливість акумулювати сільськогосподарським товаровиробникам значні суми підтримки в рамках функціонування спеціальних режимів справляння.

Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників вирізняється пільговим характером, що проявляється у функціонуванні спеціальних податкових режимів та наявності численних пільг, зокрема податкових.

Слід зазначити, що сприйняття пільг та спеціальних режимів оподаткування не відзначаються одностайністю думок серед вчених та практиків. Значна частина вчених-економістів вважає їх наявність у податковому механізмі взагалі неприпустимою, думки інших є протилежними і їх значення перебільшується. Як показує світовий досвід, без пільг та особливих податкових режимів податкових систем не існує. Їх введення вимагає дотримання певних правил та вимог, визначальними серед яких є: конкретність, неможливість вільного тлумачення.

Як зазначає академік М.Я. Дем'яненко, пільги та спеціальні режими мають бути більш оперативними, ніж сам податковий механізм. Тому їх застосування та відміна може здійснюватися багаторазово у рамках діючої системи оподаткування. Окрім того, при запровадженні пільг потрібно дотримуватися умови, за якою жодна господарська одиниця не повинна повністю звільнитися від податку. За умови порушення цієї вимоги, послаблюється контроль держави за діяльністю підприємств із наступними негативними наслідками як для них, так і для держави в цілому [11, с. 20].

Негативні наслідки пільг по податку на додану вартість виявляються у наступному:

- ускладненні умов конкуренції на внутрішньому ринку. Адже часткове чи повне звільнення від оподаткування одних суб'єктів неминуче позначається на ускладненні фінансового стану інших;
- значних обсягах бюджетних недоплат, що в свою чергу, призводить до ускладнення фінансування соціальних виплат;
- не є стимулами для збільшення інвестицій щодо даної сфери виробництва [12, с. 115–116].

Досить поширеною практикою в Росії є звільнення сільськогосподарських товаровиробників від сплати ПДВ та їх перехід на сплату комплексного податку (наприклад, ЄСП — єдиного сільськогосподарського податку) [11, с. 40].

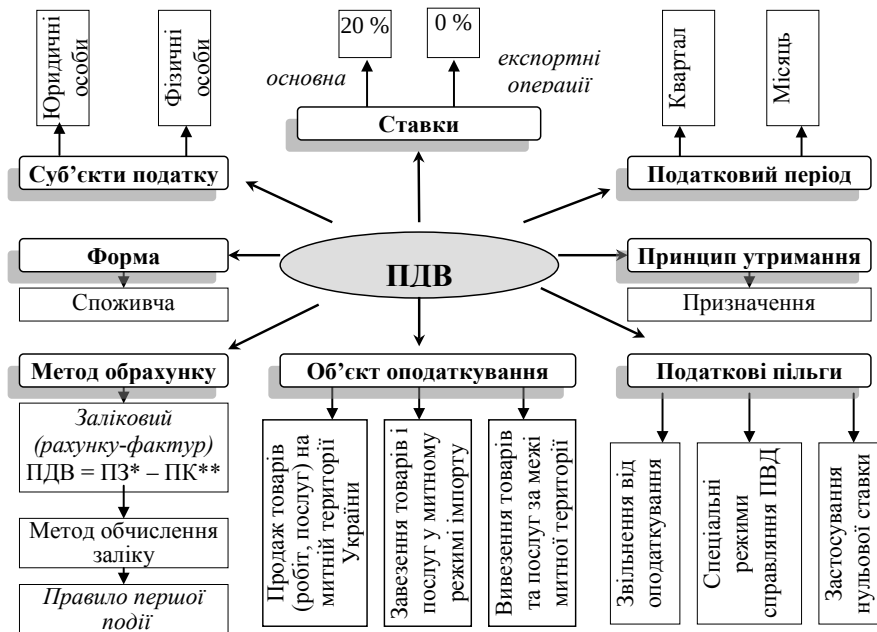
Узагальнення практики щодо надання пільг по податку на додану вартість у галузі сільськогосподарського виробництва відображено на рис. 3.

Разом з тим, слід зазначити, що пільги по ПДВ не можна повністю класифікувати як недолік даної податкової форми. Найбільш суттєвою та вагомою складовою пільгового оподаткування ПДВ є спеціальні режими справляння даного податку. Спеціальні податкові режими є різновидом пільг.

Рис. 3. Спрямованість пільг з ПДВ, що надаються суб'єктам агропромислового виробництва

Ключові параметри механізму справляння ПДВ в Україні узагальнено на рис. 4.

ПЗ* — податкові зобов'язання

ПК** — податковий кредит

Рис. 4. Ключові елементи механізму справляння ПДВ в Україні

Таким чином, як свідчить здійснений аналіз, механізм справляння ПДВ характеризується складністю, специфічністю та вимагає наявності стабільної законодавчої бази, високої податкової культури.

Висновки. Отже, механізм справляння ПДВ являє собою сукупність елементів оподаткування, що забезпечують функціонування даної податкової форми та включає в себе порядок визначення суб'єктів податку та особливостей їх реєстрації, засади формування об'єкта та бази оподаткування, підходи до встановлення податкових ставок та забезпечення їх оптимізації по кількості та величині, обґрунтування податкових пільг з метою зниження регресивності, притаманній даній податковій формі, та усунення негативного впливу на конкурентоспроможність вітчизняної продукції, а також порядок адміністрування податку.

Узагальнення етапів розвитку механізму оподаткування ПДВ поставок сільськогосподарської продукції дало змогу сформулювати висновок щодо необхідності його адаптування до специфіки фінансових відносин в галузі. Ключовою особливістю сільськогосподарського виробництва є його сезонність, що визначає специфіку руху фінансових потоків (а у їх складі і сум ПДВ). Рациональний механізм справляння ПДВ повинен передбачати його застосування лише в заліковій формі та забезпечувати своєчасне відшкодування сплачених сум податку у періоди від'ємного грошового потоку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В.Л. Андрущенко. — Львів: Каменяр, 2000. — 303 с.
2. Суторміна В. М. Держава — податки — бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки) / В.М. Суторміна, В.М. Федосов, В.Л. Андрущенко. — К.: Либідь. — 1992. — 328 с.
3. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — 240 с.
4. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. та ін. / За заг. ред. А. М. Соколовської. — К.: НДФІ, 2006. — 320 с.
5. Исаев А. Очерк теории и политики налогов / А. Исаев. — Ярославль: Типо-литография Г. Фальк, 1887. — 174 с.
6. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України [Азаров М.Я., Ярошенко Ф.О., Єфименко Т.І. та ін.] — К.: НДФІ, 2004. — 712 с.
7. Современный НДС / Лайам Эбрилл, Майкл Кин, Жан-Поль Боден, Виктория Саммерс ; Пер.с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2003. — 274 с.
8. Кривосавий А.І., Десятник О.М. Податкова система: Навчальний посібник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2004. — 331с.
9. Мельник В.М. Податок на додану вартість у податковій системі України / В.М. Мельник, О.В. Солдатенко // Фінанси України. — 2006. — № 9. — С. 82–86.
10. Парнюк В. Регулююча функція податку на додану вартість / В. Парнюк // Економіка України. — 2007. — № 6. — С. 4–7.
11. Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку / [П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак та ін.] ; за ред. П. Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка, О.М. Шпичака. — К.: Урожай, 1993. — 352 с.
12. Лютий І.О., Дрига А.Б., Петренко М.О. Податки на споживання в

економіці України. — К.: Знання, 2005. — 335с. — (Київському національному університету імені Тараса Шевченка — 170 років).

Одержано 13.03.12

Установлено, что механизм взимания НДС является собой совокупность элементов налогообложения, которые обеспечивают функционирование данной налоговой формы и включает в себя порядок определения субъектов налога и особенностей их регистрации, принципы формирования объекта и базы налогообложения, подходы к установлению налоговых ставок и обеспечению их оптимизации по количеству и величине, обоснования налоговых льгот, с целью снижения регрессионной, присущей данной налоговой форме, и устранение негативного влияния на конкурентоспособность отечественной продукции, а также порядок администрирования налога.

Ключевые слова: НДС, налоговые льготы, налоговый механизм, налоговые ставки, администрирования налога.

It was established that the mechanism of VAT collection is the whole set of elements of taxation ensuring functioning of this tax form and it includes the procedure of determination of entities under tax and peculiarities of their registration, principles of the formation of the object and base of taxation, approaches to the establishing tax rates and providing their optimization according to their amount and size, grounding tax benefits, for the purpose of decreasing the regression inherent to this tax form, and elimination of negative influence on the competitiveness of domestic products, as well as the procedure of tax administration.

Key words: VAT, tax benefits, tax mechanism, tax rates, tax administration.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

А.В. МОВЧАНЮК, аспірантка*

Проаналізовано систему державної підтримки сільськогосподарського виробництва у галузі молочного скотарства з урахуванням вимог Світової організації торгівлі. Визначені шляхи розвитку та стабілізації молочного сектору відповідно до національної програми «Відроджене скотарство».

Молоко та молочні продукти є цінними й корисними продуктами харчування. Це визначає важливість молочної промисловості України як однієї з провідних галузей агропромислового комплексу. Питома вага її в загальних обсягах харчової та переробної промисловості складає 15% (для порівняння м'яса — 14%, тютюнова — 7%, кондитерська — 7%).

Ринок молока і молочних продуктів майже у всьому світі є предметом особливої уваги держави та посиленого державного регулювання. Кожна країна, намагаючись створити кращі умови для власних виробників молока і молочних продуктів, створює найбільш прийнятну систему державного регулювання.

Система державної підтримки сільськогосподарського виробництва України формується з урахуванням вимог Світової організації торгівлі та міжнародних зобов'язань країни стосовно аграрного сектору, зокрема запровадження механізмів державної підтримки страхування ризиків у сільському господарстві, створення та функціонування сільськогосподарських кооперативів, розвитку довготермінового кредитування інноваційних проектів, створення системи іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Методика досліджень. У роботі використано метод аналізу, в тому числі економіко-статистичний, а також проведено авторську експертну оцінку автором формування аграрної політики України в галузі молочного скотарства за напрямками державної регуляторної політики.

Результати досліджень. Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року №1158 затверджено Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року [1].

Мета Програми полягає у забезпеченні конкурентоспроможності сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства, як носія української ідентичності, культури.

* Науковий керівник — А.Ф. БУРИК, кандидат економічних наук

В Програмі визначені акценти на створення інфраструктури внутрішнього аграрного ринку, збільшення обсягів біржової торгівлі, формування національної мережі оптових сільськогосподарських ринків, інформаційно-комунікативної мережі, розвиток транспортного забезпечення. Необхідно сформувати прозорі та ефективні канали надходження продукції від виробника до споживача; для розвитку сільськогосподарського виробництва щороку здійснювати заходи щодо оновлення технічної бази на 15 відсотків. Передбачено збільшувати завантаження переробних підприємств, забезпечувати подальший розвиток сільськогосподарського машинобудування, зберегти робочі місця у галузях — партнерах сільського господарства; впроваджувати у практику базові агроекологічні вимоги і стандарти відповідно до регламентів Європейського Союзу.

У результаті виконання заходів, передбачених Програмою, очікується забезпечити виробництво: зерна — в обсязі 50 млн тонн, цукрових буряків — 25; олійних культур — 15; овочів — 8; картоплі — 18; плодів і ягід — 3,2; винограду — 0,8; молока — 20; м'яса — 5,1 млн тонн; яєць — 17 млрд. штук, що гарантуватиме досягнення науково обґрунтованих норм споживання харчових продуктів та підтримку ефективного експортного потенціалу.

Для розвитку галузі тваринництва Програмою передбачається здійснити ряд заходів, а саме:

- зупинити зменшення поголів'я великої рогатої худоби шляхом удосконалення механізму надання бюджетних дотацій;
- забезпечити поступове збільшення чисельності високопродуктивних молочних корів у сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах та довести його у 2015 році до 1,9 млн голів шляхом власного відтворення і організації закупівлі ремонтних телиць за межами України;
- забезпечити приріст обсягів виробництва м'яса шляхом розвитку м'ясного скотарства, птахівництва і свинарства в сільськогосподарських підприємствах і великих фермерських господарствах;
- сприяти розвитку конкурентоспроможного виробництва шляхом підтримки формування механізованих тваринницьких ферм і комплексів, укомплектованих високопродуктивним поголів'ям та забезпечених належною кормовою базою;
- створити сучасну державну систему селекції у тваринництві і птахівництві;
- створити умови для кращого забезпечення сільськогосподарських виробників, в першу чергу особистих селянських господарств, племінним молодняком;
- сприяти концентрації виробництва продукції тваринництва в

особистих селянських господарствах шляхом формування кооперативних об'єднань з метою одержання високоякісної сировини та безпечної для здоров'я людини тваринницької продукції, розширення заготівельної інфраструктури, підвищення товарності продукції тваринництва у 1,5 рази.

На виконання положень Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року в частині розвитку молочного скотарства та забезпечення збільшення виробництва молока до обсягів, що забезпечують продовольчу безпеку України, спільним наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 10 грудня 2007 року № 886/128 затверджено галузеву Програму розвитку молочного скотарства України до 2015 року [7].

Молочне скотарство — одна з важливих галузей тваринництва України, призначення якої — забезпечення виробництва молочних продуктів в обсягах, які відповідають нормам державної продовольчої безпеки, та розширення експортного потенціалу вітчизняної економіки.

Зниження обсягів виробництва та зростання реалізаційних цін значно скоротило споживання населенням основних видів продуктів харчування, а особливо м'ясних та молочних продуктів.

1. Динаміка поголів'я та виробництва тваринницької продукції всіма категоріями господарств в Україні

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Поголів'я (тис. гол.)								
ВРХ	24623	17557	9424	6175	5491	5079	4827	4494
в т.ч. корів	8378	7531	4958	3347	3096	2856	2737	2631
Свині	19427	13144	7652	8055	7020	6526	7577	7960
Виробництво основних видів продукції тваринництва								
М'ясо (у забійній вазі)	4358	2294	1663	1723	1912	1906	1917	2059
в т.ч. яловичини та телятини	1986	1186	754	567	546	480	454	428
свинини	1576	807	676	526	635	590	526	631
Молоко, млн т	24,5	17,3	12,7	13,3	12,3	11,8	11,6	11,2

Джерело: Україна у цифрах 2010. Статистичний збірник [9].

Обсяги виробництва молока за останні роки забезпечують споживчий попит населення в молочних продуктах у середньому на рівні 230–220 кг на одну особу в рік при медично-рекомендованій нормі здорового харчування 380 кг. Для порівняння, у Франції середньостатистичний житель споживає 440 кг молочних продуктів у рік, Скандинавії — 500 кг.

Постійне скорочення поголів'я корів (з 8,4 млн голів у 1990 р. до 2,6 млн голів на кінець 2011 р), відсутність системи договірних відносин між виробниками і переробниками молока, монополізація ланцюжків просування

молочної продукції від виробника до споживача з відповідним впливом на цінову ситуацію, відсутність в попередні роки дієвої державної політики щодо створення рівноважних із суміжними галузями економічних умов для розвитку галузі вкрай негативно впливають на функціонування молочної галузі України.

Характерною рисою молочної галузі є те, що вона функціонує у надзвичайно великому діапазоні (від натурального виробництва в особистих селянських господарств до сучасних спеціалізованих молочних підприємств). Основні обсяги виробництва молока в межах 80% зосереджені в особистих селянських господарствах, з яких 89,4% утримують по 1–2 корови. В даних господарствах дотримання технологічного забезпечення якості молока досягти неможливо (молоко приймається переробними підприємствами лише II гатунком). Через низьку якість молока така молочна продукція є неконкурентоспроможною.

Стимує розвиток галузі також низька купівельна спроможність значної частини населення і, відповідно, обмежена ємність внутрішнього ринку.

Із вступом України до СОТ необхідно здійснити комплекс заходів щодо поліпшення ситуації в економічному становищі молочної галузі.

Пріоритетом галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року є:

- забезпечення розвитку галузі за рахунок розширення великотоварних спеціалізованих сільгосппідприємств (до 40% у 2015 році);
- сприяння формуванню особистими селянськими господарствами малих ферм (з поголів'ям 15 і більше голів з механізацією технологічних процесів і продуктивністю 5 тис. кг молока і вище на корову в рік) з виробництва і реалізації молока як напряму розвитку малого і середнього бізнесу в галузі;
- підвищення якості молока, що заготовлюється у великотоварних господарствах, до рівня міжнародних стандартів та її суттєве покращання у особистих селянських господарствах, що буде відповідати вимогам СОТ і ЄС.

Загальна сума капіталовкладень для виконання Програми з 2008 до 2015 року складає 41,4 млрд. грн, в тому числі з державного бюджету 5,8 млрд. грн з них:

- на будівництво додаткових 1,1 млн скотомісць — 24,2 млрд. грн (в розрахунку на корову зі шлейфом — 22 тис. грн);
- закупівлю 176 тис. голів племінних телиць — 1,8 млрд. грн (по 10 тис. грн за одну голову);
- закупівлю обладнання для тваринництва — 1,1 млрд. грн (в розрахунку на корову зі шлейфом — 1 тис. грн);
- закупівлю техніки і механізмів для кормовиробництва — 14,3 млрд. грн (в розрахунку на корову зі шлейфом — 13 тис. грн).

Виконання Програми створить сприятливі умови для розвитку молочного скотарства забезпечить доведення обсягів виробництва молока до 20 млн тонн, що дозволить збільшити обсяг споживання молока і молокопродуктів до фізіологічної потреби 380 кілограмів у розрахунку на одну людину.

Зростання обсягів виробництва молока повинне забезпечуватись шляхом підвищення продуктивності та поступового збільшення поголів'я корів. Приріст буде досягнуто, насамперед, за рахунок великотоварного спеціалізованого виробництва.

На кінець 2015 року поголів'я корів у всіх категоріях господарств має становити близько 4,4 млн голів.

Узагальнена практика ведення молочного скотарства дає можливість зробити висновки стосовно того, що головна перспектива розвитку в Україні молочного скотарства в контексті інтеграції цієї галузі у світову економіку — це ведення молочного скотарства на базі великотоварного господарства з подальшою переробкою в потужних промислових підприємствах. Дрібнотоварний сектор немає перспектив у розв'язанні питань щодо організації діяльності формування молочної сировини для промислової переробки.

Як показує зарубіжна практика, мінімально доступними розмірами молочної ферми, за якою починає реалізовуватися принцип ефективності використання техніко-технологічних і ресурсних засобів, є 20–40 га, тоді як нині площа земельних ділянок у користуванні особистих господарств населення, наприкладі Черкаської області, становить в середньому 1,7 га.

З метою розвитку великотоварного тваринництва Уряд України Постановою від 13 квітня 2011 р. № 405 «Про внесення зміни до пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм» [6] вніс зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2010 р. № 900 [2] та визначив, що бюджетні кошти виділяються суб'єктам господарювання для відшкодування 50 відсотків вартості робіт з будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, а також підприємств із виробництва кормів. Документ передбачає, що компенсація буде надаватися на безповоротній основі на будівництво та реконструкцію ферм або комплексів, в яких за проектом повинно утримуватися не менше ніж 500 голів великої рогатої худоби, в тому числі мінімум 300 корів.

Відповідно до пункту 1 підрозділу 2 розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України Кабінет Міністрів України Постановою від 2 березня 2011 р. № 246 «Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу» [5] затвердив Порядок нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і

м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати».

Цей Порядок визначає механізм нарахування податку на додану вартість, що сплачується до спеціального фонду державного бюджету переробними підприємствами всіх форм власності за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі (шкури, субпродукти, м'ясо-кісткове борошно) у період з 1 січня 2011 р. до 1 січня 2015 р.

Переробні підприємства ведуть окремий податковий і бухгалтерський облік операцій з реалізації молока, молочної сировини та молочних продуктів, м'яса і м'ясопродуктів, іншої продукції переробки тварин. За результатами такого обліку переробні підприємства визначають відповідно до вимог розділу V Податкового кодексу України суми податкових зобов'язань та податкового кредиту, які виникають у зв'язку з реалізацією готової продукції.

Сума податку визначається щомісяця у декларації з податку на додану вартість (переробного підприємства) і перераховується переробним підприємством до державного бюджету. Дані бюджетні кошти використовуються за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва» і спрямовуються на державну підтримку галузі тваринництва шляхом здійснення виплати сільськогосподарським підприємствам розміри дотації складають 0,35 гривень за 1 кілограм у перерахунку на базисну жирність, фізичним особам — 0,3 гривні; часткове відшкодування витрат фізичним особам (населенню) за закупівлю нової установки індивідуального доїння в межах фактичних витрат, але не більш як 5000 гривень за одиницю; спеціальна бюджетна дотація за наявне поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності: племінним заводам до 1900 гривень за одну голову, племінним репродукторам до 1000 гривень за одну голову, іншим сільськогосподарським підприємствам до 600 гривень за одну голову; спеціальна бюджетна дотація за поголів'я телиць, закуплених у фізичних осіб (населення) для вирощування до 7 гривень за 1 кілограм живої ваги. [3, 4]

Відповідно до Указу Президента України № 504/2011 «Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки» Міністерством аграрної політики та продовольства розроблений національний проект «Відроджене скотарство».

Мінагрополітикою визначено молочне скотарство пріоритетом № 1 у розвитку аграрної сфери. « 2012 рік має стати роком молочного скотарства в Україні», — відзначив Міністр аграрної політики та продовольства України на Підсумковій Колегії роботи агропромислової галузі за 7 місяців 2011 року.

Національним планом дій на 2012 рік Кабінетом Міністрів України визначені заходи щодо реалізації національного проекту «Відроджене скотарство» шляхом затвердження попереднього техніко-економічного обґрунтування національного проекту «Нове скотарство» та визначення форми

участі держави під час реалізації національного проекту «Відроджене скотарство» та форм надання державної підтримки, пошук потенційних інвесторів.

Акцент у національній програмі «Відроджене скотарство» робиться на розвиток та збільшення крупнотоварних спеціалізованих підприємств з виробництва молока та яловичини. Передбачено довести частку поголів'я корів на фермах з поголів'ям 1000 і більше корів з 11,2% до 16,8%, а частку молока, виробленого у сільгоспдприємствах, з 2,2 до 4,8 млн тонн (рис. 1, 2).

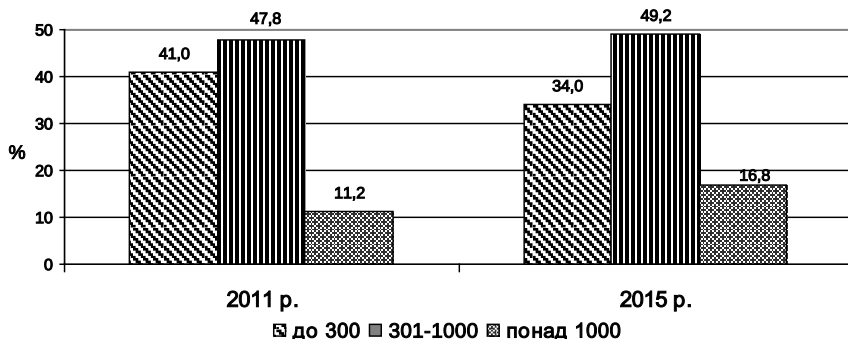

Рис. 1 Зміна питомої ваги (%) господарств за чисельністю утримуваного поголів'я корів

Рис. 2. Виробництво молока (млн тонн) в господарствах різних категорій

Намічено наростити поголів'я корів з 2,63 млн корів до 2,72 млн корів у 2015 році, і в першу чергу за рахунок сільгоспдприємств з 0,59 до 0,79 млн гол.

Підвищити рівень продуктивності корів до 5500–5600 кг по всіх категоріях господарств і 6000–6100 кг у сільгосппідприємствах та середньодобові прирости молодняку великої рогатої худоби до 700–800 грамів. Здійснення заходів дасть можливість до 2015 року збільшити виробництво молока з 11,2 млн тонн до 15,4 млн тонн, реалізацію яловичини в живій масі до 1,02 млн тонн і в забійній масі — до 0,6 млн тонн.

Приєднання України до Світової організації торгівлі вимагає приведення вітчизняного законодавства в частині фінансового регулювання діяльності у сфері сільського господарства до вимог і правил цієї організації.

Ключовою вимогою СОТ є забезпечення вільного доступу товарів іноземного походження до внутрішніх ринків будь-якої країни, зокрема, недопущення податкової дискримінації, а також застосування інструментів державного протекціонізму щодо продукції вітчизняного походження у формах та обсягах, встановлених за результатами переговорного процесу.

Державна аграрна політика підтримки має бути сфокусована на питанні ефективності бюджетних програм підтримки, чіткому визначенні індикаторів для оцінки результативності кожної бюджетної програми.

Звертаючись до досвіду Польщі, яка досить недавно увійшла до ЄС, слід зазначити, що першими кроками її пристосування до вимог ЄС стали гармонізація правових норм щодо харчової продукції, регулювання існуючої системи якості.

Польський молочний сектор, як і сільське господарство країни, пристосовується до вступу в Європейську спільноту, відповідно проводиться широкомасштабна діяльність, направлена на пристосування до законодавчих і нормативних інструкцій, на впровадження європейських стандартів.

Напрямами законодавчої гармонізації та структурної реконструкції молочного сектору були опрацьовані Міністерством сільського господарства і розвитку села — «Стратегія розвитку польського молочного сектору» (1999 р.), а також представлені в документах на переговорах з ЄС. Детальні завдання реалізації стратегічних цілей пристосування санітарно-ветеринарних стандартів продукції переробки молока до вимог ЄС передбачають наступні заходи:

- поліпшення санітарно-ветеринарних умов у господарствах, які виробляють молоко;
- пристосування санітарно-гігієнічних стандартів у молокопереробних підприємствах, опрацювання і впровадження систем якості (GMP, GHP, TQM), а також системи аналізу і контролю (НАССР);
- організація системи ідентифікації та реєстрації господарств і худоби;
- визначення державних лабораторій, які даватимуть оцінку, й акредитація лабораторій, які проводитимуть аналіз якості молока і молочних виробів.

У нових умовах важливим питанням є квотування виробництва молока.

Квоти — це головний механізм управління спільним ринком. Система

квотування ЄС діє від 1984 року, а в Польщі — з 2004 року.

Мета системи квотування — обмеження поставок молока у кожній державі ЄС. Тому індивідуальне призначення квоти має враховувати межі державної квоти.

Особливостями цієї системи є впровадження оплати за перевищення ліміту, що попередить надвиробництво.

Квота молока, яку має виробник, — це майнове право, тому її можна продавати, здавати в оренду, спадщину або подарувати. Адміністративним органом системи квотування молока в Польщі є Агентство сільськогосподарського ринку [8].

Загалом на спільні програми адаптації молочної галузі Польщі до умов Європейської спільноти протягом 2004–2006 років було використано 2,7 млрд. євро, з яких 1,8 млрд. євро — підтримка Євросоюзу.

Політика Євросоюзу щодо молочної галузі спрямована на підтримку конкурентоспроможності виробників. Так, 2009 року відновлена призупинена у 2008 році дотація за експорт молочної продукції. Проте, за погодженням із СОТ дана допомога молочникам буде скасована не пізніше 2013 року. Натомість, виробники можуть скористатись дієвими важелями інших видів державної підтримки, а саме отримати пільгові кредити для реконструкції молочної галузі — до півмільйона євро. Допомагають підприємцям і програми просування на ринок молочної продукції, які фінансуються з національних бюджетів та ЄС.

Здійснюються інтервенційні закупівлі Європейським співтовариством надлишки продукції на ринку за фіксованими цінами. І хоч обсяги їх обмежені — 30 тис. тонн вершкового масла і 109 тис. тонн збираного сухого молока на рік, зате закупівельна ціна вища від ринкової. Частину цих запасів ЄС спрямовує на допомогу 13 млн незаможних європейців. На основі норм і стандартів охорони здоров'я людей і тварин та захист довкілля спрямовуються деякі не пов'язані із виробництвом державні дотації. Наприклад, британський фермер одержує майже 250 євро на гектар задля того, аби підтримувати землю у придатному для ведення сільського господарства стані.

Для забезпечення стабілізації та розвитку молочної галузі України з боку держави необхідно:

- зважено підійти до розподілу передбачених бюджетом коштів між окремими підгалузями тваринництва, переглянувши головні пріоритети;
- доцільно, насамперед, направити підтримку на нарощування поголів'я великої рогатої худоби через конкретні пілотні проекти;

Враховуючи, що 78% поголів'я корів в Україні утримується у домогосподарствах населення і лише 22% у сільськогосподарських підприємствах і не слід плекати надій щодо швидких змін у даному співвідношенні, тому держава має здійснювати заходи по стимулюванню підвищення ефективності виробництва і якості молочної продукції у

дрібнотоварних формуваннях (господарствах населення). На наш погляд, слід здійснити такі заходи:

- реалізація проектів підтримки особистих селянських господарств з метою забезпечення їх молодняком худоби, кормами та кредитними ресурсами;
- підвищення ефективності виробництва і якості продукції у дрібнотоварних та кооперативних формуваннях, що можна досягти за рахунок надання бюджетної підтримки особистим селянським господарствам, які трансформуються у фермерські або інші юридичні форми господарювання та дотримання встановлених вимог стосовно чисельності поголів'я;
- розбудова інфраструктури ринку тваринницької продукції, у тому числі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, оптових ринків та стаціонарних аукціонів живої худоби.

Висновки. Молочна галузь потребує кардинального поліпшення якості продукції на основі технічного, технологічного й організаційного реформування підприємств з виробництва молока, переробки та реалізації. Для організації внутрішнього й зовнішнього ринку молока і молокопродуктів, поліпшення якості харчування населення та забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку стратегічним завданням держави має стати відродження молочного скотарства, особливо великих товарних ферм і комплексів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року ” (від 19.09.2007 № 1158) // Офіційний вісник України. — 2007. — № 73. — Ст. 2715.
2. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду, що спрямовуються на часткове відшкодування сільськогосподарським товаровиробникам вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів ” (від 4.10.2010 № 900) // Офіційний вісник України. — 2010. — № 75. — Ст. 2666.
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік ” (від 02.03.2011 № 181) // Офіційний вісник України. — 2011. — № 16. — Ст. 669.
4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження розмірів бюджетної тваринницької дотації на 2011 рік ” (від 02.03.2011 № 182) // Офіційний вісник України. — 2011. — № 16. — Ст. 670.

5. Постанова Кабінету Міністрів України “Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м’ясо та м’ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати ” (від 02.03.2011 № 246) // Офіційний вісник України. — 2011. — № 20. — Ст. 824.
6. Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення зміни до пункту 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб’єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів ” (від 13.04.2011 № 405) // Офіційний вісник України. — 2011. — № 28. — Ст. 1189.
7. Наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук “Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року ”(від 10.12.2007 № 886/128)
8. Гоголя О.П. Впровадження системи якості молока і молочних продуктів: досвід Польщі / О.П. Гоголя, І.П. Кудінова // Економіка АПК. — 2007. — № 1. — С. 140–147.
9. Україна у цифрах 2010 [Статистичний збірник]. — Державний комітет статистики України — Київ, — 2011. — 252 с.

Одержано 22.03.12

Проанализирована система государственной поддержки сельскохозяйственного производства в отрасли молочного скотоводства с учетом требований ВТО. Определены пути развития и стабилизации молочного сектора согласно национальной программе «Возрожденное скотоводство».

Ключевые слова: *государственная поддержка, молочное скотоводство, продукция, продовольственная безопасность.*

The system of state support of agricultural production in the dairy industry was analyzed with the account of requirements of the WTO. The ways of development and stabilization of the dairy sector in accordance with the national program "Revival of cattle-breeding" were determined.

Key words: *government support, dairy cattle, products, food safety.*

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О.М. СВІТОВИЙ, кандидат економічних наук

У статті розглянуто питання вдосконалення управління оплатою праці як статтею витрат сільськогосподарських підприємств. Досліджено шляхи покращення стимулюючої функції заробітної плати через зміну її величини та структури.

Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки потребує нового ставлення до формування витрат на оплату праці та осмислення ролі заробітної плати у підвищенні ефективності виробництва. Заінтересованість працівників у збільшенні продуктивності праці знаходиться у прямій залежності від розміру та структури заробітної плати, а це, в свою чергу, впливає на рівень собівартості одиниці продукції.

Проблема підвищення ефективності та продуктивності праці та її зв'язку з рівнем заробітної плати в сільськогосподарському виробництві висвітлювалась у працях таких вчених, як А.Ф. Бурика, Л.А. Гаврилюка, О.А. Грішнєвої, С.І. Дем'яненка, В.С. Дієспєрова, Г.Т. Завіновської, П.Т. Саблука та ін. Однак, недостатньо висвітленими залишаються питання підвищення стимулюючої функції заробітної плати в аграрному секторі економіки.

Метою даної статті є вивчення питання вдосконалення управління витратами на оплату праці в сільськогосподарських підприємствах та визначення шляхів зниження собівартості продукції через підвищення рівня матеріальної заінтересованості працівників.

Методика досліджень. Відповідно до поставленої мети у статті автором застосовувалися такі методи як абстрактно-логічний, монографічний, а також порівняння.

Результати досліджень. Розглядаючи питання покращення управління витратами на оплату праці, насамперед з'ясуємо, які фактори впливають на їх рівень. Рівень витрат на оплату праці у сільськогосподарських підприємствах визначається, на нашу думку, такими основними факторами:

- темпи росту продуктивності праці мають бути вищі, ніж темпи росту заробітної плати., тобто на один процент зростання продуктивності праці оплата праці має підвищитися не більше, ніж на 0,8%;
- система машин, що застосовується на підприємстві для забезпечення відповідних технологій вирощування сільськогосподарських культур та догляду за тваринами, рівень затрат праці та розряд роботи;

- забезпеченість сільськогосподарських підприємств працівниками відповідної кваліфікації для роботи із складною технікою при впровадженні прогресивних технологій, що є недостатньою і негативно впливає на кількість і якість вирощуваної продукції, а, відповідно, і на величину винагороди за виконану роботу;
- стан організації оплати праці, що включає в себе застосування на підприємстві форм та систем оплати праці, нормування праці, тарифної системи, договірної регулювання оплати праці, системи преміювання;
- обмеженість у підвищенні оплати праці через значно більший темп зростання цін на покупні ресурси ніж цін на сільськогосподарську продукцію, тобто формування рівня оплати праці проводиться по залишковому принципу;
- організаційно-правові форми господарювання, порядок розподілу новоствореної вартості, ступінь участі працівників у її розподілі, співвідношення прибутку і оплати праці;
- система оподаткування фонду оплати праці в частині нарахування податків у вигляді внесків та зборів.

Крім того, зростання номінальної заробітної плати майже нівелюється ростом цін на споживчі товари (табл. 1).

1. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати в Україні

Рік	Номінальна заробітна плата		Реальна заробітна плата у% до попереднього року
	грн	у% до попереднього року	
2005	806,19	136,7	120,3
2006	1041,47	129,2	118,3
2007	1351,12	129,7	112,5
2008	1806,33	133,7	106,3
2009	1905,87	105,5	90,8
2010	2239,18	120,0	110,2

Джерело: [1, с. 186].

Як показують дані таблиці 1, темп зростання номінальної заробітної плати в Україні у 2010 році в порівнянні з попереднім роком склав 120,0%, а от темп зростання реальної заробітної плати — лише 110,2%. Тобто, інфляційні процеси відбирають у робітників половину підвищеної їм суми заробітної плати. Якщо поррахувати ланцюговий коефіцієнт темпів зростання номінальної та реальної заробітних плат за 2005–2010 рр., то прослідковується така ж тенденція, як і за 2010 рік, за винятком 2009 року, коли відбулося не зростання, а навіть зниження рівня реальної заробітної плати в порівнянні з попереднім роком.

Крім того, якщо середньомісячна заробітна найманих працівників у цілому по економіці в Україні в 2010 році складала 2239 грн, то у сільському господарстві — 1430 грн, а це становить лише 64% від середнього по економіці показника (табл. 2). Якщо погодитись із твердженням професора Власова В.І. [2, с. 152] про те, що додаткова вартість створюється тільки селянами, які для її одержання використовують земельні ресурси та що всі інші постулати щодо формування додаткової вартості на кінцевому етапі виробництва будь-якої продукції є тільки теоретичними розміркуваннями для виправдання одержаного прибутку, спрямованого на оплату праці, що використовується, насамперед, для придбання продуктів харчування, то таке становище з оплатою праці у сільському господарстві є незадовільним.

2. Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників за видами економічної діяльності в Україні

Показник	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у% до 2005 р.
Усього	806	1351	1806	1906	2239	277,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	437	771	1101	1220	1467	335,7
в т.ч. сільське господарство	415	733	1077	1206	1430	344,6
Будівництво	894	1486	1832	1511	1754	196,2
Промисловість	967	1554	2017	2117	2580	266,8
Фінансова діяльність	1553	2770	3747	4038	4601	296,3

Джерело: [3, с. 32, 52, 229].

Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах в 2010 році у порівнянні з 2005 роком зросла на 88,7% (табл. 3). Це підвищення, особливо у рослинництві, обумовлене не стільки зростанням виробництва валової продукції сільського господарства у порівнянних цінах 2005 року, стільки зменшенням середньооблікової чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Хоча, аналізуючи зростання продуктивності праці у тваринництві, можна констатувати, що за досліджуваний період в цій галузі вона зросла на 163,9%, а чисельність працівників галузі зменшилася на 41,3%, тобто реальне зростання продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах за 2005–2010 рр. забезпечувалося, в основному, за рахунок тваринництва.

У сільськогосподарському виробництві необхідно встановити оптимальні пропорції між фондом основної заробітної плати та фондом додаткової заробітної плати і заохочувальних та компенсаційних виплат. За 2010 рік в сільському господарстві основна оплата в загальному фонді заробітної плати складала 83,7%, а, для прикладу, в промисловості — лише

61,1% [1, с. 218]. Це вказує на те, що за більшість робіт в сільському господарстві оплата проводиться, в основному, по тарифу, не зацікавлюючи працівників виробувати більше продукції кращої якості з мінімальними витратами. На нашу думку, потрібно преміювати працівників за економію витрат, проводити доплати за строки та якість робіт і т. ін. Також потрібно ширше застосовувати преміювання за кінцеві результати роботи, щоб робітник відчував більшу відповідальність в процесі виконання технологічних операцій.

3. Чисельність працівників та продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах України

Показник	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. у% до 2005 р.
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2005 року, млн грн	33802,4	35439,8	47865,4	45780,4	45149,2	133,6
в т. ч. рослинництва	21731,5	20657,6	32136,1	28498,7	26443,9	121,7
тваринництва	12070,9	14782,2	15729,3	17281,7	18705,3	155,0
Вироблено валової продукції на одного працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, грн	33736,1	42171,0	60095,5	62452,0	63668,4	188,7
у т. ч. в рослинництві	33644,3	36937,1	57978,0	55475,0	52879,3	157,2
в тваринництві	33902,5	52583,8	6494,3	78794,1	89476,9	263,9
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, тис. чол.	1002,0	840,4	796,5	733,1	709,1	70,8
у т. ч. в рослинництві	645,9	559,3	554,3	513,7	500,1	77,4
в тваринництві	356,1	281,1	242,2	219,4	209,0	58,7

Джерело: визначено автором з використанням даних [3, с. 44, 49].

Для підвищення престижу сільськогосподарської праці та забезпечення достойного рівня оплати праці, на нашу думку, необхідно підвищити середньомісячну заробітну плату у аграрному виробництві до середнього значення по економіці в цілому. Але за інших рівних умов, це може зробити сільськогосподарську продукцію не конкурентоздатною. Щоб цього не сталося, необхідно впроваджувати інновації у виробництво, застосовувати інтенсивні енергозберігаючі технології як у рослинництві, так і у тваринництві. Для прикладу, розглянемо величину та питому вагу оплати праці у виробничій собівартості за різних технологій вирощування соняшника (табл. 4).

Із даних таблиці 4 видно, що при застосуванні інтенсивної енергозберігаючої технології в порівнянні з традиційною загальні витрати на

один гектар зростають лише на 3,9%, при збільшенні урожайності соняшника на 66,7%, що дає можливість знизити виробничу собівартість майже на третину. Такий результат досягається завдяки раціональному поєднанню та використанню виробничих ресурсів, застосуванню комбінованих широкозахватних агрегатів.

4. Величина та структура виробничої собівартості соняшника за різних технологій вирощування

Показник	Традиційна, виробничі витрати на 1 га — 2773,5 грн, прямі затрати праці — 2,9 люд. год. на 1 ц (урож. 15 ц/га)		Інтенсивна енергозберігаюча, виробничі витрати на 1 га — 2880,62 грн, прямі затрати праці — 1,3 люд. год. на 1 ц (урож. 25 ц/га)	
	Витрати на 1 ц	Структура витрат, %	Витрати на 1 ц	Структура витрат, %
Оплата праці з нарахуваннями, грн	24,96	13,5	11,09	9,6
Матеріальні витрати, в т. ч.:	132,90	71,8	86,84	75,4
насіння, грн	12,00	6,5	7,85	6,8
мінеральні добрива, грн	42,00	22,7	42,00	36,5
засоби захисту рослин, грн	8,00	4,3	4,79	4,2
нафтопродукти, грн	43,41	23,5	18,57	16,1
амортизаційні відрахування, грн	9,09	4,9	3,68	3,2
ремонт основних засобів, грн	12,99	7,0	4,83	4,2
послуги автотранспорту, грн	4,40	2,4	4,44	3,9
електроенергія, грн	0,21	0,1	0,21	0,2
інші прямі матеріальні витрати, грн	0,80	0,4	0,47	0,4
Страхові платежі, грн	7,31	4,0	5,37	4,7
Плата за оренду земельних ділянок, грн	15,00	8,1	9,00	7,8
Загальновиробничі витрати, грн	4,74	2,6	2,93	2,5
Виробничі витрати всього (виробнича собівартість), грн	184,91	100	115,23	100

Джерело: власні дослідження

Частка оплати праці при порівнянні даних технологій зменшується на 3,9 відсоткових пункти, а сума оплати праці в розрахунку на один гектар посіву за інтенсивної енергозберігаючої технології складає 277,25 грн проти 374,40 грн за традиційної, тобто зменшується на 26,0%. В той же час затрати праці за цих умов знижуються більше, ніж вдвічі, тобто оплата одиниці робочого часу зростає завдяки залученню більш кваліфікованої праці. Звичайно, для впровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій необхідна відповідна система машин, що коштує немалих грошей, тому необхідно виділяти із

прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції більше коштів для оновлення основних засобів.

Інша проблема полягає в тому, що сільськогосподарські підприємства недоодержують виручку, а відповідно і прибуток, від реалізації своєї продукції. Погоджуємося з твердженням М.Й. Хорунжого, що в агропромисловому комплексі аграрне виробництво на рівень ціни, за якою купують переробні підприємства сировину, ніякого впливу не має. Ціни диктують переробні галузі й різні посередники, що займаються заготівлею сільськогосподарської продукції [4, с. 118].

Слід відмітити також те, що співвідношення в новоствореній вартості між прибутком і оплатою праці в аграрних підприємствах є не на користь останньої. Так, прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції в 2010 році у вказаних підприємствах по Україні склав 12750,5 млн грн, що перевищує показник 2005 року в 10 разів, а середньомісячна заробітна плата найманих працівників за цей же період зросла лише у три з половиною рази, за постійного зменшення кількості цих працівників [3, с. 226–229].

Зростання рівня оплати праці стримує і значний відсоток нарахувань у вигляді єдиного соціального внеску, що для сільськогосподарських виробників (22 клас професійного ризику виробництва) складає 37,19% до суми нарахованої заробітної плати. Крім того, заробітну плату оподатковують двічі, включаючи її ще й до бази податкових зобов'язань перед державою щодо податку на додану вартість [5]. Хоча, для сільськогосподарських товаровиробників існує спеціальний режим оподаткування ПДВ, при якому вони не сплачують до бюджету суми додатного значення різниці між податковими зобов'язаннями та податковим кредитом за відповідний звітний період, а залишають їх у своєму розпорядженні й використовують для виробничих цілей. Але такий режим оподаткування збережеться лише до 1 січня 2018 року. Тому для уникнення подвійного оподаткування, на нашу думку, необхідно або нараховувати на заробітну плату податковий кредит 20%, або виключити її з бази оподаткування ПДВ для сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Отже, для підвищення продуктивності праці, зростання рівня оплати праці та посилення матеріальної заінтересованості працівників у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції з мінімальними витратами необхідно покращити організацію праці, збільшити частку додаткової оплати та застосовувати преміювання за економію витрат і за кінцеві результати роботи. Слід також впроваджувати інтенсивні енергозберігаючі технології, які не тільки підвищать продуктивність поля та сільськогосподарських тварин, а й дадуть змогу збільшити винагороду за високопродуктивну працю. На нашу думку, необхідно встановити справедливе співвідношення прибутку і оплати праці у новоствореній вартості у аграрних підприємствах. Також потрібно з боку держави зменшити податкове навантаження на оплату праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний збірник «Праця України у 2010 році» / Державна служба статистики України: Відповідальний за випуск І.В. Сенік, К. — 2011. — 325 с.
2. Власов В.І. Використання земельних ресурсів у країнах — основних виробниках сільськогосподарської продукції // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 152–154.
3. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2010 рік / Державна служба статистики України: Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко, К. — 2011. — 374 с.
4. Хорунжий М.Й. Агропромисловий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах // Економіка АПК. — 2012. — № 3. — С. 113–120.
5. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № 13–14, ст.112

Одержано 26.03.12

Совершенствование управления затратами на оплату труда является одним из основных факторов повышения эффективности сельскохозяйственного производства. Увеличение удельного веса дополнительной части заработной платы приведет к улучшению её стимулирующей функции.

Ключевые слова: управление затратами, оплата труда, себестоимость, экономия затрат.

The improvement of labour cost management is one of the main factors of increasing the efficiency of agricultural production. The increase of unit weight of additional part of salary will result in the improvement of its stimulating function.

Key words: cost management, remuneration of labour, net cost, savings on costs.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ОБСЯГУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О.С. РИБЧАК, кандидат економічних наук

Досліджено вплив вітчизняного тіньового сектору на процеси у суспільстві. Проаналізовано основні методи оцінки тіньової економічної діяльності. Узагальнено практику застосування методів оцінки тіньової економічної діяльності. Визначено основні пріоритети стратегії детінізації економіки України.

Порушення балансу інтересів елементів економічної системи призводить до порушення її цілісності та посилення факторів, що сприяють виникненню, розвитку та зростанню тіньової економіки. Тіньова економіка породжується деструктивними процесами соціально-економічної системи. Протиріччя існування системи при впливі внутрішніх та зовнішніх факторів можуть стати деструктивними протиріччями, які створюють умови існування тіньової економіки, загрози економічній безпеці. Інакше кажучи, тіньова економіка є наслідком порушення цілісності системи та не вирішення деструктивних протиріч. Як приклад можна привести діалектичне протиріччя, що полягає у вартості товару, яке виявляється в протиріччі його споживчої та мінової вартості, що є основою його руху. Дане протиріччя відображається в боротьбі спекулятивного та торгівельно-промислового капіталу. Воно несе в собі загрозу цілісності державної економіки та породжує різні сектори тіньової економіки [1].

Суттєвий внесок у розробку досліджуваної проблематики мають наукові праці вітчизняних учених: Базилюк А., Барановського А., Білецького В., Варналія З., Воліка В., Мазура І. [2], Поповича В. [3], Степаненка В. та багатьох інших.

Разом з тим, недостатня увага приділяється аналізу методів оцінювання обсягів тіньового сектору економіки.

Метою статті є аналіз методів оцінювання обсягів тіньового сектору економіки та формулювання пропозицій щодо його скорочення.

Методика досліджень. Для вирішення завдань дослідження використані загальнонаукові і спеціальні методи: структурно-функціональний (при визначенні ступеня впливу тіньових економічних відносин на суспільні відносини), історичний (при аналізі генезису і економічних джерел, які сприяють виникненню тіньової економіки).

Результати досліджень. У світовій економічній практиці прийнято вважати, що масштаби тіньової економіки у розмірах 5–10% ВВП не мають істотного впливу на соціально-економічні процеси у суспільстві, не викликають

суттєвих порушень в економіці і вважаються припустимими. При розмірах тіньового сектору в 30–50% ВВП настає критична маса, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин. Розширення тіньової економіки до зазначених розмірів призводить також до розбалансованості окремих сфер економіки, поглиблення некерованості та криміналізації суспільства.

В Україні склалася ситуація, коли масштаби розвитку такого економічного явища, як тіньова економіка, а також обсяги продукції та фінансових ресурсів, що обертаються у цьому секторі, досягли розмірів, за яких їх недооцінка, неврахування призводять до великих помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних та фінансових пропорцій, реальних економічних тенденцій, які є основою прийняття рішень щодо проведення заходів державної соціально-економічної політики. Тому сьогодні проблема повноцінної оцінки масштабів тіньової економіки та її врахування в офіційній статистиці набувають особливої актуальності.

Основні методи оцінки тіньової економічної діяльності західні вчені поділили на дві групи: мікрометоди (прямі методи) та макрометоди (опосередковані методи) [2, С.60–61; 3].

До мікрометодів відносять:

- аналіз записів у податкових книгах, який полягає у вивченні документації щодо обліку осіб, які ухиляються від сплати податків;
- опитування населення та експертів про участь у неформальній економічній діяльності;
- метод товарних потоків, коли вивчається шлях товарів і послуг від виробника до споживача.

До макрометодів включають [4, С.18]:

- виявлення розбіжностей різних статистичних даних через порівняння доходів, розрахованих різними способами; через порівняння зареєстрованих доходів і витрат;
- визначення за показником зайнятості, який базується на припущенні, що зменшення офіційного сектору економіки зумовлене перепливом трудових ресурсів у неофіційний, тобто в тіньовий сектор;
- монетарні (грошові) методи: аналіз попиту на готівку, питома вага позабанківського обігу готівки, аналіз та визначення обсягів грошових операцій та угод;
- структурний метод, що базується на підрахуванні розмірів тіньової економіки в різних сферах виробництва з подальшим зведенням показників та виявленні частки тіньової економіки у ВВП;
- метод м'якого моделювання, що ґрунтується на обчисленні та зіставленні таких факторів, як: рівень оподаткування; етика стосовно сплати податків і рівень державного регулювання (кількість зайнятих в

адміністративних службах у відсотках до загальної зайнятості); рівень зайнятості (кількість працюючих у відсотках до чисельності всього населення); тривалість робочого тижня; кількість іноземних працюючих у відсотках до загальної кількості зайнятих.

Російський вчений О.Олійник до опосередкованих методів, крім монетарного методу, методу балансів і методу аналізу зайнятості, відносить метод технологічних коефіцієнтів, метод аналогій та соціологічний метод [5, 138–139].

У багатьох публікаціях описані переваги та розкриті недоліки кожної з груп методів оцінки тіньової економічної діяльності. До переваг мікрометодів відносять можливість уникнення ускладнень від агрегування (зведення) досліджуваних показників. До недоліків мікрометодів відносять суб'єктивну оцінку діяльності досліджуваного економічного суб'єкта і складність отримання інформації про неї. Перевагою макрометодів є можливість отримати вірогідніші дані про масштаби тіньової економіки шляхом порівняльного аналізу отриманої інформації про окремі фактори чи явища [4, С.19]. Така інформація дає уявлення про відносні масштаби та тенденції поширення тіньової діяльності у межах певної групи досліджуваного предмета, яке потім можна екстраполювати на весь досліджуваний об'єкт. До недоліків макрометодів відносять агрегування показників, що дає завищені результати, а також вплив на них інших факторів, які не мають ніякого відношення до тіньової економіки.

Аналізуючи практику застосування наведених методів, необхідно зазначити, що найбільш поширеними в західних вчених-економістів є макроекономічні методи. Найчастіше вони користуються монетарним методом оцінки масштабів тіньової економіки. Цей метод побудований на тому, що в нормальних економічних умовах між обсягом грошової маси, що перебуває в обігу, та реальним ВВП, за умов незмінності швидкості обігу грошей, існує певна залежність. За цим методом припускається, що практично всі розрахункові операції у тіньовій сфері, як правило, проводяться за готівку. Тому для оцінки змін, що відбуваються у неформальній економіці, можна використовувати співвідношення між збільшенням кількості грошей, що перебувають в обігу, та загального обсягу короткострокових вкладів економічних суб'єктів на банківських рахунках. Крім цього, при застосуванні монетарного методу використовують додаткові припущення: швидкість обігу грошей приблизно однакова в офіційній та тіньовій економіці; відносна частка готівкових коштів коливається в результаті зміни доходів, податків, відсоткових ставок або функціонування тіньової економіки.

Так, розрахований на основі монетарного методу, рівень тінізації економіки України у 2008 році збільшився на 6 в.п. Внаслідок негативних очікувань в Україні на цьому етапі домінували процеси масового та швидкого виведення коштів у тінь з метою запобігання ймовірній втраті капіталів. Роль

процесів скорочення нелегально найманих працівників або частки заробітної плати, яку офіційно працюючі отримували «у конвертах», була значно меншою.

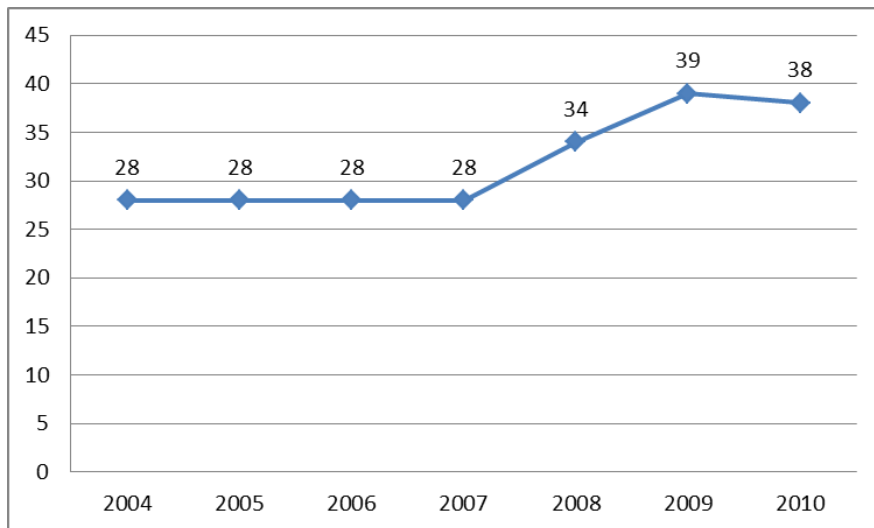

Рис.1. Обсяг тіньової економіки в Україні, %

Джерело: складено автором на основі [6, С.9]

Так, мобілізація до бюджету податку з доходів фізичних осіб залежить від зростання обсягу фонду оплати праці. На це впливає низка чинників: розмір мінімальної заробітної плати (далі — МЗП), відновлення міжпосадових співвідношень в оплаті праці працівників бюджетної сфери, перелік оподатковуваних доходів, залучення до оподаткування “тіньових” потоків оплати праці, погашення заборгованості з виплати заробітної плати, збільшення розміру середньомісячної заробітної плати у виробничій сфері. Тінізація ринку праці негативно впливає, перш за все, на надходження до місцевих бюджетів.

1. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів у 2006–2010 рр., %

Податок	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Єдиний податок	73,7	78,0	77,4	75,1	75,5
Збір за спец. використання природних ресурсів	10,4	9,0	11,7	14,5	14,5
Місцеві податки	2,1	1,6	1,4	1,4	1,2
Інші податки	13,8	11,4	9,5	9,0	8,8

У процесі поширення кризових явищ у 2009 році спостерігалось збільшення рівня тінізації економіки України.

Суб'єкти господарювання, діяльність яких виявилася чутливою до кризових явищ та стала майже неможливою у межах правового поля, частково або повністю почали працювати поза межами легального сектору [6, С.9].

Відмінності у масштабах тінізації економічної діяльності в Україні та розвинутих ринкових економіках впродовж розгортання кризових явищ пов'язані з різною природою та функціями процесів тінізації. Відповідно до класичних уявлень, падіння рівня рентабельності певних суб'єктів господарювання під дією кризових явищ може спонукати підприємства до «переходу в тінь» з метою запобігання його знищенню. У цьому випадку функція тіньової економіки полягає у пом'якшенні впливу кризових явищ на економіку, сприяючи збереженню певних видів бізнесу.

Масштабне вилучення капіталу із офіційної економіки, яке спостерігалось в Україні у процесі поширення кризових явищ, певною мірою відіграло для бізнесу запобіжну роль. Через негативні очікування та недовіру до влади бізнес використовував механізми тінізації для збереження капіталів. Проте через неможливість повноцінного ведення бізнесу поза легальним сектором, при наявності ознак відновлення та покращення очікувань у 2010 році, суб'єкти господарювання поступово почали повертати капітал до легального сектору економіки.

Між тим, досвід посткризового відновлення підтверджує, що процеси тінізації є достатньо інертними. Відновлення економічного зростання у 2010 році в Україні не супроводжувалося масштабним поверненням капіталів до легального сектору.

Обсяг економіки, яка безпосередньо не спостерігається, за розрахунками Державної служби статистики України, у останні роки становить у середньому від 15 до 18% ВВП [6, С.13].

Хоч методологія цього показника гармонізована з міжнародними стандартами, його значення сприймається експертами дещо заниженим. Крім того, цей показник не використовується у міжнародних співставленнях, оскільки далеко не усі країни здійснюють оцінку економіки, що безпосередньо не спостерігається, за усіма її складовими, а тому їх порівняння може приводити до необґрунтованих висновків. Так, якщо порівнювати цей показник для України з аналогічними показниками інших країн [7], обсяг економіки, що безпосередньо не спостерігається, в Україні знаходиться на рівні Польщі (16%) та є меншим, ніж у Литві (19%) та Російській Федерації (24%).

Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [8], обсяг тіньової економіки в Україні останні 5 років знаходиться у діапазоні від 28 до 39% ВВП. Цей показник розраховується різними методами, які дозволяють враховувати розбіжності між доходами та витратами населення, динамікою готівки в обігу та обсягами виробництва, використанням електроенергії та обсягами виробництва, а також динамікою цін

факторів виробництва, готової продукції та рентабельністю виробництва. Разом з тим, цей показник не пристосований для міжнародних співставлень, оскільки його розрахунок ґрунтується на національних особливостях вітчизняної економіки та статистичної звітності.

Збільшення рівня тінізації економіки на початку періоду кризового спаду у 2008 році (з 28% до 34%) супроводжувалося зміною структури тіньового сектора. Розширення обсягів виробництва поза легальною економікою відбувалося більшою мірою шляхом «виходу в тінь» легально працюючих підприємств, ніж розширення діяльності в межах існуючого тіньового сектору економіки. При збереженні пропорцій виробництва між легальним і нелегальним секторами економіки (про це свідчить майже стабільний рівень тінізації, розрахований за електричним методом — 26–27% ВВП), частина доданої вартості, утвореної в легальному секторі економіки, масово виводилася у тінь. Про останнє свідчить різке зростання показника тінізації економіки, розрахованого за методом збитковості підприємств (з 24% до 30%). При цьому, зазначені кошти не були спрямовані на вітчизняний споживчий ринок, про що свідчить незначне збільшення рівня тінізації економіки за методом «витрати населення — роздрібний товарооборот» (з 38% до 40%) [6, С.14]. Динаміка рівня тінізації економіки за монетарним методом розрахунку у період спаду не є показовою, оскільки на неї суттєво впливав чинник масового вилучення коштів населенням з банківської системи через недовіру та негативні очікування. Проте збільшення готівкових коштів в обігу потенційно є передумовою для збільшення рівня тінізації економіки в наступні роки.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене необхідно зауважити, що пріоритетами детінізації економіки у контексті реалізації проголошеної Президентом України Програми економічних реформ є:

- детінізація фінансових потоків;
- легалізація ринку праці;
- детінізація земельних відносин.

Перспективними напрямками наукових розвідок є розробка заходів спрямованих на формування сучасного організаційно-економічного механізму детінізації економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хаванов А.В. Економічна та фінансова злочинність в умовах державної заборгованості та її вплив на економічну безпеку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_03_15/ek8_havanov.php
2. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія І. Мазур // . — К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. — 239 с.
3. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки:

- монографія / В.М. Попович // — Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. — 546 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vuzlib.net/popovich/_index.htm
4. Ангелко І.В. Методичні основи оцінки обсягів тіньового сектору економіки /І.В. Ангелко// Вісник Сумського державного університету. — Серія Економіка. — 2011. — №1. — С.18–24
 5. Олейник А. Институциональная экономика / А. Олейник // Вопросы Экономки. — 1999. — №6. — С. 136–147
 6. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. — К.: НІСД, 2011. — 31 с.
 7. Non-observed economy in National Accounts, survey of country practices. — New York: United Nations, 2008. — 102 p.
 8. Наказ Мінекономіки від 18.02.2009 № 123 "Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129888&cat_id=32854

Одержано 27.03.12

В статье исследовано влияние теневого сектора на процессы в обществе в Украине. Проанализированы основные методы оценки теневой экономической деятельности. Обобщена практика применения методов оценки теневой экономической деятельности. Определены основные приоритеты стратегии детенизации экономики Украины.

Ключевые слова: теневая экономика, государственное регулирование, детенизация

The impact of a shadow sector on the processes in the society in Ukraine were investigated in the article. The main methods of estimation of shadow economic activity were analyzed. The practice of applying the methods of appraisal of shadow economic activity was generalized. The main priorities of the strategy of economic unshadowing in Ukraine were defined.

Key words: shadow economy, government regulation, unshadowing.

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПЛОДОЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

О.С. КОВАЛЕНКО, аспірант*

У роботі проаналізовано особливості та перспективи розвитку садівництва в Україні. На прикладі Вінницької і Черкаської областей досліджено фактори впливу на обсяг виробленої плодоягідної продукції, наведені рекомендації з підвищення ефективності розвитку садівництва.

Вирощування плодів і ягід є невід'ємною частиною сільськогосподарського виробництва в Україні. Її природні і кліматичні умови дозволяють вирощувати плоди і ягоди високої якості, а деякі райони мають можливості для збільшення виробництва плодово-ягідної продукції, підвищення ефективності галузі, яке нерозривно пов'язане з використанням досягнень науково-технічного прогресу, подальшою інтенсифікацією садівництва.

Питанням економіки садівництва присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених — О.М. Шестопаля, О.Ю. Єрмакова, І.І. Червена, В.А. Рульєва, І.І.Лукінова, В.В. Юрчишина, М.М. Артеменка, Д.Ф. Харківського та ін. [1, 2, 3, 4]. Проте потребують дослідження тенденції регіонального розвитку галузі садівництва в умовах вступу України до СОТ.

Методика досліджень. У статті використано економіко-статистичні методи дослідження, монографічний, порівняння та графічний.

Результати досліджень. Ще древні греки культивували садівництво на території нинішньої автономної республіки Крим. У період Київської Русі існували сади при монастирях та княжих садибах. Пізніше і звичайні селяни почали займатись вирощуванням плодів і ягід спочатку для власних потреб, а згодом і для збуту. За даними С. Пупко, у Полтавській губернії на початку ХХ ст. садівництвом в тій чи іншій мірі займалися 32% селянських господарств, в тому числі у деяких місцях до 62% [1].

У 60 роках минулого століття Україна займала друге місце в колишньому Радянському Союзі за площею багаторічних насаджень, а у світі поступалася лише США. Найбільшого розміру площа насаджень досягла в 1965 році і становила 1,3 млн га. З кінця 60-х років почалась інтенсифікація та концентрація галузі, яка вимагала докорінної зміни технологічного процесу. Так, замість розрідженого, ярусного формування саду почали впроваджуватись пальмети і плоскі вільні крони, слаборослі сорти і загущення насаджень.

* Науковий керівник: Бурляй О.Л., кандидат економічних наук

Збільшилося використання добрив, зрошення та рівень механізації виробництва продукції. З 1965 розпочалося планове розкорчування старих та непродуктивних садів. До 1990 року площа багаторічних насаджень зменшувалась кожного року на 17 тис. га. У 90-х роках минулого століття площі плодкових і ягідних насаджень продовжували невпинно зменшуватись, проте причиною цього була не інтенсифікації галузі, а відсутність уваги держави до розвитку садівництва, економічні проблеми якого не дозволяли фінансувати в повній мірі відтворення садів. Дані табл. 1 і рис. 1 свідчать, що починаючи з 1990 року обсяги виробництва плодоягідної продукції зменшуються значними темпами. Однією з причин цього є реформування економіки відповідно до ринкових умов, що призвело до стагнації галузі садівництва.

1. Валовий збір плодів і ягід в Україні за категоріями господарств

Роки	Всі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення		Частка с-г підприємств у загальному виробництві, %	господарств населення в загальному виробництві, %
	тис. тонн	в% до 1990 р.	тис. тонн	в% до 1990 р.	тис. тонн	в% до 1990 р.		
1990	2902	100	1347	100,00	1555	100	46,42	53,58
1995	1897	65,37	311	23,09	1586	101,99	16,39	83,61
2000	1453	50,07	264	19,60	1189	76,46	18,17	81,83
2003	1697	58,48	408	30,29	1289	82,89	24,04	75,96
2004	1635	56,34	187	13,88	1448	93,12	11,44	88,56
2005	1690	58,24	200	14,85	1490	95,82	11,83	88,17
2006	1114	38,39	136	10,10	978	62,89	12,21	87,79
2007	1470	50,65	198	14,70	1272	81,80	13,47	86,53
2008	1504	51,83	232	17,22	1272	81,80	15,43	84,57
2009	1618	55,75	215	15,96	1403	90,23	13,29	86,71
2010	1747	60,20	287	21,31	1460	93,89	16,43	83,57

Як свідчать дані рис. 1 обсяг виробництва плодів і ягід постійно зменшувався до 2006 року. Валовий збір в цей період скоротився майже в 3 рази, причиною цього стало скорочення площ багаторічних насаджень. Проте з 2007 року починається збільшення виробництва продукції садівництва, передусім, за рахунок господарств населення.

Вінницька область є найбільшим виробником плодоягідної продукції в Україні. На території області здавна розвивалось садівництво, тому площа багаторічних насаджень у регіоні є однією з найбільших в Україні. Причиною відмінностей в розміщенні садів і ягідників на території країни є, в першу чергу, традиції вирощування плодів і ягід, що сформувались на основі природно-кліматичних умов. Вінницька і Черкаська області мають схожі умови для розвитку садівництва, проте на Поділлі сади існували ще в княжі часи, а плоди і

ягоди вироблялись на збут, починаючи з кінця 19 століття, тоді як на Черкащині промислові сади з'явилися лише за радянських часів.

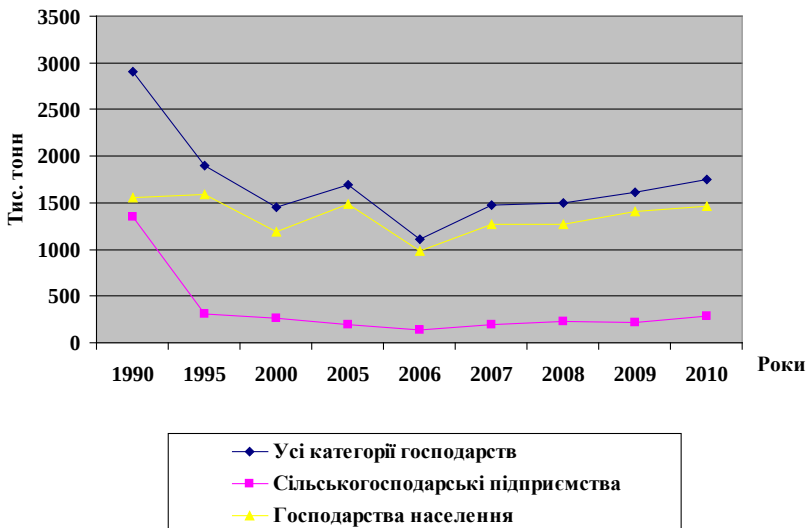

Рис. 1. Валовий збір продукції плодово-ягідних насаджень за категоріями господарств України

Особливої уваги заслуговує закономірність, згідно якої з кожним роком скорочується не тільки загальна площа багаторічних насаджень, але й площа насаджень у плодоносному віці. За останні 20 років вона зменшилась на 456,6 тис. га по Україні та на 33 і 24,2 тис. га у Вінницькій і Черкаській областях відповідно. До того ж спостерігається тенденція старіння насаджень, якщо в 1990 році питома вага плодоносних насаджень у загальній площі складала 79,9%, то вже в 2010 році цей показник збільшився до 87,4%. Це свідчить про те, що в садівничих підприємствах недостатню увагу приділяють процесам відтворення та відновлення плодоягідних насаджень.

Також про ефективність розвитку галузі садівництва свідчить показник виробництва плодів і ягід на одну особу. У Вінницькій області цей показник перевищує середній по Україні майже в 2 рази (рис. 2). Слід зазначити, що найбільше плодів і ягід Черкаська область виробила в 1990 році — 45 кг на душу населення, що менше показника по Україні на 11 кг. Найгірша ситуація склалась у 2000 році, коли в Україні було вироблено майже в 2 рази менше продукції ніж в інші роки, навіть у Вінницькій області було вирощено лише 41 кг на одну особу населення. Найкращих результатів було досягнуто в 1990 та

2009 роках, коли в Україні було вироблено на одну людину 56 і 25 кг плодів і ягід відповідно, а у Вінницькій області — 125 і 129 кг.

2. Питома вага багаторічних насаджень у плодоносному віці в загальній площі плодоягідних насаджень України (всі категорії господарств)

Рік	Загальна площа багаторічних насаджень, тис. га					Площа багаторічних насаджень у плодоносному віці, тис. га					Питома вага багаторічних насаджень у плодоносному віці у загальній площі насаджень, %		
	Україна	Вінницька область	Питома вага Вінницької області, %	Черкаська область	Питома вага Черкаської області, %	Україна	Вінницька область	Питома вага області, %	Черкаська область	Питома вага області, %	Україна	Вінницька область	Черкаська область
1990	851,0	70,2	8,25	36,78	4,32	679,8	54,7	8,05	30,2	4,44	79,88	77,92	82,11
1995	793,5	68,5	8,63	34,2	4,31	636,9	54,5	8,56	28,8	4,52	80,26	79,56	84,21
2000	424,9	35,4	8,33	18,1	4,26	378	31,5	8,33	12,1	3,20	88,96	88,98	66,85
2005	299,2	24,2	8,09	7,8	2,61	265,5	21,9	8,25	7,1	2,67	88,74	90,50	91,03
2006	280,7	23,4	8,34	7,2	2,57	247,9	20,6	8,31	6,3	2,54	88,31	88,03	87,50
2007	270,9	24,6	9,08	7,0	2,58	238,1	21,8	9,16	6,0	2,52	87,89	88,62	85,71
2008	266,8	24,7	9,26	7,1	2,66	233,4	21,7	9,30	6,1	2,61	87,48	87,85	85,92
2009	260,4	24,7	11,97	7,6	3,68	228,8	21,9	9,57	6,0	2,62	87,86	88,66	78,95
2010	255,3	24,9	9,75	7,4	2,90	223,2	21,7	9,72	6,0	2,69	87,43	87,15	81,08

Юрчишин В.В. акцентував увагу на урожайності, як основному якісному показнику садівництва. Серед факторів, які впливають на неї: рівень інтенсифікації галузі, тип, щільність, породно-сортний склад насаджень, природні умови та система догляду за деревами. Продуктивність безпосередньо або в поєднанні з іншими факторами обумовлює такі важливі економічні показники ефективності галузі, як: валове виробництво фруктів і ягід, собівартість, рентабельність, прибуток з одиниці площі, окупність капіталовкладень, продуктивність праці. Важливе економічне значення зростання врожайності полягає також в тому, що воно дозволяє одержати потрібну кількість продукції з менших площ і вивільнити певну частину високопродуктивних земель для інших потреб. З цього погляду врожайність в певній мірі виступає як регулятор площ плодоягідних насаджень. Саме цим, а також необхідністю повністю задовольнити потреби народного господарства у

фруктах і ягодах пояснюється неухильна увага до зростання продуктивності плодоягідних насаджень, пошук і впровадження у виробництво таких методів ведення галузі, які б повсюдно забезпечили одержання високих і сталих врожаїв садів і ягідників [3].

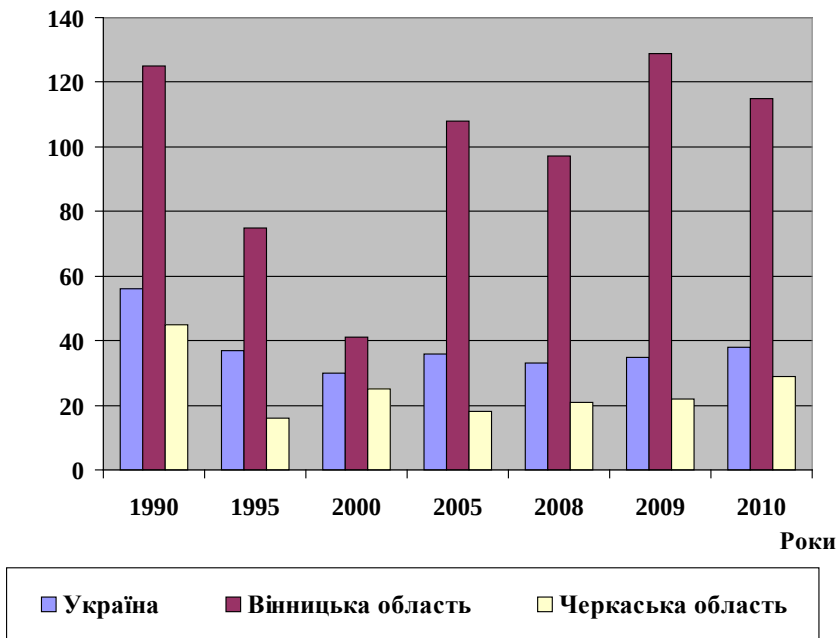

Рис. 2. Виробництво плодоягідної продукції на одну особу, кг

У післявоєнні роки площі садів розширювались значними темпами. Держава намагалась компенсувати шкоду, завдану галузі садівництва війною, тому керівництво колгоспів отримували рекомендації по закладанню плодоягідних насаджень у кожному господарстві. Проте безсистемний підхід до відтворення насаджень, екстенсивні методи розширення призвели до збільшення валового збору плодів і ягід, тоді як якісні показники залишались на старому рівні. Продуктивність галузі була досить невисокою, хоча з початку 60-х років починає невпинно зростати (рис. 3).

Дані таблиці 3 свідчать про низький рівень продуктивності садів і ягідників у сільськогосподарських підприємствах, тоді як природно-кліматичні умови України є дуже сприятливими для вирощування плодів і ягід. Продуктивність сільськогосподарських підприємств дуже знизилась у 21 столітті порівняно з 1981–1985 роками, які були періодом розквіту галузі

садівництва. Єрмаков А. Є. звертає увагу на те, що Україна має великий досвід високоєфективного ведення галузі в колективних і державних господарствах. Показовим є те, що не тільки окремі садівничі підприємства, а і цілі агропромислові об'єднання отримували великі врожаї плодоягідної продукції. Урожайність у радгоспах такого об'єднання в Вінницькій області складала в середньому за 1981–1985 рр. 135,1 ц/га. [4].

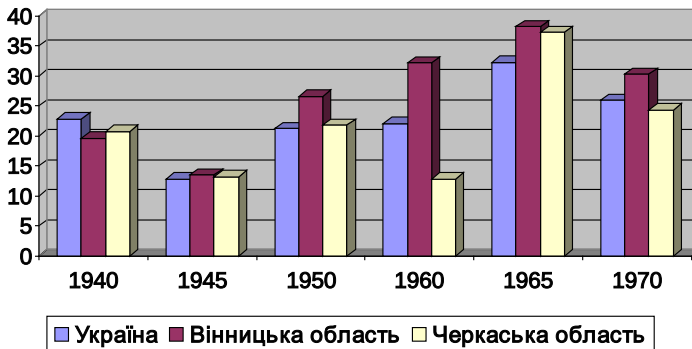

Рис. 3. Урожайність плодоягідних насаджень у всіх категоріях господарств у 1940–1970 рр., ц/га

Аналіз продуктивності галузі садівництва свідчить про негативні явища, які спостерігаються в сільськогосподарських підприємствах, викликані переходом до ринкової економіки. Розглянемо аналіз динаміки рівня урожайності у різних категоріях господарств України в таблиці 3. Не дивлячись на те, що урожайність з кожним роком зростає, середній показник по Україні залишається досить низьким, порівняно з господарствами населення. У 2010 році середня урожайність по Україні в сільськогосподарських підприємствах складала 38,2 ц/га, що на 50,3 ц/га менше ніж у господарствах населення. Великої урожайності досягли садівничі підприємства Вінницької області як суспільного, так і приватного сектору, 82,3 ц/га і 92,4 ц/га відповідно. В умовах ринкової економіки отримало розвиток колективне і присадибне садівництво. Для держави існування такої форми виробництва плодоягідної продукції є вигідним, бо не потребує докорінного реформування і реорганізації, пов'язаних з додатковими капітальними вкладеннями. Висока врожайність в господарствах населення, яка в 2009 році досягала 124,9 ц/га, та масовий розвиток даної форми виробництва дають можливість забезпечити регіон власними плодами і ягодами. Недоліком цієї форми господарювання є неможливість держави регулювати асортимент та рівень пропозиції товару, також якість продукції не завжди може конкурувати з іноземними виробниками. Господарства населення переважно реалізують продукцію через стихійні ринки, тоді як

сільськогосподарські підприємства збувають продукцію через мережі магазинів, комерційним структурам, переробним підприємствам.

3. Динаміка рівня урожайності у різних категоріях господарств України

Показник	2002 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Всі категорії господарств							
Україна	36,5	63,7	45,0	61,7	66,5	80,7	78,2
Вінницька область	22,5	84,4	74,3	95,3	79,3	101,1	87,1
Черкаська область	33,7	33,9	46,0	44,9	43,7	41,0	61,9
Сільськогосподарські підприємства							
Україна	9	16,0	12,7	20,7	31,0	32,7	38,2
Вінницька область	17,2	29,1	32,0	54,2	71,4	82,6	82,3
Черкаська область	2,3	4,6	7,6	9,6	9,5	12,6	20,9
Господарства населення							
Україна	75,5	105,9	69,7	89,3	102,7	124,9	98,5
Вінницька область	45,7	199,7	154,2	159,8	96,1	134,3	92,4
Черкаська область	94,2	59,9	72,9	66,1	94,5	84,4	86,6

З 1990 року площа насаджень в господарствах населення зросла майже в 2 рази порівняно з 2010 роком. Велику частку в виробництві плодоягідної продукції займають колективні сади, це пояснюється тим, що в умовах нестабільності економіки на початку 90-х років населення намагалося вирішити продовольчу проблему за рахунок вирощування плодів і ягід власними силами, що дало поштовх для розширення колективних та присадибних садів, та вивело на ринок великого виробника плодоягідної продукції.

Валовий збір є важливим показником, який характеризує діяльність садівничого господарства. Він безпосередньо впливає на обсяг реалізованої продукції та суму отриманої виручки. Обсяг валового збору залежить від таких показників, як площа плодоносних насаджень та урожайність. Збільшення площі в плодоносному віці чи ріст урожайності призводить до отримання підприємством більшої кількості продукції. При зменшенні площі насаджень і зниженні урожайності спостерігається зменшення обсягу валового збору плодів і ягід. Розглянемо аналіз впливу факторів на зміну валового збору в таблиці 4. У 2010 році в порівнянні з 2005 валовий збір збільшився в Черкаській області на 13,19 тис. т за рахунок росту урожайності майже у 2 рази, незважаючи на те, що зменшення площі плодоносних насаджень негативно вплинуло на зміну обсягу виробленої продукції. Слід відмітити, що на відміну від 90-х років минулого століття, коли основним фактором, який впливав на валовий збір була площа насаджень, в аналізований період основну роль відіграє рівень урожайності так як площа садів залишається майже незмінною. Особливо така закономірність характерна для Вінницької області, у підприємствах якої зміна валового збору відбувається прямо пропорційно зміні рівня урожайності. Незважаючи на те,

що збільшення урожайності має бути основною метою садівничих підприємств, не варто забувати, що розширення площ багаторічних насаджень є основою розвитку галузі садівництва.

4. Вплив факторів на валовий збір плодів і ягід у Вінницькій і Черкаській областях (всі категорії господарств)

Роки	Площа в плодo-носному віці, тис. га	Урожай-ність, ц з 1 га	Валовий збір, тис. т	Умовний валовий збір, тис. т	Відхилення від базового періоду (+;-)		
					Всього	в т.ч. за рахунок	
						зміни площі	зміни урожайності
Вінницька область							
2005	21,9	84,4	184,92	196,65	36,34	-8,86	45,20
2006	20,6	74,3	153,27	162,72	-31,65	-11,06	-20,59
2007	21,8	95,3	207,63	196,32	54,36	8,70	45,66
2008	21,7	74,9	162,3	163,28	-45,33	-0,83	-44,50
2009	21,9	97,3	213,02	211,14	50,72	1,73	48,99
2010	21,7	87,1	189,24	190,75	-23,78	-1,88	-21,90
Черкаська область							
2005	7,1	33,9	23,91	25,43	-11,31	8,01	-9,32
2006	6,3	45	29,24	31,95	5,33	-2,55	7,88
2007	6	44,9	26,85	28,29	-2,39	-2,24	-0,15
2008	6,1	44,5	26,94	26,70	0,09	0,54	-0,45
2009	6	47,3	28,56	28,85	1,62	-0,24	1,86
2010	6	61,9	37,1	37,14	8,54	-0,18	8,72

Висновок. Україна за радянських часів була одним з основних виробників плодоягідної продукції. Цьому сприяли вигідне географічне положення та сприятливі природно-економічні умови, тому відродження садівництва галузі має бути одним з основним завдань забезпечення населення продуктами харчування. Щоб вийти на світовий ринок плодів і ягід з конкурентною продукцією потрібно досягти урожайності на рівні 125 ц/га. Також варто забезпечити відтворення насаджень в розмірі близько 64 тис. га в рік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шестопад О.М. Теоретичні та методичні основи формування інвестицій у створення (відтворення) плодових і ягідних насаджень / О. М Шестопад // Міжвідомчий тематичний науковий збірник «Садівництво». — К., Вип. 50. — С. 342–351
2. Шестопад О.М., Агропромислова інтеграція у садівництві в умовах формування ринкових відносин / О. М Шестопад О.Ю. Єрмаков,

- Д.О. Баюра // Міжвідомчий тематичний науковий збірник «Садівництво» — Київ 1995. — № 44. — С. 95–102.
3. Юрчишин В.В. Економічна ефективність порід і сортів плодових культур. — К: Урожай, 1968. — 196 с.; Економіка садівництва / За ред. В.В. Юрчишина— К.: Урожай, 1972. — 239 с.
4. Ермаков А. Е. Развитие и эффективность садоводческих предприятий разных форм хозяйствования / А. Е. Ермаков //. — К., 1997. — 262 с.

Одержано 30.03.12

Исследованиями доказано, что садоводство Украины в последние годы находится в состоянии стагнации. И это несмотря на благоприятные природно-экономические условия для развития промышленного садоводства. Нужно не только расширять площадь плодоносных насаждений, но и увеличить продуктивность садов и ягодников до уровня европейских стран.

Ключевые слова: промышленное садоводство, эффективное использование, многолетние насаждения

The research proved that horticulture in Ukraine was in the state of stagnation for last years. It occurred despite favorable natural and economic conditions for the development of commercial horticulture. It is necessary not only to expand the area of fruit bearing plantations, but also to increase the productivity of orchards and small fruit acreage to the level of European countries.

Key words: commercial horticulture, effective use, perennial plantings.

УДК 332.122:338.43:311.21

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПАСПОРТИЗАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ УКРАЇНИ

С.М. ПРИЛПКО, кандидат економічних наук

Визначено роль паспортизації сільських населених пунктів при розробці програм соціально-економічного розвитку села. Висвітлено практичний досвід її організації і проведення Уманським національним університетом садівництва у двох областях. Встановлені основні проблеми в організації проведеної роботи та запропоновані шляхи їх вирішення.

Паспортизація сільських населених пунктів України є неодмінною умовою створення інформаційної бази даних на національному рівні з метою подальшого розроблення на її основі програм соціально-економічного розвитку

сільських територіальних громад. У 2011 р. під час проведення такого масштабного заходу її організаторам не вдалося продумати до кінця план дій та механізм його реалізації, що у свою чергу призвело до виникнення ряду важливих проблем — порушення термінів здачі паспортів та узагальнення результатів на рівні районів, областей і країни в цілому. Відсутність єдиного координаційного органу з проведення паспортизації сільських населених пунктів та неузгодженість дій між виконавцями запланованих заходів ще більше посилювали рівень неорганізованості у роботі. Зазначені недоліки підкреслюють актуальність теми дослідження у напрямі розробки й удосконалення організаційного механізму її реалізації.

Питаннями організації проведення паспортизації сільських населених пунктів, розробкою паспорта і методики його заповнення займалися і продовжують займатися багато відомих вітчизняних вчених і практиків, серед яких О.Г. Булавка, І.М. Демчак, Ю.А. Лузан, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, С.М. Кваша, М.Ф. Кропивко, П.Т. Саблук, М.М. Федоров та ін. Дана тема дослідження є багатогранною і недостатньо опрацьованою. Останнім часом постає необхідність у поглибленому її вивченні та пошуку шляхів вирішення проблем, оскільки планується продовжувати виконання такої роботи, постійно оновлювати і підтримувати інформаційну базу даних паспортів.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні необхідності проведення паспортизації сільських населених пунктів для розроблення програм соціально-економічного розвитку села та пошуку на основі набутого практичного досвіду Уманським національним університетом садівництва основних шляхів вирішення проблем.

Методика досліджень. При написанні статті використовувались такі методи дослідження як абстрактно-логічний, порівняльного аналізу і синтезу, а також системного підходу до вирішення проблем.

Результати досліджень. Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р. [1], затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158, передбачено розроблення форми паспорта соціального розвитку сільських територій, методику його заповнення та проведення паспортизації сільських населених пунктів. Узагальнені матеріали за результатами проведеного заходу є основою для забезпечення впровадження соціальних стандартів і нормативів у сільській місцевості та враховуватимуться як при розробці регіональних програм розвитку сільських територій на період до 2015 р., так і під час формування Державного бюджету України. Завданнями і заходами з виконання Програми визначено провести паспортизацію об'єктів соціальної інфраструктури протягом 2009–2010 рр. у 28,6 тис. сільських населених пунктах, на що Мінагрополітики України планувало виділити 0,8 млн грн. З невідомих причин паспортизація розпочалася лише з квітня 2011 р. Форма паспорта сільського населеного пункту затверджена наказом Мінагрополітики України від 07.04.2011 р. № 116 [2]. Розробниками такого документа виступили Міністерство аграрної політики та

продовольства України, Національна академія аграрних наук України, ННЦ „Інститут аграрної економіки“ НААН України та Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу.

Паспорт складається з 16 розділів: загальна територія пункту, соціально-демографічна характеристика, зайнятість населення, об'єкти соціальної інфраструктури, освітні заклади, заклади охорони здоров'я, заклади культури та спорту, торгівельні заклади та підприємства громадського харчування, підприємства служби побуту, організаційно-правові форми господарювання, промислові та переробні сільськогосподарські підприємства, автобусне сполучення, охорона природи, об'єкти інженерного забезпечення, об'єкти культурного призначення, мережа шляхів. Відображення у паспортах сільських населених пунктів різних статистичних показників та їх узагальнення дасть змогу у подальшому здійснювати комплексний підхід до відстеження змін у динаміці та розробляти програми соціально-економічного розвитку сільських територій. Одержання необхідної інформації у свою чергу стане основою для планування видатків на їх реалізацію із залученням коштів з різних джерел фінансування — Державного бюджету, місцевих бюджетів (сільського, районного, обласного) та інших джерел. Потреба сільської громади у об'єктах виробничої і соціальної інфраструктури на селі визначається за допомогою довідника соціальних стандартів, нормативів, вимог і обмежень [3]. Крім форми для заповнення даних паспорт також включає у вигляді додатків організаційно-методичні рекомендації проведення суцільної паспортизації сільських населених пунктів та методiku заповнення паспорта. Відповідно до рекомендацій, достовірність поданої інформації скріплюється підписом та печаткою голови сільської (селищної) ради, а інформаційна база даних повинна постійно підтримуватися, коригуватися і оновлюватися. Відповідальність за проведення і узагальнення результатів паспортизації на національному рівні була покладена на керівників аграрних ВНЗ, Українського НДІ продуктивності АПК та ННЦ „Інститут аграрної економіки“ НААН України.

Фактично процес проведення паспортизації розпочався на підставі наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України „Про затвердження плану заходів та створення робочої групи з координації проведення паспортизації регіонів“ від 11.02.2011 р. № 21 [4] та листа Департаменту науково-освітнього забезпечення АПВ та розвитку сільських територій від 23.03.2011 р. №18–3–13/336, адресованому керівникам аграрних ВНЗ, ННЦ „ІАЕ“ НААН України та Українського НДІ продуктивності АПК. Відповідно до зазначеного листа Уманському національному університету садівництва разом з головами районних і сільських рад (за згодою) доручено провести паспортизацію у 1820 сільських населених пунктах у Кіровоградській та Черкаській областях (табл.).

На виконання покладеного на аграрні ВНЗ плану заходів, в Уманському національному університеті садівництва за наказом ректора „Про проведення паспортизації сільських населених пунктів“ від 30.03.2011 р. № 20–10/76 була

створена робоча група з проведення та узагальнення результатів паспортизації сільських населених пунктів Кіровоградської та Черкаської областей. До її складу увійшли: ректор — керівник робочої групи, директор Інституту післядипломної освіти та дорадництва — заступник, декани факультетів — члени робочої групи. Організація заходів з проведення паспортизації в Уманському НУС та контроль за їх виконанням у встановлений термін до 15.06.2011р. покладалася на Інститут післядипломної освіти та дорадництва.

Інформація про адміністративно-територіальний склад Кіровоградської і Черкаської областей, од. *

Область	Кількість районів	Кількість рад			Кількість сільських населених пунктів
		всього	у тому числі:		
			селищних	сільських	
Кіровоградська	21	403	27	376	996
Черкаська	20	540	15	525	824
Всього	41	943	42	901	1820

* Джерело: за даними Кіровоградської і Черкаської обласних рад станом на 01.01.2012 р. [5, 6]

З метою надання інформаційно-консультаційної допомоги з організації проведення паспортизації, методики заповнення паспорта, розрахунків показників за кожним із 41 адміністративно-територіальних районів Кіровоградської та Черкаської областей був закріплений координатор з числа науково-педагогічних працівників університету. На нього покладалася обов'язки організувати своєчасне проведення паспортизації у закріпленому за ним районі разом з головами районної і сільських (селищних) рад у встановлені строки. Для підтвердження достовірності поданих даних університет надав кожному сільському населеному пункту один примірник паспорта у паперовому вигляді, в якому сільський (селищний) голова проставляв свій підпис і печатку. Заповнені форми паспортів (у паперовому і електронному вигляді) були надіслані до районних рад, а звіди через координаторів були передані до Інституту післядипломної освіти та дорадництва. Контроль за вчасним поданням паспортів та узагальненням показників за районами покладалася на науково-педагогічних працівників, залучених до проведення паспортизації.

На базі Інституту післядипломної освіти та дорадництва представниками структурного підрозділу Українського НДІ продуктивності АПК „Черкасиагропромпродуктивність“ був проведений семінар для координаторів районів. На ньому розглядалися питання, пов'язані з організацією своєчасного проведення паспортизації і роз'ясненням методики заповнення паспорта.

Крім навчання координаторів, навчальні семінари були проведені також і для сільських і селищних голів. Міністерством аграрної політики та продовольства України надіслано листа Уманському національному університету садівництва з проханням забезпечити разом з обласними

державними адміністраціями виконання доручення Прем'єр-міністра України М.Я. Азарова від 28.02.2011 р. 7971/1–11 щодо проведення семінарів для сільських та селищних голів на базі вищих навчальних закладів з питань розвитку особистих господарств, обслуговуючої кооперації, сільського підприємництва, розробки та забезпечення заходів продовольчої безпеки, опитування громадян щодо запровадження ринку землі, проведення паспортизації сільських територій. Тому у період з 28 березня по 8 червня 2011р. за погодженням графіком з облдержадміністраціями в університеті пройшли навчання 446 сільських і селищних голів з Кіровоградської та Черкаської областей. Під час проведення одноденних семінарів особлива увага наголошувалася саме на методиці заповнення паспорта.

Для всебічної підтримки і сприяння у проведенні своєчасної паспортизації сільських населених пунктів Уманський національний університет садівництва надіслав листи головам обласних, районних рад, начальникам головних управлінь агропромислового розвитку облдержадміністрацій, начальникам управлінь агропромислового розвитку райдержадміністрацій Кіровоградської і Черкаської областей. З метою надання інформаційно-консультаційної підтримки з питань проведення паспортизації та полегшення пошуку необхідної інформації на сайті національного університету садівництва www.udau.edu.ua був створений розділ „Паспортизація сільських населених пунктів“. У даний розділ була подана інформація організаційно-методичного характеру: рекомендації проведення паспортизації сільських населених пунктів, методика заповнення паспорта, контактні дані координаторів районів. Окремо можна було у разі необхідності завантажити і ознайомитися з такими документами:

- паспорт сільського населеного пункту (електронна форма);
- паспорт з роз'ясненнями і методикою заповнення по кожному коду;
- форма для зведення паспортів за окремим районом;
- адміністративно-територіальний устрій Кіровоградської області;
- адміністративно-територіальний устрій Черкаської області;
- телефонний довідник рад Кіровоградської області;
- телефонний довідник рад Черкаської області;
- адреси та телефони УНДІ продуктивності АПК;
- лист головам облдержадміністрацій;
- лист головам районних рад Кіровоградської області;
- лист головам районних рад Черкаської області;
- лист начальникам управлінь АПР Кіровоградської області;
- лист начальникам управлінь АПР Черкаської області.

Під час проведення паспортизації сільських населених пунктів Інститут післядипломної освіти та дорадництва виступав як інформаційно-консультаційний центр. Консультації з методики заповнення паспорта постійно

надавалися у режимі „он-лайн“ за телефоном, факсом та електронною поштою.

Вже на 15.06.2011 р. завдяки оперативній роботі координаторів разом з головами районних рад паспортизація у Черкаській області була проведена повністю, у той час як у Кіровоградській області робота завершилась лише у 12 з 21 районів. По мірі надходжень зведені форми паспортів за районами у електронному вигляді передавались Інститутом у структурні підрозділи Українського НДІ продуктивності АПК „Черкасиагропромпродуктивність“ та „Кіровоградагропромпродуктивність“ з метою підведення підсумків результатів паспортизації за областями. Результати моніторингу показали, що на 23.06.2011 р. із 9 районів Кіровоградської області паспортизацію було проведено у 4 з них, а решта — 5 районів — справилися із поставленим завданням до 30.06.2011 р. Відповідним чином організована робота Інститутом післядипломної освіти та дорадництва дає підстави стверджувати про повністю виконане завдання у встановлені строки. Це підтверджується й даними Міністерства аграрної політики та продовольства України станом на 01.10.2011р.: паспортизація була проведена у 84,2% сільських населених пунктів України, проте тільки у 7 областях — Волинській, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській, Черкаській і Чернівецькій — зведені паспорти по всіх населених пунктах у розрізі районів були переданні в Український НДІ продуктивності АПК. У Вінницькій області Вінницький національний аграрний університет провів паспортизацію лише у 40 сільських населених пунктах з 1502. Найбільшу питому частку адміністративних районів, де не була завершена вчасно паспортизація, мали такі області як Вінницька (всі 27 районів або 100,0%), Херсонська і Хмельницька (по 95,0%), Тернопільська (65,0%), Запорізька (55,0%), Полтавська (52,0%). Серед характерних недоліків виконавців Мінагрополітики відмічає повільні темпи роботи, незаповненість усіх розділів паспорту та відсутність ув'язки значень показників, що у свою чергу призводили до зриву термінів узагальнення результатів паспортизації за узгодженим графіком.

Під час виконання заходів з координації проведення паспортизації сільських населених пунктів у процесі роботи виникло багато проблем, які можна було б завчасно продумати і усунути на підготовчому етапі.

Основна проблема полягала у відсутності єдиного Координаційного центру. Кожен з виконавців (Мінагрополітики України, Український НДІ продуктивності АПК, аграрні ВНЗ, ННЦ „ІАЕ“ НААН України, голови районних, сільських і селищних рад) виконував поставлені завдання самостійно. Проте відсутність злагодженої командної роботи та координації дій постійно призводили до порушення термінів проведення паспортизації та узагальнення її результатів.

При заповненні паспортів, крім перенесення статистичних показників із річних звітів, головам сільських і селищних рад необхідно було за відповідною методикою обчислювати ще й розрахункові показники. Зважаючи на той факт, що не всі вони мають економічну освіту, такий вид роботи потребував

додаткового часу на вивчення методики і консультації з фахівцями. А це, в свою чергу, призводило до додаткової перевірки координаторами університету достовірності проведених розрахунків та затягування термінів здачі через повернення паспортів на доопрацювання.

Форму паспорта необхідно було заповнити за два роки — 2005 р. і 2010 р. Майже у всіх сільських (селищних) радах виникнула проблема із заповненням форм статистичними даними за 2005 р., оскільки звіти, з яких переносилася інформація за цей рік, були здані до районних архівів. Тому, як свідчать проведені дослідження, більшість паспортів не містять усіх даних за 2005 р. Відсутність того чи іншого показника у паспорті унеможливило здійснити узагальнення результатів паспортизації на районному і обласному рівнях, що у свою чергу порушує питання точності розрахунків і їх достовірності.

Найбільша проблема виникла із заповненням таблиць розділу 10 „Організаційно-правові форми господарювання“, оскільки не всі сільськогосподарські товаровиробники виявили бажання надати для заповнення паспортів свою статистичну інформацію. Не розуміючи суті проведення паспортизації українського села, їх керівники з недовірою поставилися до відкритості даних. Сучасне законодавство надає їм повне право відмовитися від участі у даному заході та ігнорувати його виконання на національному рівні. Хоча, як показує практика, заповнення даного розділу необхідною статистичною інформацією більшою мірою залежало від взаємовідносин сільського (селищного) голови з керівниками сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств.

Навчання сільських і селищних голів, які здійснювали аграрні вищі навчальні заклади за дорученням Мінагрополітики України, почали проводитися під час проведення паспортизації. Зважаючи на те, що програма одноденного семінару включала різні питання соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад, було недостатньо часу для ознайомлення слухачів з повною методикою заповнення паспорта. За даною темою подання матеріалу ґрунтувалося лише по окремих основних положеннях, а не на детальних поясненнях та методиці обчислення розрахункових показників. Тому значна частина матеріалу виносилась на самостійне опрацювання. Слід відзначити, що з 943 голів сільських і селищних рад Кіровоградської та Черкаської областей в одноденних семінарах взяли участь 446 осіб, тобто 43,7% слухачів (це менше, ніж половина). Решта, 497 осіб або 56,3%, не виявили бажання одержати нові знання з різних причин, які пояснювалися відсутністю запланованих коштів на виплату відряджень, неузгодженістю графіків проведення навчання у попередньому році, значною віддаллю району від навчального закладу, небажанням брати участь у семінарі тощо. Як потім показали результати моніторингу, успішна робота з організації паспортизації й узагальнення її результатів у встановлені терміни була

здійснена саме у тих адміністративних районах, з яких голови сільських (селищних) рад були присутні на навчанні на одноденних семінарах.

Неузгоджена деякою мірою робота спостерігалася між аграрними вищими навчальними закладами і структурними підрозділами Українського НДІ продуктивності АПК. Результати проведених ними нарад і засідань щодо змін у методиці заповнення паспорта та вдосконалення рекомендацій з питань організації паспортизації доносились до аграрних ВНЗ із запізненням, без відповідних протокольних доручень, у більшості випадків у процесі спілкування представників навчальних закладів з керівниками його структурних підрозділів у областях.

Зважаючи на виникнення важливих проблем під час проведення паспортизації сільських населених пунктів на національному рівні та запобігання їх прояву у майбутньому, необхідно визначити основні шляхи їх вирішення. Перш за все, доцільно було б при Міністерстві аграрної політики та продовольства України створити Координаційний центр з проведення паспортизації сільських населених пунктів, до складу якого б увійшли представники Міністерства, УНДІ продуктивності АПК, аграрних ВНЗ, ННЦ „ІАЕ“ НААН України. Основними функціями Центру мають стати планування, організація, управління, координація і контроль за проведенням паспортизації. Основна ідея функціонування Координаційного центру повинна полягати у забезпеченні ефективної роботи виконавців заходів на національному рівні завдяки ефективному управлінню координацією їх дій (рис.).

Усі учасники Координаційного центру повинні відповідати виключно за виконання своїх функцій у залежності від етапів — до, під час або після проведення паспортизації сільських населених пунктів.

На основі розроблених й удосконалених ННЦ „ІАЕ“ НААН України паспорта і методики його заповнення, УНДІ продуктивності АПК слід розробити програмний продукт „Паспорт сільського населеного пункту“. Для внесення необхідної інформації кожний сільський або селищний голова через глобальну мережу Інтернет повинні мати до неї доступ в режимі „он-лайн“ за допомогою наданих їм логіна і пароля. Програма не повинна виглядати складною і бути розроблена таким чином, щоб користувачі змогли вводити лише необхідну статистичну інформацію, а розрахункові величини обчислювалися б у ній автоматично. Після внесення у форми відповідної інформації сільський або селищний голова відправляє дані про свій сільський населений пункт до єдиної бази, підтверджуючи їх достовірність своїм електронним підписом. УНДІ продуктивності АПК перевіряє одержані дані, узагальнює результати паспортизації на національному рівні та постійно працює над оновленням бази через певний проміжок часу (квартал, півріччя, рік). ННЦ „ІАЕ“ НААН України здійснює моніторинг та оцінює хід проведення паспортизації. На виконання запланованих заходів Мінагрополітики України повинно передбачити фінансування у Державному бюджеті у повному обсязі.

Рис. Структура Координаційного центру з проведення паспортизації сільських населених пунктів України та механізм його функціонування *

* Джерело: розроблено автором

На аграрні ВНЗ покладатиметься одне з важливих завдань — підготувати на курсах підвищення кваліфікації сільських і селищних голів за спеціально розробленою 72 годинною навчальною програмою, яка включала б питання методичних рекомендацій, роботи користувачів з програмним забезпеченням, правильності надсилання даних до єдиної бази з використанням цифрового підпису. Саме від якості освітніх послуг залежатиме вміння користувачів оперативного проводити паспортизацію, хоча протягом її проведення аграрні ВНЗ залишають за собою право надавати інформаційно-консультаційні послуги представникам органів місцевого самоврядування різними каналами зв'язку — за телефоном, електронною поштою, Skype™. УНДІ продуктивності АПК не матиме права допустити користувачів до програми „Паспорт сільського населеного пункту“ (видати логін, пароль, цифровий підпис) без

пред'явлення свідоцтва про підвищення кваліфікації за вказаною навчальною програмою підготовки. На основі результатів паспортизації сільських населених пунктів аграрні ВНЗ розробляють програми соціально-економічного розвитку села на місцевому рівні, а ННЦ „ІАЕ“ НААН України — на регіональному та національному рівнях. Завдання сільських і селищних рад полягає в узгодженні розроблених програм з територіальною громадою і органами виконавчої влади та їх реалізації разом з потенційними інвесторами.

Висновки. Необхідність здійснення паспортизації сільських населених пунктів на національному рівні полягає в одержанні необхідної інформації для розроблення програм соціально-економічного розвитку села на різних рівнях. Практичний досвід її проведення Уманським національним університетом садівництва у закріплених за ним Кіровоградській і Черкаській областях у 2011р. вказує на необхідність пошуку шляхів вирішення проблем організаційно-методичного характеру, які виникли під час роботи. Створення при Мінагрополітики України Координаційного центру з проведення паспортизації сільських населених пунктів дасть змогу забезпечувати успішне її завершення у встановлені терміни та уникати у майбутньому незлагодженої роботи виконавців. Оскільки одним із завдань Українського НДІ продуктивності АПК є підтримка інформаційної бази паспортів в режимі постійного корегування, то вказаний механізм ходу організації роботи дасть змогу оперативно одержувати необхідну інформацію за визначеним графіком її надходження та не потребуватиме залучення додаткових матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Подальші дослідження з обраної теми будуть проводитися у напрямі удосконалення організаційної структури Координаційного центру і механізму його функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 73. — С. 7.
2. Паспорт сільського населеного пункту. — К.: ННЦ „ІАЕ“, 2011. — 53 с.
3. Довідник соціальних стандартів, нормативів, вимог і обмежень (для використання при плануванні соціально-економічного розвитку сільських громад і територій) / за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка, О.Г. Булавка. — К.: ННЦ „ІАЕ“, 2009. — 90 с.
4. Про затвердження плану заходів та створення робочої групи з координації проведення паспортизації регіонів: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11.02.2011 р. № 21 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.7030.0>.
5. Адміністративно-територіальний устрій Кіровоградської області станом на 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<http://static.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/zmistkir.html>

6. Адміністративно-територіальний устрій Черкаської області станом на 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/ADM/zmistck.html>.

Одержано 2.04.12

Проведение паспортизации сельских населенных пунктов необходимо для получения информации с целью разработки программ социально-экономического развития села на местном, региональном и национальном уровнях. Для усовершенствования организации ее проведения предложено при Минагрополитики и продовольствия Украины создать Координационный центр и наделить необходимыми функциями его структурные подразделения.

Ключевые слова: паспортизация, паспорт, сельский населенный пункт, программа социально-экономического развития, Координационный центр.

Carrying out passportization in rural areas is necessary to obtain the information for the purpose of elaboration of socio-economic programs of their development on the local, regional and national levels. To improve the quality of its implementation it was suggested to create a Coordination center under the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine and to delegate necessary functions to its departments.

Key words: passportization, passport, rural area, program of social-economic development, Coordination center.

УДК 338.43.01:631.11.009.12

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

А.О. РЕВУЦЬКА, аспірант
ДВНЗ „Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”

Розглянуто рівень державної підтримки сільського господарства в Україні та країнах-членах СОТ і ЄС, зміни форм та напрямів державної підтримки сільського господарства, зумовлені вступом України до СОТ.

Відомо, що сільське господарство потребує державної підтримки в силу своєї специфіки. Наприклад, країни Європейського Союзу здійснюють підтримку своїх фермерів у рамках САП. Тут, як і в США, основним елементом

підтримки є фіксовані внутрішні ціни, однак без встановлення контролю за розміром виробництва. Також діють програми сприяння експорту надлишкової продукції, який виникає під впливом фіксованих цін. Країни „третього світу” (країни, що розвиваються), на відміну від США та країн ЄС, проводять політику цін, яка передбачає широкі субсидії споживачам сільськогосподарської продукції та, поряд із цим, „приховане оподаткування” виробників. Така політика спрямована не на підтримку сільськогосподарських виробників, а субсидує споживачів і цим самим завдає шкоди виробникам, автоматично позбавляючи їхню продукцію конкурентоспроможності не тільки на світовому, але й на вітчизняних ринках.

У колишньому Радянському Союзі проводилася політика одночасного обмеженого субсидування виробників сільськогосподарської продукції та споживачів. Аналогів такої політики в світі більше не траплялося. Політика лібералізації цін, яка розпочалася в 1992 році, зруйнувала надбання Радянського Союзу і призвела до занепаду сільського господарства [15].

Очевидно, що якщо українське сільське господарство позбавити державної підтримки, то більшість видів сільськогосподарської продукції втратить свою конкурентоспроможність на світовому ринку, порівняно з продукцією, що виробляється країнами з високим рівнем державної підтримки. Крім того, без державної підтримки умови розвитку сільського господарства стануть ще більше нерівними щодо умов, в яких розвивається сільськогосподарська галузь у високорозвинутих країнах світу. Все це може спровокувати знищення сільського господарства в Україні.

Проблемами конкуренції та конкурентоспроможності як економічних явищ займалися ще Д. Рікардо й А. Сміт. Значний внесок у розвиток теорії конкуренції зробив австрійський та американський вчений Й. Шумпетер. Поряд із цим проблемам державної підтримки сільського господарства і підвищенню його конкурентоспроможності присвячені праці сучасних учених-економістів — В. Андрійчука, О. Бородіної, Ю. Губені, М. Дем’яненка, М. Зубця, Т. Калашнікової, І. Кобути, О. Лисака, П. Саблука, Г. Черевка, В. Юрчишина та ін. Проте зміна форм господарювання в умовах динамічного ринкового середовища після вступу України до СОТ і на шляху до євроінтеграції вимагає поглиблення й розширення досліджень щодо визначення ролі держави у забезпеченні життєдіяльності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, гарантуванні продовольчої безпеки країни, створенні умов для комплексного розвитку сільських територій тощо.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Для розв’язання поставлених у дослідженні завдань використано методи наукового пізнання: системно-структурний, абстрактно-логічний, системного та ретроспективного аналізу, спостереження, типізації, групування, порівняння.

Метою статті є оцінка рівня державної підтримки сільського

господарства в Україні, країнах-членах СОТ і ЄС, аналіз конкурентної ситуації на ринку сільськогосподарської продукції, а також обґрунтування оптимальної системи державної підтримки сільського господарства України для забезпечення підвищення його конкурентоспроможності.

Результати досліджень. Державна підтримка сільського господарства в Україні регулюється Законами України „Про державну підтримку сільського господарства України” [11] та „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” [13], а також Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” [12] (далі — Програма). У Програмі зазначається, що сільське господарство України нині знаходиться в критичному стані. Зокрема, про це свідчить зменшення виробництва сільськогосподарської продукції більше ніж у три рази, що є загрозливим для гарантування продовольчої безпеки України. Також знижується рівень зайнятості сільського населення, а деіндустріалізація сільського господарства набуває загрозливих масштабів [12]. Ці та ряд інших проблем зумовлюють вжиття заходів для забезпечення розвитку сільського господарства і сільських територій. При цьому на першому плані повинна бути не економічна парадигма господарювання, а людина, забезпечення нормальних умов її життєдіяльності [14].

Український вчений П. Саблук зазначає, що найважливішою причиною кризи на селі є низька ефективність сучасної аграрної політики, передусім земельної й бюджетної. Причому проблема полягає не в дефіциті коштів державного бюджету, а в недосконалому механізмі їх розподілу. Адже, змінивши принципи бюджетного забезпечення та вдосконаливши системи розподілу коштів і контролю за їхнім використанням, навіть за умов незмінності обсягів бюджетного фінансування, можна значно поліпшити ситуацію на селі. Крім того, П. Саблук наголошує, що державне субсидування є лише засобом підтримки аграрного розвитку, а не його основним джерелом. Головну увагу треба зосереджувати на залученні у сільське господарство інвестицій, насамперед внутрішніх, і на поліпшенні загального інвестиційного клімату в країні [14].

При цьому не можна забувати, що сільське господарство в усьому світі є галуззю, найменш привабливою для інвестицій, що пояснюється рядом факторів, які ґрунтуються на специфічних базових принципах функціонування сільськогосподарського товарного виробництва, зокрема — це обмеженість виробничих потужностей, сезонність виробництва, залежність від природно-кліматичних умов, просторове розміщення і т. д. Але головними є фактори сфери маркетингу, оскільки ринок сільськогосподарської продукції є специфічним ринком, що має досить складні характеристики, які не створюють для сільського господарства жодних переваг, а наштовхують його на складну ринкову ситуацію [6].

Для ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції конкурентна ситуація є не вигідною як із боку попиту, так і з боку

пропозиції. З боку пропозиції тому, що в сільському господарстві існує велика кількість виробників, які пропонують в обмеженому часовому проміжку дуже гомогенну за якісними параметрами продукцію. Ця продукція має схожі вихідні стандартизаційні й економічні характеристики та надходить на ринок практично одночасно. З іншого боку, відбулися зміни у процесі трансформації економічних відносин у сільському господарстві, які стосуються функціонування ринкового середовища, зокрема — це відсутність адміністративного впливу на обсяги та структуру виробництва, економічна свобода, поява нових виробників тощо. Все це зумовлює ситуацію, за якої ринок сільськогосподарської продукції діє в умовах реальної ідеальної конкуренції.

Навпаки, з боку попиту, існує реальна ситуація олігопсонії, незважаючи на деякі позитивні зміни щодо диверсифікації покупців сільськогосподарської продукції. Кількість і рівень конкуренції покупців сільськогосподарської продукції є невеликими, а самі покупці мають набагато вищий товарний та ціновий вибір, ніж виробники у виборі умов реалізації, джерела збуту й ціни.

Поряд із цим сільськогосподарські виробники, які є вагомими з погляду агробізнесу покупцями виробничих ресурсів, знову опиняються у складній ринковій ситуації монопсоністичної конкуренції тому, що більшість закупівельних, переробних, сервісних і постачальницьких підприємств мають виразну монопсонну характеристику, якій властиве прагнення одержати найвищі прибутки або інші економічні вигоди за рахунок клієнтів. Отже, сільське господарство знаходиться у не вигідній ринковій ситуації, що зумовлює його невисоку конкурентну спроможність, низьку інвестиційну привабливість та невисоку економічну ефективність. Звичні посилення диспаритет цін, „цінові ножиці”, необхідність пільгових кредитів, нестачу власних обігових коштів є тільки проявами перманентної несприятливої ринкової ситуації [5].

Сільське господарство України у цьому плані не є винятком. Його критичний стан, про який йшлося вище, вимагає залучення ще більшої кількості зовнішніх фінансових ресурсів, фінансування з державного бюджету зокрема. Варто зазначити, що державна підтримка сільського господарства в Україні, починаючи з 2000 року, мала тенденцію до зростання. Так, у 2000 році на підтримку сільського господарства виділено 2,5 млрд грн, у 2005 році — 9 млрд грн, у 2008 році — 11 млрд грн. На жаль, у 2010 році вона знову різко зменшилася і становила лише 3,6 млрд грн [7]. Більшість фахівців із даних питань, з якими ми погоджуємося, вважають, що існуючі обсяги державної підтримки все ще недостатні для забезпечення розвитку аграрного сектору та формування продовольчої безпеки України.

Зауважимо при цьому, що на країни ЄС з боку світового аграрного ринку і СОТ існує певний тиск із метою забезпечення створення рівноправної торгівлі сільськогосподарською продукцією та відмови від підтримки сільського господарства, яка створює диспропорцію у цінах на продукцію.

Тому Європейський Союз модернізує високий рівень підтримки сільського господарства, а також ставить протекціоністські бар'єри для входження у європейський ринок продукції інших держав, здійснює субсидування експорту [1].

Спільна аграрна політика країн ЄС розпочалася із створення умов для досягнення високої продуктивності праці протягом усього процесу сільськогосподарського виробництва та забезпечення країн ЄС життєздатним аграрним сектором економіки. Результатом реформ підтримки сільського господарства у рамках СОТ є збільшення фінансування програм сільського розвитку — це, зокрема, заходи, які сприяють виживанню й розвитку сільських територій, у тому числі збереження навколишнього середовища, забезпечення сільського населення робочими місцями [10], схеми раннього виходу на пенсію, утримання лісонасаджень, платежі з допомоги фермерам у найменш сприятливих регіонах, сприяння залученню інвестицій, просування продукції та диверсифікація сільського господарства. Зазначені заходи співфінансуються країнами-членами ЄС із фінансуванням 50% із бюджету ЄС. Збільшити суму відрахувань на розвиток сільської місцевості запропоновано також на останньому перегляді спільної аграрної політики (САП) країн ЄС. Дані кошти повинні використовуватися країнами-членами ЄС для фінансування програм у сферах боротьби із змінами клімату, управління водними ресурсами, захисту біорізноманіття й розвитку відновлюваних джерел енергії [9].

Багатосторонні переговори країн-членів СОТ, що стосуються скорочення внутрішньої підтримки сільського господарства та лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією, зумовлюють постійне реформування САП країн ЄС. Нові країни-члени ЄС, які вступили до ЄС у травні 2004 року, прийняли САП і відповідно до цього внесли зміни у внутрішню підтримку сільського господарства, запровадивши такі механізми САП, як регулювання ринків, управління платежами та заходи регуляторного характеру. Основним елементом останньої хвилі реформування САП є введення з 1 січня 2005 року схеми єдиних платежів фермерам (SFPS — single farm payments scheme) або підтримки доходів фермерів, яка не пов'язана з виробництвом („decoupled” income support). Це означає, що програми підтримки з „блакитної скриньки” переводяться до „зеленої скриньки”, а на фінансування програм „зеленої скриньки”, як відомо, не накладаються обмеження за міжнародними домовленостями в рамках СОТ.

У країнах ЄС нова схема прямих платежів SFPS вже безпосередньо не залежить від того, які сільськогосподарські культури вирощує фермер. Дані платежі розраховуються на основі прямих платежів на 1 га посівів, або на 1 голову тварин, які фермери одержували у 2000–2002 роках. Ця реформа САП ліквідувала прямий зв'язок між сумою допомоги, яка надається фермерам, та обсягом виробленої продукції. Вона стала б максимально вигідною у тому випадку, якщо б одержала підтримку всіх країн-членів ЄС. Однак деякі країни-члени ЄС ввели SFPS у 2007 році, а до того часу поєднували надання прямих

платежів, які пов'язані з виробництвом, і нових платежів, які з ним не пов'язані. Серед країн-членів ЄС були й такі, що прийняли рішення здійснювати платежі, які безпосередньо пов'язані з виробництвом (coupled payments) [9]. Дана реформа передбачає посилення вимог до фермерів щодо забезпечення продовольчої безпеки продукції, яка ними виробляється, охорони навколишнього середовища, способу утримання тварин тощо. Дотримання цих вимог забезпечує фермерам одержання премій до 10 тис. євро, а порушення карається санкціями у вигляді зменшення розміру премій підтримки. Передбачається також поступово зменшувати підтримку великих ферм (крім тих, які розташовані у віддалених та менш розвинених районах) і зберегти повномасштабну підтримку малих ферм, які одержують прямі бюджетні субсидії у сумі до 5 тис. євро. [3].

Багато вчених, з якими ми погоджуємося, вважають, що ця реформа є способом втручання держави у розвиток сільського господарства, але більш адаптованим до вимог ринкової економіки, ніж попередні, тому що дає змогу фермерам вільно вибирати напрями діяльності, а, отже, й орієнтацію на вимоги ринку. Результатом цього може бути зростання виробництва тих видів продукції, на які буде більший попит і які приносимуть більшу економічну вигоду. Багато дискусій точиться з приводу того, чи доцільно застосовувати систему прямих платежів в Україні. Заслуговує на увагу погляд на цю проблему українського вченого В. Андрійчука, який вважає, і з яким ми погоджуємося, що запроваджувати в Україні систему прямих платежів є на даному етапі передчасним та може розглядатися тільки як перспектива. По-перше, тому, що слабкою є матеріально-технічна база сільського господарства, а окремі галузі знаходяться в стані занепаду; по-друге, рівень державної підтримки в Україні нині ще недостатній.

Отже, в умовах обмежених бюджетних коштів для підтримки сільського господарства застосування прямих платежів на 1 га посівів і на 1 голову тварин для всіх сільськогосподарських виробників призведе до розпорошення фінансових ресурсів, що, в свою чергу, спричинить втрату можливості одержувати від них очікувану віддачу. У зв'язку із вищезазначеним В. Андрійчук вважає, що державну підтримку сільського господарства треба здійснювати за галузевим принципом, спрямовуючи кошти на розвиток тих галузей, які мають соціальне або стратегічне значення, й за напрямками, які відповідають вимогам СОТ. У свою чергу, механізм галузевої підтримки треба будувати за двома каналами впливу: частину виділених коштів розподіляти на 1 га посівів (насаджень), або на 1 голову тварин, а іншу частину — на 1 т виробленої продукції. Перевага такого способу підтримки полягає в комплексності його впливу на виробництво. З одного боку, платежі на 1 га посівів стимулюватимуть розширення існуючих площ посівів, а на 1 голову тварин — збільшення їх поголів'я. З іншого боку, платежі на 1 т виробленої продукції сприятимуть збільшенню обсягів виробництва [2].

Крім того, цей учений пропонує для підтримки зруйнованих галузей

сільськогосподарського виробництва надавати пільгові цільові кредити, якими за рахунок бюджетних коштів держава компенсувала б їхню вартість у повному або майже повному обсязі. Завдяки цьому кредити стануть доступнішими і сприятимуть збільшенню інвестицій у сільське господарство.

Отже, пропонується своєрідна комбінована система державної підтримки, яка на теперішній час може краще за інші системи задовольнити потреби сільського господарства України у фінансових ресурсах цільового характеру, які є обмеженими й гостродефіцитними [1].

Проте О. Бородіна вважає, що найбільш адекватною системою державної підтримки, яка найкраще враховує особливості перехідної економіки, в яких знаходиться Україна, є система прямих виплат. Основна мета прямої підтримки полягає не у стимулюванні виробництва конкретних видів продукції, а в забезпеченні стійкості виробників сільськогосподарської продукції для створення конкурентного середовища. При цьому діяльність сільськогосподарських підприємств здійснюватиметься не в очікуванні фінансових впливів від держави, а виходячи з ринкових орієнтирів. Даний конкурентний шлях О. Бородіна вважає єдино виправданим в умовах вступу України до СОТ [4].

Водночас Т. Калашнікова вважає, що формування ринкового середовища в сільському господарстві вимагає від держави не відмовлятися від виконання функцій управління і планування економікою, а органічно поєднувати ринкові механізми з ефективним державним втручанням. Навіть в умовах обмеженості бюджетних коштів виділення їх на підтримку сільськогосподарських підприємств необхідно продовжувати здійснювати на рівні, що склався [8].

Зазначимо, що після вступу до СОТ Україна приєдналася до групи країн RAM (з англ. recently — acceded members) і VRAM (з англ. very recently — acceded members), тобто до групи країн-членів СОТ. До цієї групи входять Албанія, Вірменія, В'єтнам, Киргизька Республіка, Македонія, Молдова, Саудівська Аравія. Відповідно до останньої версії проекту домовленостей раунду „Доха — Розвиток” від країн RAM, які характеризуються перехідною системою економіки та низьким рівнем доходів, не вимагатиметься зменшувати зобов'язання по СВП (Сукупний вимір державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції), який акумулює в собі „жовті” програми підтримки згідно з класифікацією Світової організації торгівлі. СОТ, метою якої є реформування торговельної політики, ввела показник СВП (англ. AMS) для того, щоб встановити граничну верхню межу на рівень допомоги кожної країни на основі базового періоду, яка надається саме через програми „жовтої скриньки”) і по de minimis (мінімальні рівні підтримки), які не включаються у СВП згідно із ст. 6:4 Угоди про сільське господарство СОТ. Для розвинутих країн вони становлять 5% загальної вартості окремого виду продукції, виробленого у відповідному році, якщо підтримка надається конкретному виду продукції, та 5% загальної вартості всієї

сільськогосподарської продукції, виробленої у відповідному році, якщо підтримка не надається конкретному виду продукції. Для країн, які розвиваються, ці мінімальні рівні становлять до 10% загальної вартості окремого виду продукції та 10% загальної вартості всієї сільськогосподарської продукції). У зв'язку з цим Україна не має зобов'язань перед СОТ щодо скорочення внутрішньої підтримки, яка надається через „жовті” програми. Існує тільки зобов'язання не перевищувати річний рівень підтримки, який акумулюється у показнику СВП. Отже, результат сільськогосподарських переговорів, на які вплинув Доський раунд переговорів у СОТ, виявився успішним для України, на відміну від інших країн-членів ЄС, яким рекомендовано зменшити СВП за чотири наступні роки на 70%, та Канади — за п'ять наступних років на 45% [9].

Висновки. У зв'язку із вступом України до СОТ напрями і форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств зазнали певних змін — зокрема збільшилося фінансування програм сільського розвитку, зросли платежі з допомоги фермерам у найменш сприятливих регіонах. Також планується запровадити систему прямих платежів, що, на наш погляд, на даному етапі є передчасним, оскільки рівень бюджетного фінансування ще недостатній. Вважаємо, що нині оптимальною була б комплексна система підтримки сільського господарства. Також потрібно змінити напрями державної підтримки сільськогосподарських підприємств, зменшивши фінансування великих (за винятком тих, що знаходяться у найбільш віддалених районах і несприятливих природно-кліматичних зонах) та збільшивши фінансування малих сільськогосподарських підприємств.

Розглянувши конкурентну ситуацію на ринку сільськогосподарської продукції можна констатувати, що сільське господарство залишиться найменш сприятливою для інвестицій галуззю, що ще раз підтверджує необхідність дотацій із державного бюджету. Проте вважаємо, що в жодному разі держава не повинна прагнути замінити для сільського господарства ринок і конкуренцію, а лише виступати їхнім гарантом. Надання конкурентному механізму можливості працювати на всьому аграрному ринку без обмежень за жодною ознакою забезпечить високу ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрійчук В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Андрійчук, М. Зубець, В. Юрчишин; за ред. В. Андрійчука. — К.: Аграрна наука, 2005. — С.99, 102–103.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку / В.Г. Андрійчук. — Ніжин: ТОВ Видавництво „Аспект — Поліграф”, 2007. — С. 96–98.
3. АПК — Інформ [Електронний ресурс]: On-line: Досьє, №6. — Європейський союз — Режим доступу: <http://www.apk.inform.com>.

4. Бородіна О. М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізм, ефективність / О.М. Бородіна // Економіка і прогнозування. — 2006. — №1. — С. 109–125.
5. Губені Ю. Аграрна реформа в Чеській Республіці: від „оксамитової” революції до європейської інтеграції. Приклад гідний наслідування / Ю.Е. Губені. — Львів: Українські технології, 2001. — С. 268–269.
6. Губені Ю. Регулювання аграрного ринку в сільському господарстві Чехії / Ю. Губені // Економіка АПК. — 1998. — №2. — С. 73–74
7. Довідка про фінансування видатків по Мінагрополітики за рахунок коштів загального фонду державного бюджету за програмами підтримки розвитку підприємства АПК згідно з помісячним розписом асигнувань Державного бюджету України на 2010 рік / [Електронний ресурс]: On-line. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>.
8. Калашнікова Т.В. Механізм і пріоритети державної підтримки аграрного сектору економіки / Т.В. Калашнікова // Економіка АПК. — 2008. — №8. — С.100–104.
9. Кобута І.В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ / І.В. Кобута // Економіка АПК. — 2009. — №12. — С. 132–136.
10. Лисак О.І. Економічна активність сільськогосподарських товаровиробників в умовах дії програм фінансової підтримки / О.І. Лисак // Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу: зб.наук.доп. — Львів: Львівська обласна спілка економістів України, Львівський національний аграрний університет, 2009. — С. 169–178.
11. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). — 2004. — №49. — Ст. 527.
12. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Постанова КМ України від 19.09.07р. № 1158 — Режим доступу <http://zakon.nau.ua>.
13. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). — 2006. — №1. — Ст.17.
14. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П.Саблук // Економіка України. — 2008. — № 12. — С.4–19.
15. Черевко Г.В. Державне регулювання економіки в АПК: навч. посіб. / Г.В. Черевко. — К.: Знання, 2006. — С.173–184.

Одержано 4.04.12

Проанализирована конкурентная ситуация на рынке сельскохозяйственной продукции, обоснована целесообразность применения

комплексной системы государственной поддержки сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, конкуренция, государственная поддержка, ВТО, ЕС, трансформация, индустриализация.

The competitive situation at the market of agricultural produce was analyzed. The expediency of application of a complex system of state support of agriculture was substantiated.

Key words: agriculture, competition, state support, WTO, EC, transformation, industrialization.

УДК 338.43.001.76(477.46)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В. В. АСТАШОВА, аспірантка*

Розробка та впровадження інновацій в сільському господарстві нерозривно пов'язані з технологічно новими, вдосконаленими процесами та способами виробництва, які виникають в результаті поєднання технологічної, технічної, організаційної та економічної діяльності. Правильне та раціональне їх поєднання формує інноваційні технології, що є головною складовою будь-якого інноваційного проекту чи стратегії.

Сучасний етап формування соціально-економічної системи характеризується переходом до інноваційної моделі його розвитку, взаємодія виробничої та науково-технічної сфер забезпечує технологічний прорив в різних галузях господарської діяльності.

Сільське господарство — найбільший сектор економіки з виробництва продуктів і сировини, значною сферою зайнятості частини населення, покупцем засобів виробництва, фактором екологічного благополуччя людства, умовою комплексного розвитку всього світового господарства.

Світова економічна ситуація та низька продовольча забезпеченість багатьох країн світу, породила низку проблем, що потребують негайного вирішення. Сьогодні, в галузі рослинництва гостро стоїть питання збільшення обсягів виробництва, підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Проте високоефективним можна вважати те сільськогосподарське виробництво, що досягає цього шляхом зниження витрат, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. Підґрунтям такому способу

* Науковий керівник: доктор економічних наук, професор В. С. Улянчук

господарювання може стати ефективне і раціональне впровадження новітніх технологій та сучасної техніки у виробництво.

Актуальність проблеми модернізації сільського господарства та організації інноваційної діяльності є головною проблемою у дослідженнях багатьох як зарубіжних так і вітчизняних науковців: В. Я. Амбросова, В. Г. Андрійчука, В. І. Бойка, А. С. Даниленка, М. Я. Дем'яненко, О. Ю. Єрмакова, І. В. Коновалова, В. І. Криворучка, А. М. Малієнка, М. Й. Маліка, П. О. Мосіюка, О. М. Онищенко, В. Ф. Сайка, П. Т. Саблука, О.М. Шпичака, Ю.В. Яковця та ін. Разом з тим існує потреба в додаткових дослідженнях практичного використання інновацій в сільському господарстві та їх ефективності.

Враховуючи низький рівень технологій у сільськогосподарському машинобудуванні, держава повинна також сприяти створенню спільних із провідними зарубіжними фірмами підприємств по виробництву техніки із залученням їхніх технологій у машинобудування, металургію, сервіс. Для цього потрібно освоїти виробництво нових конструкційних матеріалів. Найсприятливіший режим у торгівлі сільськогосподарською технікою доцільно надавати спільним підприємствам з випуску новостворених машин.

Особлива увага при цьому приділяється питанням енергозбереження, адже в загальних витратах на виробництво зерна 32% припадає на паливо. Доведено, що більшу продуктивність, а отже й економію ресурсів забезпечує потужна, широкозахватна, комбінована техніка, для якої потрібний відповідний розмір землекористування.

Методика досліджень. Дослідження виконано з використанням загальних і спеціальних методів, таких як: діалектичний — оцінка динаміки і стану економічного розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області, системного аналізу — теоретичні та методичні узагальнення щодо питань інноваційного розвитку галузі рослинництва, порівняння — зіставлення фактичних даних за окремі періоди, графічний метод — наочне зображення динаміки досліджуваних показників.

Результати досліджень. Розвиток інноваційної діяльності в сільському господарстві являє собою постійне вдосконалення технічного, технологічного, організаційного та соціально-економічного процесів на основі досягнень науки, освоєння нової техніки та ефективних технологій. З ними також нерозривно пов'язані розробка та реалізація інноваційних проектів, що являють собою впровадження результатів аграрної науки, науково-технічну розробку використання техніки, прогресивних технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, якості та її конкурентоспроможності на ринку, для значного підвищення ефективності виробничого процесу.

Падіння обсягів сільськогосподарського виробництва, невідповідність цін на продукцію сільського господарства і зростання витрат на її виробництво негативно позначилися на результатах фінансової діяльності сільськогосподарських організацій і рівні рентабельності основних видів продукції сільського господарства (табл. 1).

1. Результати фінансової діяльності в підприємствах сільського господарства Черкаської області

Показник	Роки					
	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Прибуток (збиток) до оподаткування, млн грн	–	390,7	538,9	462,6	1222,7	1756,8
Рентабельність виробництва, %	4,7	10,1	16,6	15,7	18,3	18,1
Частка збиткових підприємств, %	–	27,7	20,9	21,3	21,5	–

Аналіз даних табл. 1 показує, що загальна кількість збиткових сільськогосподарських організацій скорочується, при цьому їх доля у структурі скоротилася у 2009 році порівняно з 2005 роком — на 6,2 в. п. Слід також відмітити, що з кожним роком збільшується і прибуток до оподаткування. У 2010 році його рівень склав 1756,8 млн грн, що на 534,1 млн грн більше рівня 2009 року і в 4,5 рази вище рівня 2005 року. При цьому рентабельність виробництва знизилась у 2010 році порівняно з 2009 роком на 0,2 в. п. і — з 2000 роком — зросла на 13,4 в. п.

Значний вплив на рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств мають субсидії з бюджетів. Сьогодні потреба у підтримці державою сільськогосподарських виробників стає все більш необхідною. Слід зазначити, що в більшості розвинутих країн частка державних субсидій на підтримку аграрних підприємств коливається від 22% (США) до 70% (Японія) від загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Так, за даними 2003 року рівень підтримки сільського господарства в США становив 20,7 млрд. дол. (6700 дол. на душу населення), у Канаді — 4,7 млрд. дол. (1120 дол.), Росії — 31,2 млрд. рублів[1; с. 124]. В Україні максимальний рівень внутрішньої підтримки у базовому періоді (в середньому за 2004–2006 рр.) був визначений на рівні 609,5 млн дол. Цей рівень становить приблизно 165 дол. на одного зайнятого у сільському господарстві. У Польщі при вступі до СОТ максимальний рівень СВП був визначений у 923 дол. на одного зайнятого, у Чехії — 1443 дол.[2; с. 18].

За даними Рахункової палати України обсяги загальної підтримки сільського господарства з державного бюджету у 2008 р. становили 16823,3 млн грн. За останні п'ять років вона зросла більш ніж у 4 рази і складала 16% обсягу валового виробництва сільськогосподарської продукції. Водночас 17,9% сільськогосподарських підприємств отримали збитки в сумі 2,1 млрд грн. Таким чином, державна фінансова підтримка у сфері сільського господарства залишається актуальною та вимагає постійного вдосконалення механізму її здійснення[3]. Все це значною мірою стимулює розвиток сільського господарства, створює сприятливі умови для оновлення машино-тракторного парку, систем, технологій обробітку ґрунту та вирощування рослин.

Рівень бюджетних дотацій у Черкаській області в 2010 році зменшився на 173275,6 тис. грн порівняно із 2008 роком (майже в 4 рази), при цьому для підтримки виробництва продукції рослинництва збільшився — на 9494,4 тис. грн — в 1,3 рази (табл. 2). Слід також відмітити, що для підтримки вирощування озимих зернових культур за рахунок бюджетних дотацій у 2010 році було виділено всього 157 тис. грн, тоді як у 2008 році — 19028,6 тис. грн, що на 18871,6 тис. грн більше.

Саме тому, важливим критерієм успішного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств є можливість залучення додаткових коштів — інвестицій, кредитів, інших джерел фінансування.

2. Державна підтримка сільського господарства Черкаської області у 2007–2010 рр., тис. грн

Роки	Отримано коштів за звітний рік, всього		у т. ч. для підтримки продукції рослинництва, всього		з них для підтримки виробництва продукції рослинництва за рахунок бюджетних дотацій	
	за рахунок бюджетних дотацій	за рахунок ПДВ	за рахунок бюджетних дотацій	за рахунок ПДВ	озимих зернових культур	у т. ч. пшениці
2007	140214,0	—	27438,9	—	14342,2	11512,6
2008	232358,3	173150,5	36193,0	46279,0	19028,6	14676,3
2009	26676,0	127511,9	1885,8	75356,7	623,0	136,0
2010	59082,7	273139,5	45687,4	89186,1	157,0	111,0

Інвестиції в основний капітал підприємств сільського господарства, мисливства та пов'язаними з ним послугами Черкаської області протягом останніх років значно зросли, особливо значне підвищення капіталовкладень відбулося у 2008 році (рис.). Тоді як у 2010 році спостерігається спад обсягу інвестиційних коштів — до рівня 2007 року — 872,2 млн грн.

Надзвичайно важливим фактом також є низька забезпеченість галузі рослинництва сільськогосподарськими машинами. Адже необхідною умовою виробництва сільськогосподарської продукції являються матеріально-технічні ресурси області. У 2010 році порівняно з 2000 роком в середньому більше як в 2,5 рази скоротився парк тракторів — на 62%, зернозбиральних комбайнів — на 64%, кукурудозбиральних — на 77,8%, картоплезбиральних — на 89,8%, бурякозбиральних — на 79,1% (табл. 3).

У зв'язку з цим в 2010 році фізичне навантаження на одиницю техніки в сільгосппідприємствах збільшилася по тракторах до 166 га, по зернозбиральним комбайнам — до 340,9 га, кукурудозбиральним — до 1322,3 га, картоплезбиральним — до 4669,2 га (табл. 4). Слід зазначити, що навантаження розрахована з урахуванням техніки, яка знаходиться в несправному стані. У Черкаській області навантаження на одиницю сільськогосподарської техніки значно вище ніж в інших країнах світу, що робить польові роботи в 3–4 рази довгими від рекомендованих.

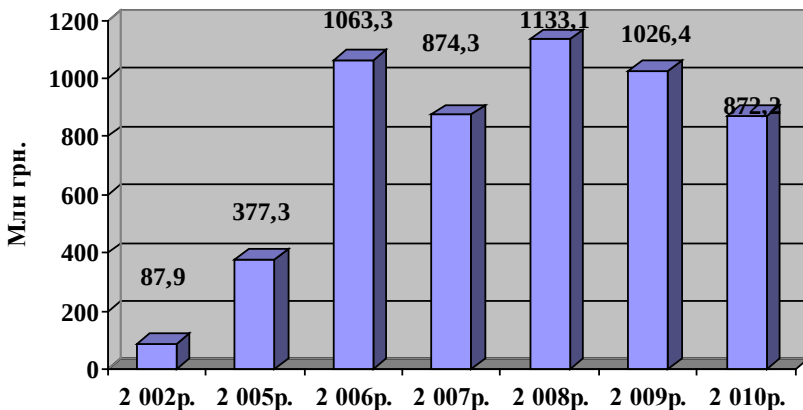

Рис. Інвестиції в основний капітал підприємств сільськогосподарства, мисливства та пов'язаними з ним послугами Черкаської області

3. Парк тракторів та комбайнів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, шт.

Роки	Трактори	Комбайни			
		Зерно-збиральні	Кукурудзо-збиральні	Картопле-збиральні	Бурякозбиральні машини
1996	19005	3708	747	127	1255
2000	14560	2951	553	76	960
2005	10159	1957	304	39	550
2006	9363	1810	256	37	480
2007	8675	1643	213	37	390
2008	8346	1579	189	33	324
2009	7996	1510	178	29	300
2010	7224	1335	166	13	262
2010 р. до 2000 р., %	38,0	36,0	22,2	10,2	20,9

Наявна сільськогосподарська техніка вітчизняних особистих господарств та сільгосптоваровиробників в основному має термін експлуатації більше 16 років. Світовий же досвід показує, що в собівартості сільськогосподарської продукції економічно розвинутих країн матеріально-технічні та енергетичні ресурси складають близько 60%. Основними з них у сільському господарстві є трактори і самохідні комбайни, від наявної кількості та технічного стану яких залежить рівень технічної оснащеності аграрного виробництва. У 2002 році, за даними FAO ООН, в сільському господарстві на

світовому рівні використовувалося 26705 тис. тракторів та 4489 тис. зернозбиральних комбайнів[1; с. 117].

4. Кількість тракторів та комбайнів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, од./1000 га.

Роки	Трактори	Комбайни			
		Зерно-збиральні	Кукурудзо-збиральні	Картопле-збиральні	Бурякозбиральні машини
2000	11,8	5,7	6,1	0,9	13,1
2005	8,6	3,6	2,3	0,5	9,6
2009	6,7	2,8	0,9	0,5	9,8
2010	6,0	2,9	0,8	0,2	5,4
2010 р. до 2000 р., %	50,8	50,9	13,1	22,2	41,2

Проаналізувавши дані табл. 5, слід відмітити, що навантаження на один трактор в Україні є набагато вищим порівняно з іншими передовими країнами світу. Сезонне навантаження на один трактор у вітчизняному сільському господарстві у 2002 році становив 82,0 га, а на один зернозбиральний комбайн 197,3 га, тоді як середній світовий показник становить — 52,6 га та 116,7 га відповідно; в середньому по Європі — 26,2 га та 81,1 га, в Канаді — 62,4 га та 121,1 га, в Польщі — 10,2 га та 64,4 га відповідно.

5. Оснащеність тракторами і зернозбиральними комбайнами у деяких розвинутих країнах світу, 2002 р.[3]

Регіон, країна	Ріллi на 1 трактор, га	Посiв зернових (без кукурудзи) на 1 комбайн, га
Світ	52,6	116,7
Європа	26,2	81,1
Канада	62,4	121,1
США	36,7	38,7
Німеччина	12,5	48,4
Франція	14,6	75,0
Великобританія	11,5	69,0
Польща	10,2	64,4
Україна	82,0	197,3

На основі проведеного аналізу статистичних даних, що характеризують стан галузі сільського господарства в Черкаській області за 5–10 останніх років видно, ринкові перетворення привели до погіршення усіх економічних показників галузі: різко впало виробництво цукрових буряків та зернобобових культур; скоротилися посівні площі основних сільськогосподарських культур, забезпеченість усіма видами техніки, мінеральними та органічними добривами.

Виробництво в основному ведеться по застарілих, частіше екстенсивних технологіям, у зв'язку з чим, врожайність культур залишаються на усталеному рівні. При цьому на фінансовий результат деякий позитивний вплив роблять дотації, що виділяються державними органами влади. В якості ще одного позитивного моменту слід зазначити стабілізацію стану справ в галузі рослинництва в останні роки.

Стимулюючим чинником щодо інноваційного розвитку сільського господарства є незадовільне з якісних позицій технічне забезпечення — головний чинник техніко-технологічної модернізації. Техніка вітчизняного виробництва, забезпечує, в основному, реалізацію екстенсивних та традиційних технологій, оскільки головним чином використовуються морально застарілі моделі. Вітчизняна техніка відстає від імпортних аналогів за параметрами надійності більш ніж у 6 разів[4; С. 95].

Саме тому в найближчому майбутньому роль держави та її органів повинна бути особливо активною і спрямованою на підтримку наукових установ та агропромислових товаровиробників, створення умов для можливості запровадження підприємствами розроблених інновацій, а в результаті і нарощення виробництва продукції зі значно нижчою собівартістю та високою якістю. Це дасть можливість українським сільськогосподарським підприємствам бути рентабельними та успішно конкурувати з аналогічними іноземними.

Реалізація стратегічних напрямків розвитку сільського господарства на період до 2020 року передбачає розв'язання комплексу проблем для значного збільшення обсягів виробництва і значного підвищення якості сільськогосподарської продукції, зниження її собівартості, підвищення продуктивності праці, зростання дохідності й конкурентоспроможності галузі, вирівнювання пропорцій та соціально-економічного розвитку сільських територій. Визначені заходи мають за мету до 2020 року забезпечити:

- збільшення виробництва продукції сільського господарства;
- повне забезпечення науково обгрунтованих норм харчування для населення України по всіх продуктах;
- підвищення прибутків сільськогосподарського виробництва до 15%, що забезпечує розширене відтворення за рахунок власних коштів галузі;
- виробництво сировини для розвитку біоенергетики та інших нетрадиційних джерел енергії;
- розширення обсягів органічного землеробства та збільшення частки виробництва екологічно чистої продукції у валовій до 10% і впровадження No-till та інших інноваційних технологій;
- збільшення обсягів експорту зерна;
- забезпечення сталого розвитку сільських територій [4; С. 111].

Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011–2015 роках визначає, що виконання запланованих фундаментальних і прикладних досліджень дасть можливість отримати нові знання про закономірності функціонування існуючих біологічних і фізичних об'єктів в агропромисловому виробництві і на їх основі створити об'єкти нового покоління, а також розробити організаційно-економічні, технологічні рішення і методичні рекомендації щодо збільшення об'ємів екологічно безпечного виробництва сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробки і виробництва якісних харчових продуктів[5].

Основними факторами, що визначають ефективність науково-інноваційної діяльності та стратегії у розвитку матеріальної бази АПК Черкащини є:

- інноваційні потреби економіки і сільськогосподарського виробництва;
- присутність достатнього наукового та науково-технічного потенціалу;
- інноваційна сприйнятливість управлінського і виробничого персоналу;
- ринок інноваційних пропозицій достатньої якості та доступності;
- наявність достатньо розвиненої інноваційної інфраструктури АПК;
- управління інноваційною діяльністю на державному та регіональному рівні.

Висновки. Активізації інноваційної діяльності матеріальної бази сільськогосподарського виробництва, на наш погляд, сприятиме забезпеченню якісно вищого рівня реалізації науково-технічних програм за рахунок включення їх до програми соціально-економічного розвитку та бюджетного фінансування етапу освоєння наукомістких розробок, а також створення або модернізації матеріально-технічної бази центрів трансферу технологій і технологічних парків. Стимулювання з боку держави цих «інноваційних інструментів» на етапі їх становлення дозволить в перспективі отримати значний прибуток від розвитку виробництва і дохід як за рахунок продажу інтелектуальної власності, укладеної у наукових розробках, так і за рахунок використання прогресивних новостворених технологій та техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саблук П. Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / П. Т. Саблук, Г. А. Калієв, В. І. Власов та ін. // К.: ННЦ ІАЕ, — 2008. — 210 с.
2. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Економіка АПК. — 2009. — №2. — С. 15–22.
3. Матеріали Звіту про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. — К.: Рахункова палата України, — 2009.

4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. — 182 с.
5. Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011–2015 роках / за ред. М.В. Зубець та ін. — К: УААН, — 2009. — 23 с.

Одержано 9.04.12

Рассмотрена проблема увеличения рентабельности производства в отрасли растениеводства, повышения урожайности сельскохозяйственных культур и снижения расходов производства. Обоснована важность государственной поддержки сельского хозяйства для внедрения новейших технологий и современной техники в производство.

Ключевые слова: *инновация, инновационное развитие, урожайность, рентабельность, техника, технология.*

The problem of increasing the profitability of crop production, raising the crop yield and reducing production cost was considered. The importance of the state support of agriculture to introduce the newest technologies and modern equipment in the production was grounded.

Key words: *innovation, innovative development, crop yield, profitability, technology.*

УДК 368.025.6

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ

О.М. ГРАБОВА, аспірант

Розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «ризик». Опрацьовано та систематизовано класифікацію ризиків у результаті чого розроблено власний підхід. Запропоновано авторське визначення терміну «ризик».

Сільське господарство країни — важлива галузь суспільного виробництва та одна з найбільш ризикованих галузей економіки, оскільки відтворювальний процес пов'язаний з природно-кліматичними чинниками. Тому, з найбільш гострих проблем в АПК є захист урожаю сільськогосподарських культур, за допомогою якого певною мірою можна стабілізувати економіку самих господарств, агропромисловий комплекс та економіку держави в цілому.

Питанням страхування ризиків аграрного сектору займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як А.І. Амоша, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, В.Г. Бутова, К.Г. Воблий, О.Д. Заруба, С.С. Осадець, Я. П. Шумелда, Т.А. Ротова, Л.С. Руденко, І.Т. Балабанов, П.Г. Грабовий, Б.А. Райзбург, F. Knight, E.F. Harrison, L.R. Duncan, H. Raffa та інші.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; графічний метод.

Результати дослідження. Існує багато визначень поняття «ризик», оскільки науковці мають власну точку зору на цей рахунок. В свою чергу кожне з визначень відбиває ті чи інші блоки цього поняття, на яких більше всього наголошує окремий автор.

Серьогін Е.В. визначає ризик, як діяльність суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість оцінити імовірність досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від мети, що містяться в обраних альтернативах [7]. Балабанов І.Т. дає визначення ризику, як події, яка може відбутися чи не відбутися та має три економічних результати: від'ємний, додатний та нульовий [2].

Івасенко А.Г. вважає ризик, як ситуативну характеристику діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі (чи, навпроти, сприятливі) наслідки у випадку не успіху (чи успіху). На думку Вітлінського В.В., Наконечного С.І.: «Ризик — це ймовірність виникнення збитків або недоодержання прибутків порівняно з варіантом, що прогнозується; суб'єктивно об'єктивна категорія, пов'язана з формулюванням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору та визначення міри (ступеня) досягнення очікуваного результату, невдачі або відхилення цілей з врахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих факторів при існуванні прямих та зворотних зв'язків» [8].

Скоморович І.Г. визначає ризик як невизначеність доходів від певного виду інвестиційного проекту, пов'язану з можливістю виникнення протягом його реалізації несприятливих ситуацій і наслідків.

Райзберг Б.А., Акек М., Кейт Х. використовували у своїх роботах поняття ризику, з точки зору небезпеки втрат і можливості одержання збитків. Андрійчук В.П. й Бауер Л. наголошували на тому, що ризик — це спосіб дії в неясній або невизначеній ситуації [5].

Існують й інші підходи до визначення поняття ризику: як до “дії без розрахунку”, “дії на вдачу”, “загрози втрат”, “втрати ресурсів”, як “ймовірності виникнення збитків”, “міри непевності в одержанні доходів”, “міри досягнення очікуваного результату”, “невизначеності доходів”, тощо.

На думку Балабанова І.Т., ризиком є подія, яка може виникнути чи не виникнути [1]. За Райзбергом Б.А., ризиком є загроза того, що підприємець

понесе витрати у вигляді додаткових доходів, які не були враховані програмою його дій, чи отримає доходи, нище тих, на які розраховував [6].

Глушенко В.В. виділяє два підходи до визначення поняття ризику. По-перше, ризик — це можлива невдача, матеріальна чи фінансова втрата; по-друге, ризик ототожнюють з невдачею, сприятливим результатом, які можуть наступати в результаті реалізації окремих вдалив рішень [3].

Шахов В.В. дає визначення ризику як можливість негативного відхилення між плановим і фактичним результатом, тобто небезпека не сприятливих подій. Він зазначає, що ризик — це об'єктивне явище у будь-якій сфері людської діяльності і проявляється як багато окремих відокремлених ризиків [9].

Дослідивши думки науковців з цього питання, доцільно було б зазначити, що у даний час суть поняття «ризик» кардинально не змінилась, але ми пропонуємо розглядати даний термін більш широко. Адже ризик — це не лише імовірність настання небезпеки, на випадок якої проводиться страхування, а це й можливість нанесення збитку конкретному об'єкту страхування.

Конкретніше поняття страхового ризику наведено у Законі України „Про страхування” від 07.03.1996 №85/96 — ВР: „Страховий ризик — певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання” [4].

Проблема трактування даного терміну актуальна й досі, адже єдиного точного визначення науковці не знайшли. Найбільш ширшими і точними були визначення радянських часів. Сучасні дослідники все далі відходять поняття „страхового ризику”, трактуючи «ризик» з точки зору менеджменту та інколи не розділяють ці поняття. Тому, щоб зрозуміти суть ризику, необхідно визначити його природу походження.

Узагальнивши всі визначення поняття «ризик», можемо запропонувати авторське: ризик — це можливість певних змін, які настануть у результаті дії окремих факторів на суб'єкт ризику і за якими приймаються управлінські рішення.

З точки зору менеджменту, на наш погляд, важливо класифікувати ризики за можливістю управління ними (рис. 1).

Некеровані ризики характеризуються тим, що в процесі прийняття рішень можна лише враховувати їх вплив і не можна змінити їх масштабів. Негативну дію керованих ризиків на виробництво можна зменшити, прийнявши відповідні управлінські рішення. Керовані ризики можна розрізняти за можливістю контролювати їх негативний вплив:

а) повністю контрольовані — негативний вплив можливо майже повністю нівелювати (ризик загибелі худоби від хвороб можна запобігти шляхом проведення вакцинації);

б) частково контрольовані — негативний вплив можливо зменшити;

в) не контрольовані — негативний вплив від настання несприятливої

події зменшити неможливо. Негативний вплив таких ризиків можна зменшити лише шляхом страхування.

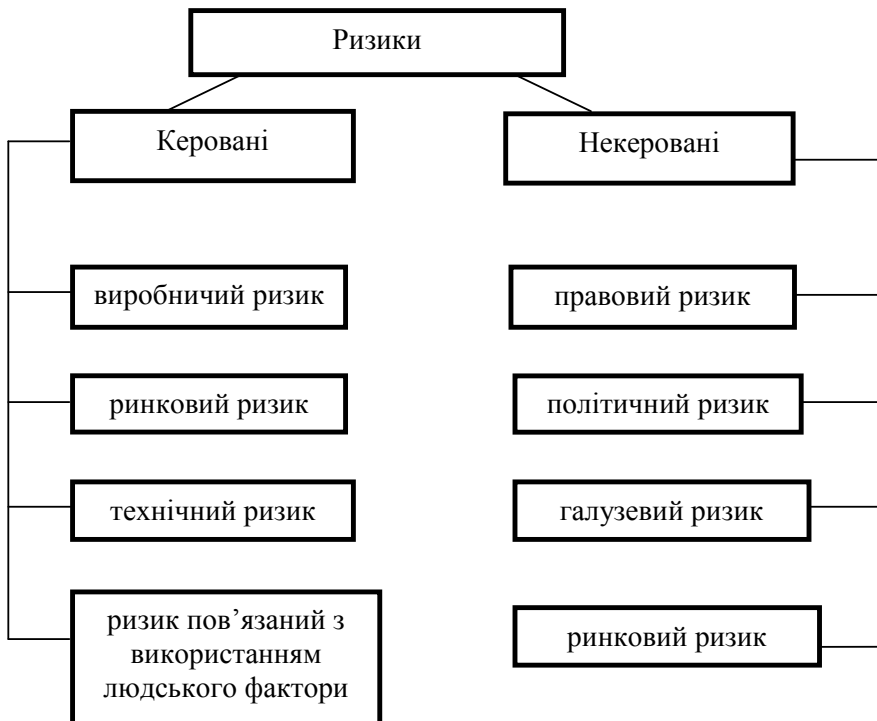

Рис. 1. Класифікація ризиків за можливістю управління ними

Найбільшу групу складають ризики, які можливо застрахувати.

Страховий ризик — це той, який може бути оцінений з точки зору імовірності настання страхового випадку і кількісних розмірів можливого збитку; певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання.

Основними критеріями, які дозволяють вважати ризик страховим є

- ризик, який включається в обсяг відповідальності страхувальника, повинен бути можливим;
- ризик повинен носити випадковий характер. Об'єкт, по відношенню до якого виникає страхове правовідношення, характеризується нестійким, тимчасовим типом зв'язку і не повинен наражатися на небезпеку, яка заздалегідь відома страхувальнику або власнику об'єкта страхування.

При цьому всім сторонам, що беруть участь в договорі страхування, заздалегідь не відомі конкретний час страхового випадку і можливий розмір заподіяного збитку;

- випадковість вияву даного ризику потрібно співвідносити з масою однорідних об'єктів. З цією метою організується відповідне статистичне спостереження, аналіз даних якого дозволяє встановити адекватну прогностичну страхову премію. Дані статистики дозволяють судити про закономірність вияву ризику застосованого до сукупності однорідних об'єктів;
- настання страхового випадку, виражене в реалізації ризику, не повинно бути пов'язане з волевиявленням страхувальника або іншої зацікавленої особи. Не можна приймати на страхування ризики, які пов'язані з наміром страхувальника (спекулятивні ризики);
- факт настання страхового випадку не відомий у часі і просторі;
- страхова подія не повинна мати розміри катастрофічної біди, тобто не повинна охоплювати масу об'єктів в рамках великої страхової сукупності, заподіюючи масовий збиток;
- шкідливі наслідки реалізації ризику необхідно об'єктивно виміряти і оцінити. Масштаби шкідливих наслідків повинні бути досить великими і торкатися інтересів страхувальника (страхові інтереси).

Ще однією класифікацією ризиків є класифікація у залежності від джерела небезпеки (рис.2).

Рис. 2. Класифікація ризиків у залежності від джерела небезпеки

Згруповано автором на основі [5]

Для кожного виду страхування визначаються: ризики, що страхуються, страхова сума, страхова вартість, резерв страхування, особливі форми страхових відносин, місце і час походження події і знаходження об'єкта страхування, методи визначення внесків (премій) страхування і порядок їх сплати, умови звільнення від відповідальності і порядок розв'язання спірних питань[4].

Висновки. У цілому від ризику більше страждають сільськогосподарські підприємства і фермери, які в меншій мірі забезпеченні активами. В наслідок ризикових подій підприємства з нестійким фінансовим станом з часом не в змозі профінансувати наслідки ризику і ще більше погіршують свій фінансовий стан, в той час коли великі підприємства за короткий період можуть покрити наслідки ризикових подій і продовжити нарощувати виробництво і фінансування підприємства. Ризик в даному випадку обумовлений змінами ставок кредитування за позиковим капіталом, розмірами акціонерного капіталу, недостатньою ліквідністю. Персональний ризик особливо важливий в селянських і фермерських господарствах. Він відображує можливість настання таких випадків як хвороба, втрата працездатності керівника господарства, що може серйозно позначитися на господарській діяльності підприємства.

На нашу думку, створення ефективної системи розподілу та управління ризиками повинно стати важливим напрямом сучасної аграрної політики, що забезпечуватиме підвищення захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, сприятиме залученню інвестицій і кредитних ресурсів в сектори економіки, нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 192 с.
2. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 356 с.
3. Глущенко В.В., Глущенко И.И. Финансы. Финансовая политика, маркетинг, менеджмент. Финансовый риск-менеджмент. Ценные бумаги. Страхование. — Железнодорожный: ТОО НЦП „Крылья”, 1998. — 416 с.
4. Закон України „Про страхування” від 07.03.1996 №85/96 — ВР
5. Основні аспекти визначення поняття ризик в забезпеченні надійності інвестиційних проєктів / І.В. Багрова, Т.С. Яровенко // Науковий вісник НГ У. — 2 0 1 0. — № 4. —129–133 с.
6. Райзберг Б.А. Предпринимательство и риск. — М.: Знание, 1992. — 61 с.
7. Серьогін Е.В. Підприємницькі ризики. — К.: Фінансова академія, 1994. — 216 с.

8. Страховые интересы и стимулы в государственной финансовой политике / Коломин Е.В. // Страховое ревю. — №7. — Москва, 2003.
9. Шахов В.В. Страхование: Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 2000. — С. 106.

Одержано 11.04.12

В статье описано научные подходы к сущности понятия "риск", дана классификация рисков. От рисков наиболее страдают сельскохозяйственные производители, это приводит к значительным материальным потерям, поэтому нужно предотвращать данные явления, используя эффективную систему страхования.

Ключевые слова: *риск, страхование, классификация рисков, страховой риск.*

Scientific approaches to the concept of "risk" were described, The classification of risks was given in the article. Agricultural producers suffer from risks most of all, which leads to considerable losses, therefore these phenomena must be prevented using an effective system of insurance.

Key words: *risk, insurance, classification of risks, insurance risk.*

УДК 338.434:631.11

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.М. БАЙРАК, аспірант

Розглянуто проблеми формування джерел фінансових ресурсів. Досліджується механізм формування внутрішніх та зовнішніх джерел фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Фінансові ресурси в широкому розумінні є основним джерелом реалізації усіх цілей господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Тому їх наявність, можливість формування за рахунок власних та залучених джерел, доцільне й ефективне їх використання виступають базисною складовою нормального функціонування й конкурентоспроможності підприємств у ринкових умовах.

Вивчення наукових літературних джерел з даної проблеми показало, що суттєві пропозиції методичного та практичного характеру з проблем джерел утворення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств внесли такі вчені дослідники: В. Алексійчук, І. Бланк М. Дем'яненко, П. Саблук, П. Стецюк,

Г.Кірейцев, А.Чупіс та ін.. Проте сьогодення вимагає подальшого дослідження джерел утворення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств з метою пошуку оптимальної структури фінансових ресурсів.

Метою дослідження є визначення джерел та особливостей фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. За методичну та теоретичну базу написання статті було взято фундаментальні положення економічної теорії, сформульовані висновки в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Результати дослідження. Термін «ресурси» походить від латинського «resurgo» — виникаю знову. У перекладі з французької мови термін «resource» означає допоміжний засіб, тобто щось таке що може бути використано з якогось джерела на певну мету. Поняття «фінанси» від латинського «finantia» — платіж, і від французького «finances» — грошові кошти [3]. Аналіз спеціальної літератури, доводить що вчені-економісти здебільшого вивчають фінансові ресурси як сукупність фондів грошових коштів, доходів, відрахувань або надходжень, що перебувають у розпорядженні суб'єктів господарювання, незалежно від форм власності [1–3, 5]. Фінансові ресурси підприємства — це сукупність грошових засобів, що знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійсненню витрат по розширеному відтворенню й економічному стимулюванню працюючих [6].

О. Є. Гудзь виникнення категорії джерел фінансових ресурсів, як і самих фінансових ресурсів, пов'язує з дією товарно-грошових відносин і, внаслідок цього, необхідності функціонування підприємств в умовах ринку, коли вони не просто формують фінансові ресурси для тих чи інших цілей, а рух цих ресурсів опосередковується вартісною формою і вимірюється із необхідними для цих цілей фінансовими засобами, які і виступають у даному випадку джерелами формування цих ресурсів. Тобто, на її думку, фінансові ресурси представляють собою частину всієї сукупності засобів підприємства, а джерела їх формування виражають частину фінансових засобів, які використовуються на утворення цих фінансових ресурсів [9]. На формування та використання фінансових ресурсів підприємств впливають різноманітні чинники, які по відношенню до суб'єктів підприємницької діяльності доцільно поділяти на внутрішні (несистематичні) — пов'язані безпосередньо з діяльністю окремого підприємства, та зовнішні (систематичні) — не пов'язані (табл. 1) [2, с.105]). Першочергове формування фінансових ресурсів відбувається в момент становлення підприємства, коли утвориться статутний капітал. Його джерелами в залежності від організаційно-правових форм господарювання виступають: акціонерний капітал, пайові внески членів кооперативів, галузеві фінансові ресурси, довгостроковий кредит, бюджетні кошти. Величина статутного капіталу показує розмір тих коштів — основних і оборотних, які інвестовані в процес виробництва.

1. Основні фактори, які впливають на обсяг та структуру джерел фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Державна фінансова підтримка	Форма власності
Амортизаційна політика	Організаційно-правова структура
Галузева приналежність	Кредитоспроможність підприємства
Податкова система та політика держави	Внутрішня фінансова політика підприємства
Розвиток фінансового ринку	Фінансово-господарська діяльність підприємства
Розмір процентних ставок	Обсяг виручки
Інфляційні процеси	Розмір кредиторської заборгованості
Технічний прогрес	Наявна кількість основних засобів

Складено на основі джерел 2,3,4,5.

Державна фінансова підтримка сільського господарства передбачає виділення коштів з державного бюджету на здійснення заходів по урегулюванню та стабілізації функціонування підприємств аграрного сектору. Фінансування їх діяльності здійснюється з урахуванням специфіки функціонування галузі, що визначається сезонністю виробництва, тривалим періодом відтворення основних засобів, наявністю значного часового інтервалу між періодами здійснення витрат та отримання кінцевих результатів, безперервністю виробничих процесів, використанням у якості засобів та предметів живих організмів, які підпорядковані біологічним законам відтворення. Фінансові ресурси підприємства формуються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування (рис.). Усі перелічені джерела беруть участь як у формуванні активів підприємства, так і у здійсненні його виробничо-фінансової діяльності з метою отримання прибутку. Чим більша частка власних фінансових ресурсів і менша позикових, тим менший фінансовий ризик. Але як показує господарська практика залучені ресурси використовуються більш продуктивно, оскільки беруться на принципах платності та строковості. Підприємство може функціонувати на основі: власних ресурсів, якщо їхня питома вага становить не менше 75–80%; змішаного фінансування — частки власних та залучених фінансових ресурсів майже рівні; за рахунок залучених ресурсів, якщо їх питома вага перевищує 55–60% загальної ресурсної бази [5].

Прибуток і амортизаційні відрахування є результатом кругообігу ресурсів, вкладених у виробництво, і відносяться до власних фінансових ресурсів підприємства, якими вони розпоряджаються самостійно. Оптимальне використання амортизаційних відрахувань і прибутку за цільовим призначенням дозволяє відновити виробництво продукції на розширеній основі.

До зовнішніх джерел фінансування належать кредити, бюджетне фінансування, інвестиції та лізинг. Негативними проявами кредитування аграрної сфери можна назвати наступне: відчутне звуження параметрів

кредитування учасників; помітний злет кредитних ставок; нарощення параметрів предметів застави. Висока питома вага залучених коштів ускладнює фінансову діяльність підприємства та потребує додаткових витрат на сплату відсотків за банківські кредити, зменшує ліквідність балансу підприємства, підвищує фінансовий ризик. Тому в кожному конкретному випадку необхідно детально продумати ефективність залучення додаткових фінансових ресурсів. Доцільно не припиняти програму пільгового кредитування, а вдосконалювати її, в основному з питань щодо законодавчого забезпечення розміру бюджетної підтримки кредитування; спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів; розподіл кредитів за регіонами тощо.

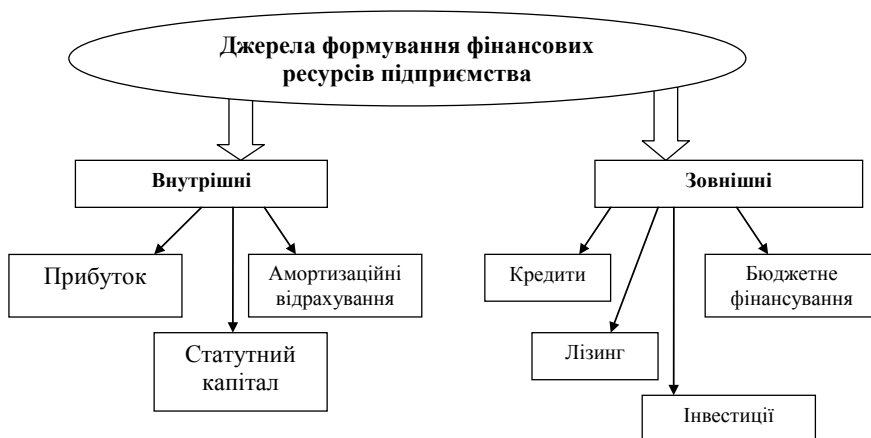

Рис. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств

Найбільш широке практичне застосування має поділ джерел формування фінансових ресурсів підприємства за елементами пасиву балансу. За цією ознакою вони виступають об'єктами класифікації і в багатьох аналітичних дослідженнях. Загальна схема поділу джерел формування фінансових ресурсів підприємства за елементами пасиву балансу практичне застосування знаходить у першу чергу в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Це визначає необхідність її застосування в формуванні джерел фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. За даними держкомстату (табл. 2) у 2011 році власних ресурсів підприємств на 171,6% більше порівняно з 2007 роком, що є позитивною тенденцією [8]. Питома вага власних ресурсів у пасиві балансу займає протягом 2007–2009 р. майже 50%, а у 2011р. — 62%. Це характеризує збільшення залучення власних фінансових ресурсів до фінансово-господарської діяльності.

2. Склад та питома вага джерел фінансових ресурсів підприємств України (млн грн)

Пасив	Станом на:					2011 р. у% до 2007 р.
	30.09.2007 р.	30.09.2008 р.	30.09.2009 р.	30.09.2010 р.	30.09.2011 р.	
Власний капітал	1303,5	1693,0	1546,9	1516,5	2056,2	157,7
Забезпечення наступних витрат і платежів	123,4	211,4	532,3	783,7	238,1	192,9
Довгострокові зобов'язання	159,4	159,1	532,3	783,7	178,9	112,23
Поточні зобов'язання	1322,2	1624,8	1751,5	1353,5	1366,6	103,3
Доходи майбутніх періодів	42,4	204,4	280,3	287,0	227,4	536,3
Баланс	2950,9	3892,7	4357,3	4176,4	4067,2	137,8
Власні джерела ресурсів	1469,3	2108,8	2073,5	2039,2	2521,7	171,6
Залучені джерела фінансових ресурсів	1481,6	1783,9	2283,8	2137,2	1545,5	104,3
Питома вага власних ресурсів у пасиві балансу, %	49,8	54,2	47,6	48,8	62,0	+12,2 п.п

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Держкомстату України — <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Не вірне використання фінансових ресурсів призводить до низької платоспроможності підприємства і, як наслідок, до можливих перебоїв у постачанні, виробництві та реалізації продукції; до не виконання плану прибутку, зниження рентабельності підприємства, до загрози економічних санкцій [3, с.137]. Так як фінансові ресурси є основною складовою виробничої та фінансової діяльності підприємства, необхідно раціонально формувати та використовувати фінансові ресурси. Тому, наявність у достатньому розмірі фінансових ресурсів, їхнє ефективне використання визначають добрий фінансовий стан підприємства: платоспроможність, фінансову стійкість, ліквідність.

У цьому зв'язку найважливішим завданням підприємств є пошук резервів збільшення власних фінансових ресурсів і найефективніше їх

використання з метою підвищення ефективності роботи підприємства загалом.

Висновки. Отже, аналіз особливостей джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств України підтверджує, що головним джерелом формування фінансових ресурсів є власні джерела. Наявність власних фінансових ресурсів виступає найкращим аргументом у фінансових взаємовідносинах з інвесторами та кредиторами. Від правильного співвідношення власних та позичених фінансових ресурсів залежить подальше оптимальне здійснення розширеного відтворення на сільськогосподарському підприємстві. Від величини фінансових ресурсів залежить зростання виробництва, соціально-економічний розвиток підприємства та використання новітніх технологій. Наявність фінансових ресурсів, їх ефективне використання визначають фінансове благополуччя підприємства: платоспроможність, ліквідність, фінансову стійкість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк — К.: Ника-Центр, 1999. — Т1. — 592 с.
2. Волк І.Ф. Фінансові ресурси підприємства: економічна сутність та ефективність управління // Держава та регіони. — 2007. — №6. — С. 339–342.
3. Гудзь О.Є. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. / О.Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 3–5. — С. 100–105.
4. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: [монографія] / О. Є. Гудзь. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 578 с.
5. Семенов Г.А., Ярошевська О.В. Діагностика фінансово-економічного стану підприємства / Г.А. Семенов, О.В. Ярошевська // Вісник економічної науки України. — 2011. — №1. — С. 136–141.
6. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами: [монографія] / П.А. Стецюк. — К. ННЦ ІАЕ, 2009. — 370 с.
7. Саблук П.Т. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Саблук П.Т. // Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4). — К.: ІАЕ, 2000. — 601 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Одержано 12.04.12

Анализ особенностей источников формирования финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий Украины подтверждает, что главным источником формирования финансовых ресурсов являются собственные

источники. Наличие собственных финансовых ресурсов выступает лучшим аргументом в финансовых взаимоотношениях с инвесторами и кредиторами.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, источники финансовых ресурсов, собственные и привлеченные финансовые ресурсы.*

The analysis of peculiarities of sources of financial resources of agricultural enterprises in Ukraine proved that the main source of formation of financial resources is the internal funds. Availability of own financial resources is the best argument in financial relations with investors and creditors.

Key words: *financial resources, sources of financial resources, internal and attracted financial resources.*

УДК 338.65.012.45

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

**О.В. КОВАЛЕНКО, кандидат економічних наук,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"**

На основі обґрунтування економічного змісту категорії "інформаційні ресурси" обґрунтовано проблеми та протиріччя у взаємодії механізмів залучення та генерування інформаційних ресурсів у сучасному бізнес-середовищі та їх вплив на ефективність управління агроформуваннями.

Сучасне ринкове середовище ускладнює проблеми, що постають перед економічними суб'єктами у процесі управління, посилюючи значення інформаційного чинника. З одного боку, невміння ефективно використовувати інформаційні ресурси не дозволяє суб'єктам господарювання регулярно відслідковувати економічний стан і тенденції розвитку бізнес-середовища, кон'юнктуру ринку, з іншого — відсутність, обмеженість або неадекватність зовнішньої інформації стають чинниками недосконалості усієї системи управління. Хоча в останні роки у напрямі удосконалення нормативно-правової інформації намітилися окремі позитивні зрушення, все ж ряд інших важливих напрямів інформаційної діяльності залишаються недостатньо обґрунтованими. Відсутність науково обґрунтованих положень щодо надання релевантних інформаційних послуг та вартості витрат, необхідних для їх придбання, обмеженість доступу до зовнішніх інформаційних масивів призводять до зниження підприємницької активності населення. Відсутність системності у вирішенні проблем інформаційної політики потребує розробки цілої низки теоретико-методологічних і методичних положень щодо оцінки та підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів агроформуваннями.

Різні аспекти проблем інформаційного забезпечення підприємств висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Н. Ващекіна, А. Веревченка, В. Глушкова, Г. Громова, В. Годіна, Ю. Губені, С. Дятлова, П. Друкера, М. Єрмошенка, А. Євтуха, Ю. Канигіна, М. Кастельса, І. Корнєєва, М. Кропивка, В. Михалевича, А. Міняйла, К. Оттена, Є. Русакової, К. Ерроу та ін. Методичні аспекти використання інформаційних ресурсів у плануванні діяльності підприємств представлені у роботах вчених: І. Бланка, Т. Белопольської, О. Виноградової, В. Геєця, В. Ковальова, Р. Лепи, Ю. Лисенка, О. Оліфірова, О. Орлова, А. Садекова, І. Смоліна, Л. Фролової, О. Ястремської та ін. Дотепер триває дискусія дослідників стосовно тлумачення поняття "інформаційний ресурс". Ряд вчених вважає, що це суто кібернетичний термін. Інші доводять, що в загальному вигляді сформулювати таке визначення взагалі неможливо [1–5]. Не зважаючи на протиріччя, інформація сама по собі стала стратегічним ресурсом, що формує інформаційне суспільство [6]. Проникаючи у всі види діяльності, вона діє як засіб для створення інших ресурсів і зумовлює об'єктивну необхідність розроблення нових механізмів управління нею на підприємствах.

Мета дослідження — обґрунтувати проблеми та протиріччя у взаємодії механізмів залучення та генерування інформаційних ресурсів у сучасному бізнес-середовищі та їх вплив на ефективність управління агроформуваннями.

Методика дослідження. Для забезпечення виконання поставленої мети, формулювання теоретичних узагальнень і висновків у дослідженні застосовано: абстрактно-логічний метод для виявлення проблем та протиріч у процесах взаємодії інформаційних ресурсів на різних рівнях управління, статистико-економічний — для аналізу впливу інформаційних ресурсів на фінансовий клімат бізнес-середовища в Україні, монографічний — для дослідження теоретичного підґрунтя сутності категорії "інформаційні ресурси".

Результати досліджень. У сучасному ринковому середовищі можливість користуватися інформаційними ресурсами є вирішальною для ефективного управління. За оцінками фахівців, в економіці розвинених країн інформаційна складова виробництва сягає 60–70% у загальній вартості створеної продукції. Тому ключовим завданням управління стає розробка ефективного механізму визначення потреби, одержання, постійного аналізу інформаційних ресурсів.

Основою сутності інформаційних ресурсів є поняття "інформація". Закон України "Про Інформацію" тлумачить цей термін як "будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді". Фахівці різних галузей знань розрізняють наукову, технічну, економічну, соціальну та інші види інформації. Коли суб'єкт господарювання вирішує певне завдання управління бізнесом, то у цьому випадку актуальною стає фінансово-економічна інформація, тобто кількісні і якісні характеристики виробничих процесів, які обертаються в економічній системі і якими вона обмінюється із зовнішнім середовищем.

Рух інформації на підприємстві можна уявити як рух сировини від початку надходження у виробництво до перетворення у кінцеву продукцію. Аналогічно й рух інформації починається зі збору даних як її сировини. Інформаційний ресурс для прийняття управлінського рішення на підприємстві отримують після відповідної обробки знань або даних, тобто неорганізованих фактів: імен, чисел, показників тощо. Його якість визначають п'ять основних чинників: 1) точність — інформація не повинна містити помилок; 2) оперативність — інформація має базуватися на поточних даних; 3) повнота — для прийняття управлінського рішення інформація має розкривати всі ключові питання; 4) стислість — інформація має сприйматися керівником швидко й легко; 5) доречність — зайва інформація має відсіюватися. Знання, як і інші форми представлення інформації, застарівають і стають непотрібними, отже має існувати система управління ними [7].

Власне поняття "інформаційні ресурси" ввійшло в науковий обіг на початку 80-х років ХХ ст. з працею Г. Громова [2], де інформаційні ресурси визначаються як "продукт безпосередньої інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої й творчо активної частини працездатного населення". Свідченням сучасних поглядів, на нашу думку, є твердження, що інформаційним ресурсом можна називати всю ту інформацію, яка лягла в основу управлінського ланцюжка і завершується досягненням поставленої мети. Дослідження періодизації розвитку та організації використання обчислювальної техніки засвідчують, що цінність інформації взаємозв'язана з історією її отримання та конкретною ситуацією її застосування. Виходячи з цього, інформаційним ресурсом можна вважати цілісну інформаційно-кібернетичну систему, що здатна існувати лише завдяки життєво необхідній для неї інформації [1].

У ряді країн світу тлумачення поняття "інформаційний ресурс" закріплено на законодавчому рівні. У правовому полі України законодавчо затверджене тлумачення поняття "інформаційні ресурси науково-технічної інформації", що не дає можливості вичерпного усвідомлення терміну "інформаційні ресурси". Згідно з російським законодавством "інформаційні ресурси" — це інформація, що зафіксована на матеріальному носіїві і зберігається в інформаційних системах: бібліотеках, архівах, фондах, інших інформаційних системах. Це твердження певною мірою відповідає вимогам суб'єктів господарювання, тому що характеризує більшість джерел залучення інформації. Проте у ньому змішані воедино: й інформаційні ресурси комп'ютерів, й інформаційні ресурси підприємства, й системи зберігання інформації та ін. На практиці ефективне використання інформаційних ресурсів потребує обізнаності і вміння розрізняти джерела утворення, залучення (вхід в систему інформаційної сировини) та генерування інформації (обробка даних і вихід нового інформаційного ресурсу) за рівнями їх підсистем. Ряд авторів виділяє організаційну, соціальну, виробничо-економічну, обчислювальну та інформаційну підсистеми управління підприємством [8]. Інше авторське

бачення класифікації інформаційних ресурсів підприємства за джерелами їх утворення наведено на рис.

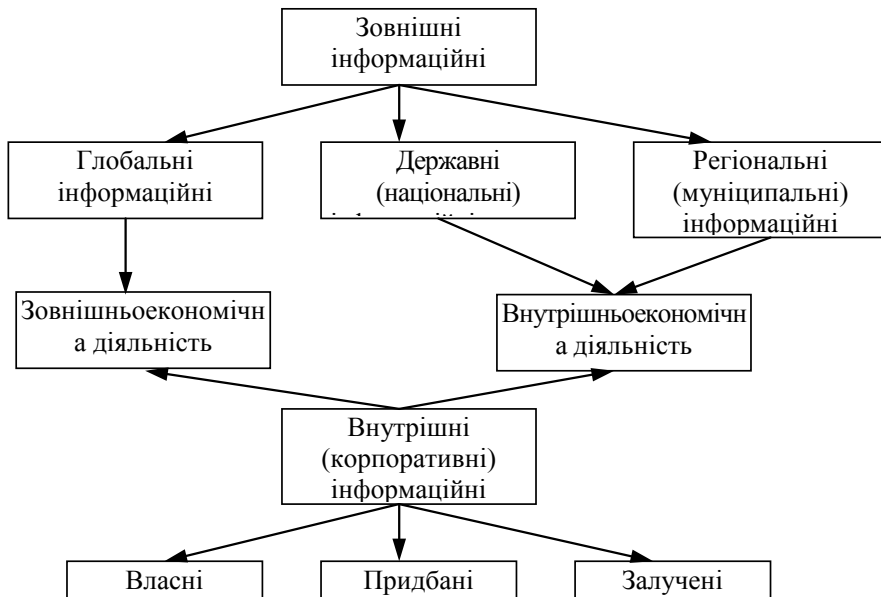

Рис. Класифікація інформаційних ресурсів підприємства за джерелом утворення [9].

Наведена схема наочно демонструє, що інформаційні показники управління бізнесом специфічні не лише для стратегічного управління підприємством, а й для макро і мікро рівнів, тобто для управління на глобальному, державному, регіональному та інших рівнях.

Процес перетворення інформаційної сировини в інформаційний ресурс здійснюють суб'єкти управління, що володіють певним інтелектуальним потенціалом, для забезпечення цілей бізнесу. Склад інформаційних компонентів у системі управління бізнесом невпинно зростає та змінюється, відповідно змінюючи інструменти управління інформаційними ресурсами. Так, обґрунтування стратегічного фінансового плану вимагає проведення трудомістких досліджень зі збором та аналізом значного обсягу інформації про галузь, ринок, конкуренцію та інші чинники оточуючого економічного середовища. Такі дослідження й аналіз вимагають не тільки залучення висококваліфікованих спеціалістів, а й значних витрат, що не завжди прийнятні для сільськогосподарських підприємств [10].

Збільшення обсягів інформаційних ресурсів зумовлює певні протиріччя в інформаційному суспільстві, зокрема у стосунках економічної політики влади і бізнесу. Для прикладу розглянемо наслідки реформи дозвільної системи ведення бізнесу — одного з чинників, що регулює бізнес-середовище в Україні. Хоча закон обумовлює максимальний термін обертання інформації (до 10 днів) та вартість видачі дозволів, деякі дозвільні органи порушують його. Так, кількість робочих днів і прямі витрати одного суб'єкта підприємництва, пов'язані з процедурою обробки інформації та підготовкою документів для отримання дозволів у 2010 р. становили: для підприємств — 17 робочих днів і 3,53 тис. грн; для приватних підприємців — 11 робочих днів і 1,35 тис. грн прямих витрат. У сільському господарстві частка підприємств, які отримували дозволи у 2010 р. становила 30% від загальної кількості. Їх інформаційні витрати становили — 10 робочих днів і 5,5 тис. грн прямих витрат в середньому на одне підприємство. Час, витрачений суб'єктами підприємництва на очікування й отримання дозвільної інформації становив: для підприємств — 28; для приватних підприємців — 22 календарних дні. У сільськогосподарських підприємствах часові втрати на очікування отримання усіх дозволів становили 25 календарних днів [11]. Схожі проблеми доступу до інформаційних ресурсів спостерігаємо у процедурах: сертифікації продукції; перевірок контролюючих органів та ін.

Результати дослідження Міжнародної фінансової корпорації [11] (IFC) у 2010 році свідчать про те, що кожне перевірене підприємство витратило в середньому 4,1 тис. грн (\$520) на штрафи й неофіційні платежі за надану інформацію під час усіх перевірок. Перевірки податкових органів були найвитратнішими й коштувати підприємствам 5,1 тис. грн (\$642). Крім того, кожним перевіреним підприємством у середньому 2,5 тис. грн (\$320) було витрачено на оплату робочого часу працівників, залучених до процесу перевірок. Таким чином, кожне перевірене підприємство (74% усіх підприємств) зазнало витрат, не пов'язаних з виробництвом продукції або послуг, у розмірі 6,7 тис. грн (\$840). У цілому дотримання процедур перевірок коштувало приватному сектору України у 2010 р. близько 3,2 млрд. грн (\$400 млн). Загалом близько 55% загальної вартості перевірок на всіх перевірених підприємствах становили пені та штрафи. Отже, контролюючі органи, як осередок залучення і джерело генерування нових інформаційних ресурсів, нині не відповідають своєму призначенню — стимулювати розвиток бізнесу. Кількість контролюючих органів — надмірна, що призводить до дублювання повноважень, неналежного контролю та засмічення бізнес-середовища зайвими інформаційними ресурсами.

Висновки. Вищенаведені дані — це свідчення взаємодії і водночас протиріччя між кількістю інформаційних ресурсів та їх корисністю, механізмами залучення та генерування. І як результат — ускладнення фінансового стану економічних суб'єктів з метою отримання приватних вигод владними структурами на різних рівнях: місцевому, регіональному,

державному, глобальному. Таким чином, нераціональне використання інформаційних ресурсів зумовлює викривлення їх важливих функцій — підвищення ефективності виробництва і добробуту населення. Свідомо сформований надлишок інформаційних ресурсів, який на перший погляд, не потребує економії і не вважається шкідливим (принаймні для довкілля), перетворюється у зайвий атрибут управління, що не вирішує проблем бізнесу, а лише їх актуалізує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Миняйло А.М., Каныгин Ю.М., Рузакова О.В. Экономика и организация информационных ресурсов. Екатеринбург. СИНХ. 1988. — С. 8–14.
2. Громов Г.Р. Национальные информационные ресурсы: проблемы промышленной эксплуатации / Г.Р. Громов. — М.: Наука, 1984. — 240 с.;
3. Ващекин Н.П. Философские аспекты информатизации общества / Н.П. Ващекин // Философские науки. 1988. — №7. — С. 13–22.
4. Вереvченко А.П. Информационные ресурсы: определение и краткая характеристика. // Прикладная информатика/ Под ред. М.В. Савинкова. — 1991. — №17. — С. 5–32.
5. Otten K.W. Information Resources Management: management focus on the value of information and information work. // Journal of information and image management. — August, 1984. — Р. 9.
6. Бюллетень ЮНИСИСТ: информация, информатика, телематика //Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. — 2003 г. — №2. — Том 31. — 29 с. — С. 17.
7. Стонер Дж. Вступ у бізнес / Дж. Стонер, Е. Долан. Пер з англ. Заг. ред. Й. Завадського. — К.: Європ. ун-т фінансів, ін форм. систем, менеджменту і бізнесу, 2000. — 752 с. — С. 193.
8. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://iovsoft.hypermart.net/irm/information-r.htm>.
9. Хорошилов А.В. Управление информационными ресурсами: Учебник / А.В. Хорошилов, С.Н. Селетков, Н.В. Днепровская; под ред. Хорошилова А.В. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 250 с.
10. Стецюк П.А. Бізнес-план в управлінні фінансами сільськогосподарських підприємств. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — С.16.
11. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес. Жовтень 2011 / звіт Міжнародної фінансової корпорації. — К.: IFC. — 2011. — 124 с.

Одержано 12.04.12

Информационные ресурсы — это массивы информации, а также

представленные в разных формах знания, которыми владеют, создающие их, субъекты управления. Отсутствие системности в решении проблем информационной политики нуждается в разработке теоретико-методологических положений относительно оценки и повышения эффективности использования информационных ресурсов предприятиями.

Ключевые слова: информация, информационные ресурсы, бизнес-среда.

Information resources are the array of information, as well as the different forms of knowledge owned by the management agents who create them. The absence of system in solving problems of information policy requires the elaboration of theoretical and methodological regulations regarding the estimation and increasing of the efficiency of the using the information resources of an enterprise.

Key words: information, information resources, business environment.

УДК 330.121.7

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Н.О. ШЕВЧЕНКО, кандидат економічних наук

Розглянуто особливості організації обліку у фермерських господарствах. Запропоновано проводити облік витрат за методом «витрати-випуск», який включає порівняння обсягу випущеної продукції з витратами на її виробництво і реалізацію.

На сучасному етапі розвитку аграрної економіки України значне місце посідає специфічна форма підприємницької діяльності — фермерське господарство.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства [1].

Правові, економічні та соціальні засади створення і діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України визначає Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973–IV (остання редакція від 02.05.2011 р. на підставі Податкового кодексу України) [1].

Одним із визначальних елементів забезпечення рентабельності та

ефективної діяльності фермерських господарств в умовах ринкової економіки є чітка організація системи бухгалтерського обліку, оскільки облікова інформація про фінансовий стан і господарську діяльність підприємства є основним джерелом для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Актуальність теми зумовлена необхідністю обґрунтування та практичного дослідження системи обліку в сучасних умовах. Значення і необхідність обліку у фермерських господарствах обумовлюється, з одного боку, потребою в інформації про наявне в господарстві майно, обсяги виробництва продукції, доходи і витрати, а з іншого боку — зобов'язанням надання у державні установи інформації про результати фінансово-господарської діяльності.

Питання теорії і практики покращання системи обліку у фермерських господарствах завжди викликали інтерес і привертали увагу не одного покоління вчених і практиків. Дослідження прийомів обліку витрат у фермерських господарствах проводили вітчизняні вчені: М.Я. Дем'яненко, В.Г. Лінник, П.Я. Хомин, В.А. Дерій, В.Б. Моссаковський, О.Д. Радченко та інші.

Метою написання статті є покращання системи бухгалтерського обліку у фермерських господарствах.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження обліку у фермерських господарствах є нормативно-правова база, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які присвячені даній тематиці. У процесі дослідження застосовувався системний підхід із використанням абстрактно-логічного та монографічного методів проведення дослідження.

Результати дослідження. Основним джерелом оперативної і об'єктивної інформації про розвиток виробництва, виконання господарських операцій є облік. Обсяг і ступінь точності облікової інформації багато в чому визначається метою господарювання, виробничою необхідністю і економічною доцільністю. У зв'язку з цим виділяють такі основні функції в системі управління діяльністю фермерського господарства: облік, звітність, аналіз, планування і контроль.

Правильно організований облік необхідний і державним органам, які мають право контролювати діяльність фермерів щодо використання державних кредитів, сплати податків, охорони праці, профілактики захворювань тварин, боротьби з хворобами рослин, дотримання законодавства про землекористування і охорони довкілля.

Облік господарських операцій повинен забезпечити фермерові обсяг інформації, необхідний для складання податкових декларацій і статистичної звітності. Облік дає змогу фермерові провести аналіз стану господарства, визначити виробничі витрати, валовий дохід, рентабельність і прибутковість як по господарству в цілому, так і по окремих його галузях.

На організацію обліку у фермерському господарстві прямо впливає його спеціалізація. Якщо виробництво спеціалізоване на одній групі культур або тварин, то облік витрат доцільно вести в цілому для господарства. У випадку

кількох напрямів діяльності, де є окремі види товарної продукції, варто вести деталізований облік за центрами витрат щодо кожного об'єкта обліку з окремого виду продукції.

Бухгалтерський облік — це невід'ємна і обов'язкова функціональна діяльність фермерського господарства, яка забезпечує в той же час і контроль за виробництвом, наявністю і використанням матеріальних, трудових і грошових коштів, що допомагає виявити внутрігосподарські резерви. При веденні бухгалтерського обліку фермерські господарства повинні керуватися: Законом № 996—XIV, П(С)БО, іншими нормативними документами [4].

Аналіз сучасного стану функціонування бухгалтерського обліку в фермерських господарствах Черкаської області свідчить про низький рівень організації облікових робіт і неповне виконання обліком інформаційної та контрольної функцій. У багатьох господарствах не забезпечується своєчасне й достовірне відображення всіх виробничо-господарських операцій у первинних документах. Узагальнення облікових даних, ведення реєстрів синтетичного та аналітичного обліку інколи здійснюється на пристосованих бланках або взагалі на простих аркушах паперу. Такий стан організації облікової роботи фермери пояснюють відсутністю коштів на придбання бланків.

Дану ситуацію вважаємо неприйнятною. Бухгалтерський облік в умовах фермерського господарства, безумовно, потребує спрощення, однак до певної межі. Виконання обліком інформаційної та контрольної функцій є обов'язковою умовою ефективного функціонування економіки

При веденні бухгалтерського обліку у фермерському господарстві є три основні особливості.

По-перше, як правило, бухгалтерський облік у фермерських господарствах веде його голова чи один з членів господарства, але зазначені особи не досить добре розуміються на обліку. Тому облік має бути максимально спрощеним.

По-друге, для фермерського господарства властиве здійснення окремих специфічних господарських операцій, які на інших підприємствах проводяться не часто:

- засновники фермерського господарства, здебільшого, вносять до статутного капіталу не майно, а лише права користування ним;
- членам господарства виплачується не заробітна плата, а певна частка з отриманого господарством доходу.

Таким чином, ці операції потрібно коректно відображати в бухгалтерському обліку.

По-третє, фермерське господарство займається сільськогосподарською діяльністю. Отже при веденні бухгалтерського обліку господарство повинно враховувати всю облікову сільськогосподарську специфіку [5].

Зазначені принципи особливості формують облікову специфіку, властиву саме фермерському господарству.

Згідно до Закону № 996–XIV підприємство самостійно визначає свою облікову політику, обирає форму бухгалтерського обліку [4]. Отже, ФГ самостійно вирішує яку форму обліку обрати.

В свою чергу, Закон № 2063–III визначає, що суб'єктами малого підприємництва є підприємства, на яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період не перевищує 50 осіб, і обсяг річного прибутку яких не перевищує 70 млн грн. Тому, якщо господарство відповідає даним критеріям, воно може застосовувати спрощену систему бухгалтерського обліку та звітності. За цієї системи фермерське господарство має подавати лише дві форми фінансової звітності — спрощені Баланс (ф. № 1-м) та Звіт про фінансові результати (ф. № 2-м), замість п'яти, які подають інші підприємства [2].

Щодо форм бухгалтерського обліку, то згідно з п. 1.6 Методичних рекомендацій №189 облік ведеться за однією з таких форм:

- простою (якщо працюють лише власник та його родина);
- спрощеною (відповідно до пунктів 3–7 Методичних рекомендацій № 189, середньооблікова кількість працівників до 10, та обсяг виручки до 500 тис. грн).
- спрощеною (відповідно до пунктів 8.2, 8.3 Методичних рекомендацій № 189, середньооблікова кількість працівників від 10 до 50, та обсяг виручки від 500 тис. грн до 70 млн грн) [3].

Порядок ведення трудових книжок визначено постановою № 301 та Інструкцією № 58. згідно цієї Інструкції трудові книжки ведуться на власників господарства, а також на працівників, які працюють на основі контракту.

Згідно з п. 4.1 цієї Інструкції записи до трудових книжок зазначених категорій осіб вносяться головою фермерського господарства. Внесені записи підтверджуються підписом керівника, заступника, іншої уповноваженої особи та завіряються печаткою місцевого органу виконавчої влади [8].

Члени фермерського господарства мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до Закону № 2240–III за умови сплати страхових внесків до Фонду, обчислених згідно з чинним законодавством для осіб, застрахованих на добровільних засадах. При цьому якщо голова фермерського господарства не відноситься до членів фермерського господарства і працює у ньому на основі трудового договору, то він зобов'язаний сплачувати страхові внески із заробітної плати згідно зі ст. 1 Закону № 2213–III.

Члени фермерського господарства і особи, що працюють на основі контракту підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Тому, якщо фермерське господарство використовує найману працю робітників, нараховують 37,19% єдиного соціального внеску та утримують (3,6%), в іншому випадку діє принцип добровільного страхування.

Також члени фермерського господарства мають право добровільно застрахуватись від нещасного випадку на виробництві та професійного

захворювання і сплачувати добровільні внески до цього Фонду. За найманих працівників господарство обов'язково сплачує внески у вигляді єдиного соціального внеску.

Нарахування страхових внесків до ПФУ на заробітну плату найманих працівників господарства здійснюється за ставкою, яка встановлена законодавством у вигляді відсотка єдиного соціального внеску [8].

Отже, фермерське господарство, як одна з основних ланок сучасного агропромислового комплексу України повинне правильно працювати, що неможливо без правильного ведення бухгалтерського обліку. І саме розуміння особливостей бухгалтерського обліку у фермерських господарствах є, на нашу думку, основним елементом цього процесу. Традиційна система організації бухгалтерського обліку у великих сільськогосподарських підприємствах є неприйнятною для застосування у фермерських господарствах. Вона надмірно складна і трудомістка, а фермер не зацікавлений у веденні громіздкої бухгалтерії з використанням великої кількості рахунків і бухгалтерських регістрів. В умовах фермерського господарства облік повинен характеризуватись доступністю, простотою ведення і мінімальною трудомісткістю.

Визначальним аспектом організації облікової роботи в умовах фермерського господарства є застосування спрощеної системи бухгалтерського обліку, зрозумілої працівнику без спеціальної фахової підготовки, яка дозволяє швидко й ефективно визначити результат господарської діяльності та фінансовий стан фермерського господарства.

Зарубіжна практика організації бухгалтерського обліку свідчить, що найбільш доцільним для застосування в умовах селянських (фермерських) господарств є метод обліку американського економіста В.Леонтьєва «витрати-випуск». Концептуальною основою цього методу є порівняння обсягу випущеної продукції з витратами на її виробництво і реалізацію. При цьому зникає необхідність трудомісткої процедури обчислення собівартості продукції, що значно спрощує облік і зменшує його обсяг.

Висновки. Результати дослідження переконують, що організація системи бухгалтерського обліку в умовах селянського (фермерського) господарства передбачає застосування варіантного підходу:

1) без використання бухгалтерських рахунків і принципу подвійного запису (проста бухгалтерія);

2) традиційна система організації обліку (спрощена форма).

Перший варіант доцільно застосовувати у дрібнотоварних сімейних фермерських господарствах із незначним обсягом реалізації; другий — у великих фермерських господарствах, які виробляють відносно широкий асортимент сільськогосподарської продукції, використовують найману робочу силу і орендують додаткові земельно-майнові ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV [Електронний ресурс] — Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-11>.
2. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України від 19.10.2000 № 2063-III [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3370-15>.
3. Методичні рекомендації з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах від 02.07.2001 № 189 [Електронний ресурс] — Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0751-99>.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.06.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
5. Золотухін О. Бухгалтерський облік у фермерських господарствах / О. Золотухін // Вісник. податкової служби України. — 2010. — №12. — С.26–31.
6. Плахтій Т.Ф. Бухгалтерський облік фіксованого сільськогосподарського податку в сільськогосподарських підприємствах / Т.Ф. Плахтій // Економіка АПК — 2009. — №7. — С.96–102.
7. Плахтій Т.Ф. Податковий облік фіксованого сільськогосподарського податку в підприємствах АПК / Т.Ф. Плахтій // Економіка АПК. — 2009. — №4. — С.100–105.
8. Петренко І. Фермерське господарство: особливості трудових відносин, внески до соціальних фондів і Пенсійного фонду / І. Петренко // Вісник податкової служби України. — 2010. — №12. — С.32–34.

Одержано 16.04.12

В фермерских хозяйствах простую форму бухгалтерского учета целесообразно применять в мелкотоварных семейных фермерских хозяйствах с незначительным объемом реализации, второй — в крупных фермерских хозяйствах, производящих относительно широкий ассортимент сельскохозяйственной продукции, используют наемную рабочую силу и арендуют дополнительные земельно-имущественные ресурсы.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, формы бухгалтерского учета, система бухгалтерского учета, метод «затраты — выпуск».

The simple form of accounting is appropriate at small-scale family farms with small sales volume, the second is used at large farms that produce relatively wide range of agricultural products, using hired labor and renting additional land and property resources.

Key words: farm, forms of accounting, accounting system, input-output method.

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.М. ТРАНЧЕНКО, кандидат економічних наук, ст. викладач
Уманський національний університет садівництва
Л.В. ТРАНЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»

Досліджено особливості та основні проблеми використання наявних матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств у Черкаській області. Запропоновано шляхи покращення використання матеріально-технічної бази із дотриманням оптимального співвідношення між основними і оборотними засобами.

Сільське господарство України нині перебуває у кризовому стані. Низьким залишається рівень виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції, зростає її собівартість, незадовільними є кінцеві показники ефективності господарської діяльності багатьох сільськогосподарських підприємств Черкаської області. Однією з причин кризових явищ у сільському господарстві є скорочення та погіршення стану матеріально-технічних ресурсів. Забезпечення аграріїв технікою охоплює лише 65–80% технологічної потреби. Понад 85% машин вже відпрацювали амортизаційний строк, що збільшує витрати на їх ремонт. Низька платоспроможність сільськогосподарських підприємств Черкаської області призвела до зниження технічної забезпеченості виробництва. У таких умовах гостро постають проблеми ефективного використання наявних матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств і створення умов для найбільш повного та інтенсивного використання тієї обмеженої кількості засобів виробництва, які надходять в аграрний сектор. Тому існує необхідність опрацювання вказаних питань, пов'язаних із станом матеріально-технічної бази аграрних підприємств Черкаської області.

Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства досліджувалося вченими — економістами В.Г. Андрійчуком, Я.К. Білоуськом, Т.Н. Вечерко, Л.О. Мармуль, О.О. Непочатенко, Г.М. Підлісецьким, П.Т. Саблуком, В.С. Шебаніним, В.П. Яковенком та іншими. Незважаючи на значну кількість публікацій з вказаного питання, проблеми належного забезпечення та ефективного використання технічних ресурсів аграрних підприємств на регіональному рівні ще повністю не розв'язані.

Методика досліджень. У статті використано загальнонаукові методи дослідження: зокрема дедукції — при теоретичному осмисленні проблеми,

монографічний — для детальної конкретизації досліджуваних проблем і при дослідженні матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств, графічний — для наочного відображення стану матеріально-технічної бази Черкаської області.

Результати досліджень. Для діагностики середовища ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств важливе значення мають матеріально-технічні ресурси сільськогосподарських підприємств Черкаської області, їх оцінка та визначення стратегічних напрямів покращення використання. Одним з найважливіших елементів матеріально-технічної бази сільського господарства є засоби праці, створені людиною, або виробничі засоби. У сукупності вони становлять виробничий фундамент будь — якого підприємства, визначають потужність його стратегічно-економічного потенціалу. Засоби сільськогосподарських підприємств постійно перебувають у русі: як кошти вони виступають у процесі виробництва, з'єднуючись із робочою силою. Праця переносить вартість використаних засобів на продукт, приєднуючи до неї вартість, створену живою працею.

Рівень розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств визначається, головним чином, ступенем насичення її основними виробничими засобами. Від ступеня забезпеченості ними й ефективності їх використання залежать рівень і темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції, її рентабельність. Розглянемо та проаналізуємо динаміку наявності основних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області (рис. 1).

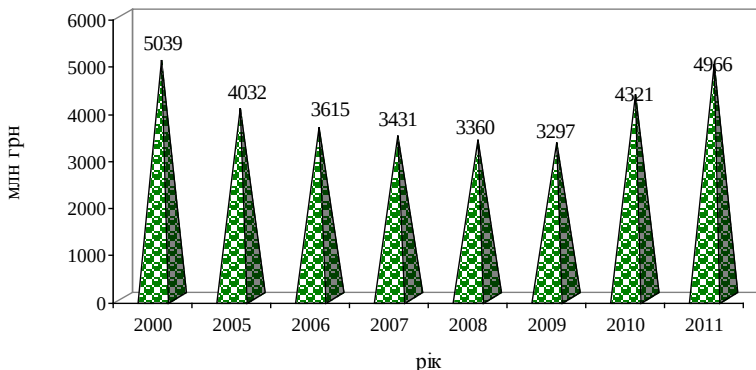

Рис. 1. Динаміка середньорічної вартості основних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області, млн грн*

*Складено автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Як свідчить рис. 1, протягом 2007–2009 рр. відбувається зменшення наявності основних засобів сільськогосподарських підприємств області та зниження їх вартості. У 2009р. вартість основних засобів сільськогосподарських підприємств знизилась на 134 млн грн (на 4,0%) порівняно з 2007р. та на 63 млн грн (на 1,9%) порівняно з 2008р. Таке зменшення вартості основних засобів підприємств зазвичай є наслідком зменшення показника введення нових основних засобів або збільшення показника зношуваності основних засобів підприємств. У 2010р. — 2011р. спостерігається тенденція до збільшення основних засобів сільськогосподарських підприємств, що призвело до збільшення темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції та рентабельності. Неабияке значення для підтримання і зміцнення економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств має розвиток їх матеріально-технічної бази шляхом введення в дію нових основних засобів та оновлення машинно-тракторного парку. Розглянемо динаміку введення в дію нових основних засобів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (рис. 2).

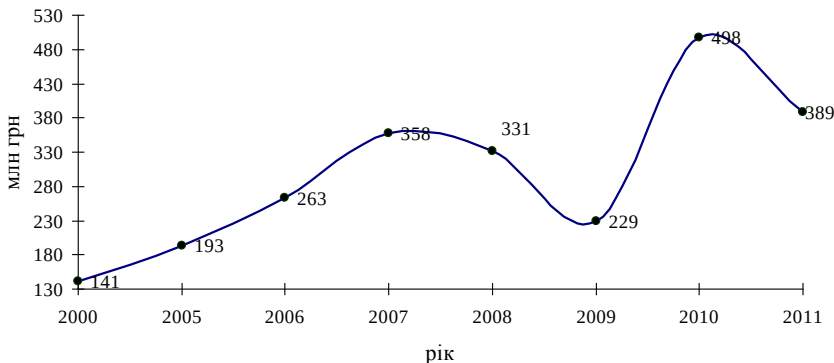

Рис. 2. Обсяги та динаміка введення в дію нових основних засобів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, млн грн*

*Складено автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області

У 2008 р. сільськогосподарськими підприємствами було введено в дію основних засобів на суму 330,7 млн грн, що на 7,6% менше, ніж у 2007р. У 2009р. введено в дію основних засобів на суму 229 млн грн, що на 30,8% менше, ніж у 2008р. та на 36% менше, ніж у 2007р. Це негативна тенденція, оскільки саме введення в дію нових основних засобів свідчить про вдосконалення виробництва та зміцнення економічного потенціалу аграрних підприємств. Слід відмітити, що у 2010р. обсяги введення в дію нових основних засобів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області набули найбільшого значення, що є позитивним моментом функціонування.

Сучасне сільськогосподарське виробництво базується на технологіях обробітку ґрунту, виробництва сільськогосподарських культур і продукції тваринництва, що вимагають застосування великої кількості різних машин і устаткування. Сукупність різних сільськогосподарських машин, необхідних для виконання механізованих робіт у сільськогосподарському виробництві, формує його машинно-тракторний парк. Машинно-тракторний парк — найважливіша складова частина матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

1. Наявність тракторів та комбайнів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (на кінець року, шт.)*

Рік	Трактори	Комбайни			
		Зернозбиральні	Кукурудзо-збиральні	Картоплезбиральні	Буряко-збиральні
2000	14560	2951	553	76	960
2003	13740	2774	517	71	874
2004	12976	2615	442	67	782
2005	11985	2431	396	55	693
2006	10968	2164	356	45	637
2007	10159	1957	304	39	550
2008.	9363	1810	256	37	480
2009	8675	1643	213	37	390
2010	8346	1579	189	33	324
2011	7996	1510	178	29	300
Відхилення 2011 р. від 2000 р., (+,-)	-6564	-1441	-375	-47	-660

*Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області

У сільськогосподарських підприємствах Черкаської області спостерігається стійка тенденція до зменшення парку тракторів і комбайнів. Порівнюючи 2011р. з 2000р., маємо спад по всіх категоріях: тракторів — на 6564 шт., зернозбиральних комбайнів — на 1441 шт., кукуруддозбиральних — на 375 шт., картоплезбиральних — на 47 шт., бурякозбиральних — на 660 шт.

У 2011р. кількість тракторів зменшилась на 14,6% порівняно з 2007р. Кількість зернозбиральних комбайнів також зменшується: у 2011р. їх кількість зменшилась на 16% в порівнянні з 2007р. Те ж саме можна сказати й про кукурудзо- та бурякозбиральні комбайни. Кількість кукуруддозбиральних комбайнів у 2009р. зменшилась на 43 шт. та 91 шт. порівняно з 2008р. і 2007р. відповідно. Така тенденція до зменшення кількості тракторів і комбайнів може пояснюватися декількома факторами, а саме: зменшенням витрат на запчастини і ремонтні роботи та об'єктивною причиною — зменшенням посівних площ, що обробляються цими тракторами і комбайнами. Проте слід зауважити, що ця

ж такі тенденція до скорочення машинно-тракторного парку може врешті — решт призвести до дефіциту тракторів і комбайнів, а дефіцит техніки, особливо збиральної, призводить до подовження і порушення строків виконання весняно-польових і збиральних робіт і, відповідно, до більших втрат продукції. Через неможливість своєчасного виконання польових робіт скорочуються площі земельних угідь сільськогосподарських підприємств, а також поголів'я тварин.

В останні роки продовжується тенденція зниження рівня технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва області внаслідок нестабільної цінової політики на основні види сільськогосподарської продукції. Необхідність регулярного уточнення вартості основних засобів обумовлена інфляційними процесами, які призводять до того, що первісна вартість засобів не відображає їхню реальну вартість. При цьому втрачає своє економічне значення амортизація основних засобів, тому що суми амортизаційних відрахувань виявляються недостатніми для повного відновлення основних фондів, що вибули. Проаналізуємо ступінь зносу основних засобів (рис. 3) сільськогосподарських підприємств області, враховуючи витрати на амортизацію основних засобів сільськогосподарських підприємств області.

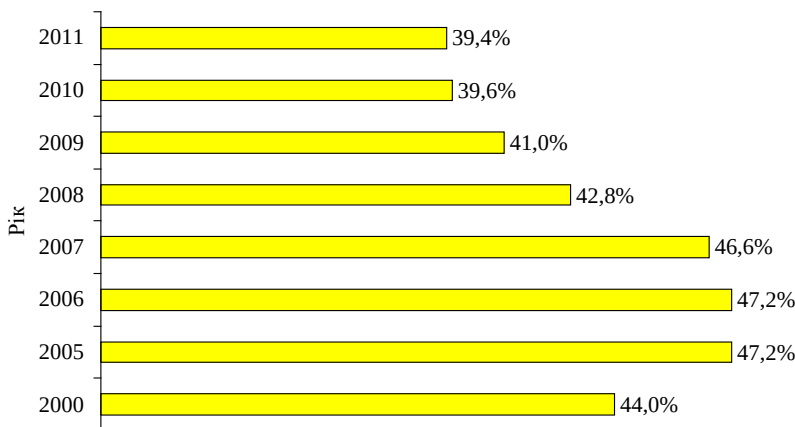

Рис. 3. Ступінь та динаміка зносу основних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області, %*

*Складено автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Аналізуючи дані рис. 3, слід відмітити зменшення ступеня зносу основних засобів у 2011р. на 1,6% порівняно з 2009р. та на 7,2% порівняно з 2007р. Така динаміка показника зношеності основних засобів є доволі позитивною, враховуючи те, що у 2007р. питома вага витрат на амортизацію

сільськогосподарських підприємств області не змінилася порівняно з 2005р., а порівняно з 2006р. навіть знизилася на 0,3%. З іншого боку, таку тенденцію можна частково обґрунтувати зменшенням вартості основних засобів, що є можливим наслідком виведення з експлуатації застарілих і зношених.

Наявна в сільськогосподарському виробництві Черкаської області техніка за всіма основними параметрами оцінюється як низької якості і потребує модернізації. Спеціалісти вважають, що в даний час вітчизняна техніка відстає від кращих зарубіжних машин на два покоління (при тривалості зміни одного покоління іншим 10–12 років). Придбання техніки й інших засобів у ринкових умовах здійснюється товаровиробниками за критеріями їх економічної вигідності, в першу чергу — прибутковості. Відновлення техніки, модернізація матеріально-технічної бази аграрних підприємств є наступним пріоритетним завданням стратегічного управління ними. Нові засоби повинні не тільки сприяти зростанню виробництва, збереженню продукції і навколишнього середовища, полегшенню праці, але й забезпечувати ріст рентабельності. Аналізуючи рівень рентабельності виробництва з 2007р. по 2011р., необхідно відмітити тенденцію до зниження рентабельності наступних культур: зернові культури — на 70,4%, сояшник — на 12,7%, картопля — на 31%, яйця — на 18,2%, вовна — на 146,1%. Тому стратегічне управління виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств повинне забезпечити умови для оновлення і розширеного відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств шляхом державної підтримки, пільгового кредитування, лізингу тощо.

Стратегічне управління виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств повинне спиратися на детальну оцінку наявності у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області оборотних засобів, оскільки саме вони, як засоби виробництва, складають його основу. До складу оборотних засобів відносяться виробничі запаси (насіння й садівний матеріал, фураж і підстилка, паливо — мастильні матеріали, запасні частини, мінеральні добрива), незавершене виробництво (витрати на роботи, виконані під урожай майбутнього року), молодняк тварин і тварини на відгодівлі. Розглянемо наявність оборотних засобів у їх вартісному вираженні у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (рис. 4).

Дані рис. 4, свідчить, про те що протягом 2005–2011рр. відбулося збільшення оборотних засобів у їх вартісному вираженні у сільськогосподарських підприємствах області. Так, у 2011р. їх вартість склала 15236030 млн грн Така тенденція до зростання має вартість оборотних засобів, що за останні 5 років, збільшилася на 27,5% більше, ніж у 2006р. та на 71,6% більше порівняно з 2005р. Проте це пов'язується, на нашу думку, із збільшенням цін у кормовиробництві. Для підвищення ефективності використання виробничих засобів в умовах високої інфляції і диспаритету цін, на нашу думку, потрібне вдосконалення не лише відносин власності і форм господарювання, але й всього господарського механізму функціонування

сільськогосподарських підприємств. Потрібна розробка та реалізація цільових програм по інтенсифікації сільського господарства області, розвитку науково-технічного прогресу в цій галузі, відновленню й розвитку сільськогосподарського машинобудування.

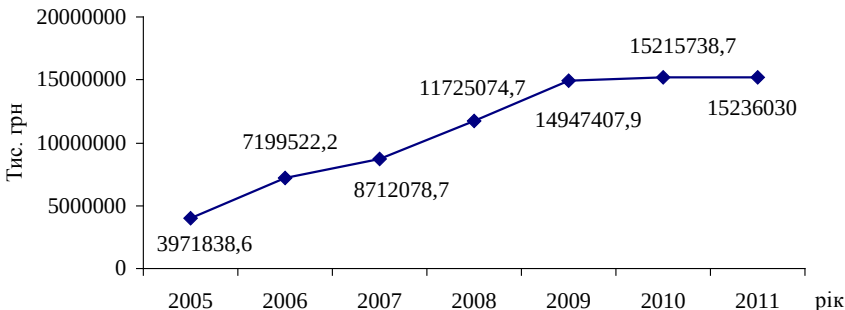

Рис. 4. Вартість оборотних засобів сільськогосподарських підприємств Черкаської області (на кінець року, тис. грн)*

*Складено автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Важливою умовою підвищення ефективності виробничих засобів, на нашу думку, є вдосконалення їх структури. Структура основних засобів сільськогосподарських підприємств визначається спеціалізацією, зональними особливостями, а також загальним рівнем розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу. Суттєві відмінності економічних і природних умов розміщення та функціонування сільськогосподарських підприємств обумовлюють розбіжності в структурі основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення і в забезпечення їх відповідними засобами. Дотримання певних пропорцій між різними елементами основних виробничих засобів — також досить важлива умова ефективного їх функціонування. Пропорційність між елементами основних фондів обумовлена їх роллю в процесі виробництва. Плодові та ягідні насадження, засоби механізації, транспорт і продуктивна худоба приймають безпосередню участь у процесі виробництва і значно впливають на результати виробництва. Будівлі і різного роду споруди також відіграють значну роль, тому що забезпечують умови для раціонального використання машин, механізмів, багаторічних насаджень. Інформація про роботу сільськогосподарських підприємств області показує, що нестача споруд для зберігання, переробних підприємств, транспортних засобів призводить до псування та втрат значної частини сільськогосподарської продукції, а диспропорції між робочими і силовими машинами не дозволяє ефективно використовувати всю сільськогосподарську

техніку. Найбільш раціональна структура основних виробничих засобів у високоспеціалізованих господарствах, де в одному технологічному процесі поєднано виробництво, зберігання і переробка сільськогосподарської продукції.

Одним із шляхів покращення використання виробничих ресурсів є дотримання оптимального співвідношення між основними і оборотними засобами. При нестачі оборотних засобів знижується ефективність використання основних виробничих засобів. Наприклад, нестача кормів призводить до зниження продуктивності тварин, нестача палива і мастильних матеріалів — до зменшення продуктивності техніки. Дотримання пропорційності при формуванні основних і матеріальних оборотних засобів сприяє більш ефективному використанню виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств у цілому.

Ефективність застосування основних виробничих засобів, в основному, залежить від раціонального використання окремих їх видів і, в першу чергу, активної частини основних засобів — машинно-тракторного парку, багаторічних насаджень, продуктивної худоби. Важливе значення підвищення економічної ефективності виробничих засобів має для підвищення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин. Це, в значній мірі, визначає рівень фондовіддачі і матеріалоємності, інші показники ефективності використання засобів.

Важливим напрямом підвищення ефективності використання оборотних засобів, на нашу думку, є своєчасне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідною кількістю матеріальних ресурсів (насінням, кормами, паливо — мастильними матеріалами, добривами, засобами захисту рослин, запасними частинами тощо). Нестача цих засобів призводить до скорочення обсягів виробництва продукції. Але і зайві запаси матеріалів негативно впливають на ефективність їх використання. Мінімізації виробничих запасів сприяють вдосконалення нормування предметів праці, покращення організації постачання шляхом чітких договірних умов поставок, оптимальний вибір постачальників, налагоджена робота транспорту. Прискорення оборотності оборотних засобів досягається за рахунок скорочення терміну виробництва, використання сортів і гібридів сільськогосподарських культур з коротким періодом вегетації, вирощування й відгодівля порід худоби які швидко набирають вагу та птиці, покращення застосовуваної техніки, економії фондів на всіх етапах виробництва.

У сфері обігу оборотні засоби не приймають участі у створенні нового продукту, а лише забезпечують його доведення до споживача. Надлишкове відволікання засобів у сферу обігу негативно впливає на результати всієї господарської діяльності. Важливою передумовою ефективного використання оборотних засобів, на нашу думку, є раціональна організація збуту сільськогосподарської продукції на основі організації постійного моніторингу вивчення кон'юнктури продовольчого ринку, створення маркетингових служб, дотримання договірної і платіжної дисципліни, своєчасне прийняття

стратегічних рішень.

Значного покращення використання оборотних засобів можна досягти за рахунок скорочення втрат продукції в процесі виробництва, зберігання, транспортування і реалізації. За деякими видами продукції (плоди, овочі, картопля та ін.) ці втрати досягають 30–40%. Також дуже важлива організація зберігання матеріальних ресурсів (насіння, кормів і т.д.). В умовах дефіциту оборотних засобів особливого значення набуває застосування ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, тому що це дозволяє значно зменшити матеріалоемність продукції.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

- по-перше, для аграрних підприємств Черкаської області характерне зменшення наявності сільськогосподарської техніки за останні п'ять років майже у 2 рази та, відповідно, збільшення навантаження на один працюючий агрегат. Однак, необхідно відмітити, що останніми роками тенденції спаду уповільнились, тобто галузь повільно виходить із затяжної кризи;
- по-друге, у сучасних умовах потрібно шукати шляхи раціонального використання техніки та прискорення її оновлення відповідно до потреби. Для більш ефективного використання основних засобів у найближчій перспективі варто використовувати досвід зарубіжних країн, які застосовують практику спільної власності або обміну основними засобами;
- по-третє, щодо оновлення основних засобів варто більш ширше використовувати залучені кошти, зокрема, придбання у лізинг. Доцільність придбання власної техніки, чи її оренди повинна визначатись кожним власником на основі економічних розрахунків з урахуванням показників діяльності сільськогосподарського підприємства. Крім того, для оновлення машинно-тракторного парку необхідно звернути увагу на покращення власних фінансових можливостей підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джерело: Головне управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.stat.cherkassy.ua/?p=stat_inform.
2. Мармуль Л. О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. — 2007. — № 2. — С. 11–19.
3. Непочатенко О. О. Кредитне забезпечення поточної діяльності сільськогосподарських підприємств. — // Економіка АПК, 2011. — №5. — С. 91—97.

4. Нестерчук Ю. О. Комплексний аналіз капіталізації аграрних підприємств.— // Економіка АПК. — 2011. — №10. — С. 108—112.
5. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / Петро Саблук // Економіка України. — 2008. — № 12. — С. 6.

Одержано 20.04.12

Сельское хозяйство Украины сейчас находится в кризисном состоянии. Низким остается уровень производства многих видов сельскохозяйственной продукции, растет ее себестоимость, неудовлетворительные конечные показатели эффективности хозяйственной деятельности многих сельскохозяйственных предприятий Черкасской области. Одной из причин кризисных явлений в сельском хозяйстве является сокращение и ухудшение состояния материально-технических ресурсов. Несмотря на значительное количество публикаций по указанному вопросу, проблемы должного обеспечения эффективного использования технических ресурсов аграрных предприятий на региональном уровне еще полностью не решены. Нами предложены пути улучшения использования материально-технической базы с соблюдением оптимального соотношения между основными и оборотными средствами.

Ключевые слова: *материально-технические ресурсы, сельскохозяйственные предприятия, основные, оборотные средства.*

The agriculture of Ukraine is in crisis at the moment. The level of production of different agricultural products remains low, the cost price is increasing and indexes of the efficiency of commercial activity of many farm enterprises of Cherkasy region are unsatisfactory. One of the reasons for the crisis in agriculture is the reduction and performance degradation of material and technical resources. Despite a considerable number of publications on this issue, the problems of adequate and effective use of technological resources of farm enterprises has not been fully resolved yet at the regional level. The authors suggest the ways to improve the use of the resource and technical base together with keeping an optimum balance between fixed and circulating assets.

Key words: *material-technical resources, farm enterprises, fixed and circulating assets.*

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

**Т.В. СОКОЛЬСЬКА, кандидат економічних наук
Білоцерківський національний аграрний університет**

Досліджено особливості, що визначають специфіку управління сільськогосподарськими підприємствами і проаналізовані передумови та доцільність впровадження контролінгу в цих підприємствах. Визначено проблеми функціонування сільськогосподарських підприємств.

У структурі української економіки агропромисловий комплекс займає одне з найважливіших місць. Однак ряд таких проблем як: значний диспаритет цін, низькі темпи структурно-технологічної модернізації, несприятливі загальні умови функціонування сільського господарства, перш за все, незадовільний рівень розвитку ринкової інфраструктури, що ускладнює доступ сільськогосподарських товаровиробників до ринків фінансових, матеріально-технічних і інформаційних ресурсів, готової продукції; фінансова нестійкість галузі, обумовлена нестабільністю ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, недостатнім приростом інвестицій на розвиток галузі, слабким розвитком страхування при виробництві сільськогосподарської продукції; дефіцит кваліфікованих кадрів, низький рівень якості життя сільського населення; низька якість і як наслідок низький рівень конкурентоспроможності аграрної продукції, незадовільний рівень менеджменту, стали тими викликами сьогодення над подоланням яких потрібно плідно працювати, як можновладцям, так і безпосередньо керівникам аграрних підприємств. Наступним і найбільш складним кроком модернізації і реорганізації внутрішньої структури аграрного бізнесу є перебудова корпоративного управління, подолання вітчизняної специфіки і освоєння сучасної світової практики менеджменту.

Для забезпечення «виживання» підприємств АПК в таких складних, динамічних умовах здійснення бізнес-процесів, окрім дієвих урядових реформ, керівництву необхідно володіти ситуацією яка склалася на ринку й негайно отримувати відповідь на будь-яке питання, пов'язане з витратами або управлінням діяльністю їх господарства. Це дає можливість оперативно приймати дійсно дієві управлінські рішення. В зв'язку з цим актуальним видається впровадження в сільськогосподарські підприємства системи контролінгу як невід'ємної частини їх ефективної роботи та дієвого способу розвитку потенціалу підприємства і як наслідок — забезпечення його конкурентоспроможності.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що дослідженням теоретичних і практичних питань контролінгу активно займалися такі зарубіжні вчені, як: В. Майер, Р. Манн, Р. Герсне, П. Хорват, А.Дайле, Х.Фольмут. Окремі аспекти контролінгу вивчали вітчизняні науковці М.Пушкар Л. Сухарева, С.Петренко, О.Гудзинський, М. Аксентюк, О.Деменін, О.Терещенко, М. Чумаченко та ін. Проте в їх дослідженнях відсутній підхід щодо впровадження системи контролінгу в сільськогосподарських підприємствах.

Тому, *метою* роботи є дослідження можливостей використання концепцій контролінгу у системі управління сільськогосподарськими підприємствами та обґрунтувати доцільність створення в них багаторівневої служби контролінгу.

Методика досліджень. Методологічною базою дослідження були праці вітчизняних та зарубіжних учених, діалектичні та абстрактно-логічні методи, аналізу і синтезу балансових звітів досліджуваних підприємств та анкетне опитування керівників господарств.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи сутність контролінгу варто зауважити, що серед науковців не сформовано єдиної думки щодо трактування цього поняття.

Так, Р.Манн та Е. Майер, вважають, що контролінг — це система управління, яку слід розглядати як управління майбутнім для забезпечення тривалого функціонування підприємства і його структурних одиниць [1].

М. Пушкар твердить, що “...контролінг є системою інформації, яка сприяє забезпеченню тривалого існування підприємства, він націлений на майбутнє” [2]. Інші науковці визначають контролінг як функціонально уособлений напрям економічної роботи на підприємстві, пов’язаний з реалізацією фінансово-економічної функції в менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень [3].

При цьому основними складовими для отримання інформації через систему контролінгу є: планування, облік, аналіз, управління, контроль [4].

Більшість авторів [1, 5, 6] сходяться в одному, що асоціювати контроль і контролінг не варто. Оскільки контроль — це важлива функція менеджменту, задачами якої є кількісна та якісна оцінка, облік результатів діяльності (вона зорієнтована на порівняння з минулим) (рис. 1).

З рис.1. видно, що сутність контролю, що проводиться контролінгом полягає в гарантії виконання планів і підвищенні ефективності управлінського процесу. При цьому співставляється «план-факт», і виявляються причини відхилень та визначається їх вплив на перспективні цілі, а також коригуються заходи щодо усунення негативних відхилень. Контролер зобов’язаний попередити виникнення кризових ситуацій, консультувати адміністрацію з усіх проблем вибору найбільш ефективних варіантів дій і тим самим використати всі можливості для досягнення запланованих показників.

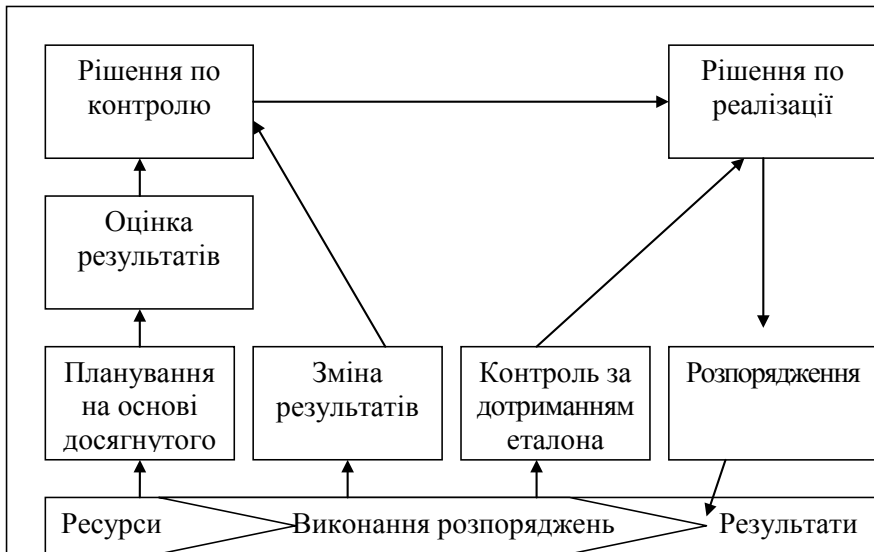

Рис. 1. Управління на основі порівняння з минулим

Враховуючи те, що нині аграрний сектор економіки України постав перед серйозним вибором свого місця на світовій арені, стратегії його розвитку знаходяться в постійній конкурентній боротьбі з провідними країнами світу, а вітчизняні сільськогосподарські підприємства — одні з найбільш уразливих в умовах глобалізації, оскільки істотно відрізняються від світових стандартів по технологічному і управлінському рівню, по ефективності використання чинників виробництва, за якістю виробленої продукції.

Сфера сільського господарства як об'єкт управління дуже складна і це пов'язано не лише з нинішнім кризовим станом а рядом особливостей, які більшою мірою визначають специфіку управління сільськогосподарськими підприємствами. Нами досліджено 18 сільськогосподарських підприємств Білоцерківського району і спільними для них ми виявили таке:

- нестабільність як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, в якому вони функціонують, що висуває додаткові вимоги до системи управління;
- необхідність зміщення акценту з контролю минулого на аналіз майбутнього;
- потреба у попередньо розробленій системі заходів із забезпечення виживання підприємства і уникнення кризових ситуацій;
- необхідність побудови механізму координації системи управління з «середини» підприємства;

- потреба в безперервному відстеженні змін, що відбуваються в зовнішньому та внутрішньому середовищах підприємства;
- необхідність побудови спеціальної системи інформаційного забезпечення управління.

Керівники переважної більшості досліджуваних господарств в своїй діяльності продовжують переважно орієнтуватись в основному на бухгалтерський облік при якому відсутня прозорість системи обліку витрат; низька оперативність отримання фактичної інформації про поточну діяльність підприємства в цілому (розрахунки, наявність фінансових ресурсів тощо); обмежена ефективність процедур планування доходів, витрат і фінансових потоків; неналагоджена системи первинного документообігу.

За результатами дослідження нами було запропоновано керівникам цих господарств запровадити контролінгову систему управління, здатну управляти, проводити систематичну оцінку ситуації, наслідків рішень, що приймаються.

Оскільки контролінг це не контроль а спосіб мислення, орієнтований на майбутнє його потрібно пристосувати до умов вітчизняного ринку, до його специфіки частої непередбачуваності що дозволить зберегти підприємство, забезпечити його розвиток а персонал роботою та своєчасною зарплатою.

Світовий досвід свідчить, що у нинішніх умовах контролінг виводить управління підприємством на якісно новий рівень, орієнтуючи діяльність різних його служб і підрозділів на досягнення оперативних і стратегічних цілей. Саме контролінг здатний забезпечити методичну і інструментальну базу для підтримки основних функцій менеджменту: планування, контролю, обліку і аналізу, а також оцінку факторів, котрі впливають на ефективність управлінських рішень.

Реально в досліджуваних господарствах є служби, які займаються плануванням, обліком, аналізом, звітністю тому в керівників виникало запитання навіщо ще якась нова служба зі схожими функціями? Керівників непокоїть питання що ж отримає господарство в результаті впровадження системи контролінгу і реалізації його численних функцій і завдань оскільки багато його функцій виконувалися планово-економічними і фінансово-обліково-аналітичними службами і раніше. Планово-економічні служби або бухгалтерії цих господарств розробляють і реалізують на практиці планування і бюджетування за центрами відповідальності, здійснюють облік витрат і результатів. Але практикою доведена корисність контролінгу для господарства, яка полягає не в тому, що миттєво скоротяться витрати хоча, після того, як будуть відбудовані системи обліку витрат і бюджетування за центрами відповідальності, управління запасами зниження витрат як по окремих підрозділах, так і по господарству в цілому буде відчутним. Крім того користь від впровадження контролінгу полягає ще і в тому, що розробляються технології ефективного управління, що забезпечують координацію управлінської діяльності з постановки (уточнення) і ефективного досягнення

стратегічних і оперативних цілей підприємства.

На нашу думку, процес функціонування контролінгу на аграрних підприємствах повинен мати вигляд кола, яке починається з аналітичної діяльності з постановки мети і завершується утворенням інформаційної бази щодо способів подолання «вузьких місць» рис. 2. При цьому ця система має носити випереджувальний характер.

Рис. 2. Коло функціонування контролінгу на аграрних підприємствах

Як інтегрована система контролінг забезпечує синтетичний, цілісний погляд на діяльність підприємства у минулому, теперішньому і майбутньому, комплексний підхід до виявлення і вирішення проблем, що постають перед підприємством. У цьому випадку він перетворюється на філософію і образ мислення керівників підприємств, орієнтованих на стабільний, успішний розвиток бізнесу на перспективу, що за оцінками експертів [7] дозволяє на 10-19% збільшити результативність управлінських рішень, практична реалізація яких забезпечує зростання конкурентоспроможності господарств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті дослідження встановлено, що незважаючи на те, що на сьогодні в переважній більшості сільськогосподарських підприємств відсутні служби контролінгу світова практика сучасного менеджменту свідчить, що застосування концепції контролінгу як оновленої цілеорієнтованої концепції управління в нинішніх

умовах є нагальною необхідністю. Вона має стати реакцією на виклики зростаючої невизначеності зовнішнього середовища аграрних підприємств і як динамічна база підтримки внутрішнього балансу в них, яка забезпечує методичне і інструментальне підґрунтя для підтримки (у тому числі комп'ютерне) основних функцій аграрного менеджменту.

Оцінюючи рівень організації систем планування, обліку, контролю та аналізу в досліджуваних господарствах встановлено, що їх потенціал використовується недостатньо через відсутність зведеної аналітичної інформації, орієнтованої на забезпечення стратегії розвитку підприємства.

Вважаємо, що впровадження в сільськогосподарські підприємства має здійснюватись шляхом визначення системи економічних показників та інформаційних джерел оперативного надходження важливих даних, виявлення і оцінка відхилень від заданих норм, коригування поточних та стратегічних планів, виявлення “слабких місць” та розробка алгоритму щодо їх усунення. Але перш за все впровадження системи контролінгу на агропромисловому підприємстві, потребує введення автоматизації процесів управління з можливістю автоматизовано обробляти економічну та фінансову інформацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Манн Р., Майер Э. Контролинг для начинающих: Пер. С нем. Ю.Г. Жукова / под ред. И с предисл. д-ра экон. наук В.Б. Ивашкевича. — 2-е изд., перераб. И доп. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 304 с: ил.
2. Пушкар М.С. Контролінг: Монографія. — Тернопіль, 1997. — 146с.
3. Сухарева Л.А., Петренко С.Н. Проблемы адаптации и предпосылки организации контролинга в отечественной теории и практике // Бухгалтерский учет и аудит. — 2001. — №8. — С. 32–36.
4. Контролінг в системі менеджменту: монографія / О.Д. Гудзинський, М.М. Аксентюк, О.М. Деменіна; Ін-т підготов. кадрів Держ. служби зайнятості України. — К., 2009. — 225 с.
5. Фольмут Х. Й. Инструменты контролинга от А до Я: пер. с нем. / под ред. и предисл. М.Л. Лукашевича и Е.Н. Тихоненковой. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 288 с.
6. Терещенко О. О. Контролінг у системі антикризового управління підприємством / О. О. Терещенко // Фінанси України. — 2001. — № 12. — С. 56–63.
7. Чумаченко М. Г. Контролінг у дію / М. Г. Чумаченко // Економіка та держава. — 2007. — № 11. — С. 4–8.

Одержано 20.04.12

Исследованы особенности, которые определяют специфику управления сельскохозяйственными предприятиями. Проанализированы предпосылки и

целесообразность внедрения контроллинга в этих предприятиях. Определены проблемы функционирования сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: *управление, предприятия сельского хозяйства, информационное обеспечение, административная система.*

The peculiarities determining the nature of agricultural enterprises management were investigated. The preconditions and reasonability of implementing controlling at these enterprises were analysed. The problems of agricultural enterprises functioning under modern conditions were defined

Key words: *controlling, agricultural enterprises, information securing, management system*

УДК 658.4

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

О.В. СІВОХА, аспірант

Розглядаються аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Увага приділяється дослідженню економічних категорій «конкурентні переваги» та «конкурентоспроможність».

Одним з найважливіших елементів ринкового механізму та необхідною умовою його функціонування є конкуренція, яка знаходить своє відображення в багатьох категоріях, базовими серед яких є «конкурентоспроможність» та «конкурентні переваги».

Проблеми конкурентоспроможності та конкурентних переваг посідають одне з провідних місць в економічному аналізі різних суб'єктів господарської діяльності, що пояснюється об'єктивним посиленням міжнародної та внутрішньої конкуренції. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають необхідність теоретичного обґрунтування природи зазначених понять, джерел їх формування та чинників забезпечення, взаємозв'язок різних видів діяльності підприємств, зокрема сільськогосподарських, для досягнення конкурентних переваг.

Сучасний стан досліджень цієї проблеми базується на публікаціях зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, таких як: М. Портер, І. Ансофф, А.П. Градов, В.Л. Дикань, І.Б. Иванов, І.Н. Герчикова, А.А. Мазаракі, Н.М. Ушакова, А.Т. Литвиненко, І.В. Смолін, І.В. Балабанова, Т.І. Олійник, М.Й. Малік, С.М. Кваша, О.А. Нужна та інші.

Однак, якщо поняття «конкурентоспроможність», не дивлячись на певні розбіжності в її трактуванні окремими авторами, особливої полеміки не викликає, то термін «конкурентні переваги» визначається концептуально досить неоднозначно, а відтак вимагає подальшого та серйозного дослідження.

Основна мета даної статті полягає в дослідженні змісту категорії конкурентні переваги за різними концепціями та джерелами їх формування, аналізі концептуальних відмінностей між поняттями «конкурентоспроможність» та «конкурентні переваги», а також розробці основних напрямків реалізації конкурентних переваг діяльності сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. В основу дослідження покладено діалектичний метод пізнання та системно-логічний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати досліджень. Існує надзвичайно широкий спектр точок зору щодо трактування понять «конкурентоспроможність» та «конкурентні переваги» у дослідників з цієї проблематики.

В наукових працях, залежно від зрізу дослідження, категорія «конкурентоспроможність» підприємства і в тому числі сільського господарства розглядається різнопланово: як система реалізації його потенційних можливостей, як порівняльна характеристика виробничої діяльності, як здатність вести конкурентну боротьбу, як сукупність складових що визначають ефективність процесів використання і нарощування потенційних можливостей, як система чинників, що забезпечують засвоєння та утримання конкурентних позицій на ринку продукції тощо.

В цілому, такі визначення не викликають особливих заперечень і підкреслюють в цьому понятті концентрований вираз сукупності можливостей та резервів суб'єкта ринкових відносин виробляти та реалізувати на ринку продукцію, забезпечувати ефективність використання і нарощування потенційних конкурентних можливостей, утримувати конкурентні позиції на ринку за рахунок чисельних факторів, тобто мова йде про складові потенційних конкурентних здібностей ринкового суб'єкта. Якщо виходити навіть із семантики категорії «конкурентоспроможності» то очевидно, що в даному випадку акцентується увага саме на потенційних можливостях підприємства для конкурентних дій на ринку, як основи та передумови забезпечення стійких та набутті нових конкурентних переваг.

Концептуальні засади категорії «конкурентні переваги», то були закладені ще класиками політекономічної думки А. Смітом та Д. Рікардо в їх концепціях абсолютних та порівняльних переваг стосовно міжнародного поділу праці та спеціалізації країн, та які отримали свій подальший розвиток в сучасних неотехнологічних теоріях міжнародної торгівлі.

Аналіз літератури, присвяченої проблемам конкурентоспроможності підприємств, показує, що існує кілька підходів до визначення сутності конкурентних переваг, які базуються на ідеях ринкового позиціонування, на ресурсній концепції.

Трактування конкурентних переваг, що засноване на концепції позиціонування, бачить їх джерело в здатності фірми створювати для своїх покупців таку цінність, яка перевищує не просто витрати на її створення, але й цінність, яку надає їм продукція конкурентів.

До таких концепцій, в першу чергу, можна віднести теорію М. Портера про «ланцюжок цінності» (вартості), як сукупності різних видів діяльності фірми від проектування та виробництва до збуту та обслуговування продукції, яка з'явилась в 90-х роках ХХ ст. [1].

Кожний вид діяльності фірми розглядається як потенційне джерело конкурентних переваг. Це дозволяє виявити та ранжувати відповідні джерела зниження витрат та диференціації продукції, що виробляється, які безпосередньо впливають на стратегію формування конкурентних переваг фірми. Всі види діяльності ланцюжка цінностей вносять свій вклад у вартість для покупця, а сумарна вартість в ланцюжку цінності буде визначати різницю між вартістю для покупця та вартістю виробництва.

Через «ланцюжок цінності» М. Портер намагається пояснити механізм досягнення конкурентної переваги. Конкурентна перевага досягається виходячи з того, як фірма організовує та виконує окремі види своєї діяльності, за допомогою яких вона створює певні цінності для своїх клієнтів. Кінцева цінність, створена фірмою, визначається тим, скільки клієнти згодні заплатити за товари та послуги, що пропонуються фірмою.

Так як «ланцюжок цінності» підприємства являє собою систему взаємопов'язаних видів діяльності, між якими існують зв'язки, то будь-яка діяльність впливає на вартість та ефективність інших. Тобто конкурентна перевага може формуватись як з самих видів діяльності, так і зі зв'язків з ними: врахування впливу одного виду діяльності на іншу частину ланцюжка чи вдосконалення координації між ними призводить іноді до досягнення вирішальної конкурентної переваги. Ланцюжок цінності є інструментом для розуміння структури витрат фірми та того, як витрати зростають та знижуються залежно від виду діяльності та всередині самих видів.

Однак, якщо конкурентна перевага базується на чиннику ринкового позиціонування, фірма може його втрачати в результаті заняття іншою фірмою аналогічної позиції або тому, що цінність самої цієї позиції втратила значення.

За таким підходом, на нашу думку, відносність конкурентних переваг має ряд проявів. По-перше, переваги завжди відносні стосовно конкретної сфери конкуренції (галузевої або географічної): деяка перевага в одній ситуації може не бути такою в іншій, оскільки можуть змінюватися склад конкурентів, способи ведення бізнесу і конкуренції або потреби клієнтів. По-друге, відносна і конкуренція, для якої створюються переваги, оскільки є відмінності між реальною (наявні суперники) і потенційною (новачки у галузі) конкуренцією. У випадку національного ринку існує відмінність між конкуренцією лише вітчизняних фірм або за участю іноземних компаній. По-третє, переваги можуть бути відносні щодо фірми з точки зору іншої фірми, наприклад, її

ділового партнера. У спільному підприємстві, франчайзингових або інших довгострокових контрактних стосунках немає прямої конкуренції між двома учасниками, проте кожна із сторін завжди має альтернативні сценарії: взагалі не вступати у відносини або вступати в них, але з іншим партнером.

До того ж за підходом ринкового позиціонування або галузевої структури надприбуток залежить головним чином від позиціонування фірми в галузі із сприятливими структурними характеристиками. Проте акцент цього підходу на цінових і споживчих характеристиках продукції фірм об'єктивно обмежується короткостроковими чинниками дослідження конкурентоспроможності фірм.

Крім того, в умовах міжгалузевої конкуренції та глобалізації ринків можливості концепції М. Портера, що розумів стратегію як позиціонування бізнесу у стабільній і добре визначеній галузевій структурі, стали звужуватися.

Двома головними викликами, поставленими новими економічними реаліями перед цією концепцією, були стійкість конкурентних переваг та джерела відмінностей між фірмами у рамках однієї галузі.

З точки зору А. Стрікланда та А. Томпсона, стійка конкурентна перевага виражається в перевазі над конкурентами за кількістю клієнтів і можливістю протидіяти впливу конкурентних сил [2].

За визначенням Ж. Ламбдена, конкурентна перевага — це характеристика, продукт, або бренд, що дають фірмі перевагу над її прямими конкурентами [3]. Розійшовшись з М. Портером в нюансах, ці трактування конкурентних переваг показують тісний зв'язок школи позиціонування з теорією маркетингу.

У ресурсній концепції проблема відносності переваг фірми отримує нове звучання. Самі по собі унікальні ресурси і відмінні організаційні здібності фірми не є конкурентними перевагами, а стають їх джерелом, коли застосовуються для цілей бізнесу в конкретній галузі або на конкретному ринку [4].

Ресурсна і співзвучні з нею концепції конкурентних переваг спираються на економічний аналіз підприємництва і фірм, запропонований Й. Шумпетером, Р. Коузом, Є. Пенроуз, О. Уільямсоном, Р. Нельсоном та С. Уінтером. Згідно з ресурсним підходом різні результати діяльності фірм пояснюються більшою мірою неоднорідністю самих фірм, ніж галузевою структурою. Фірми, здатні акумулювати ресурси і здібності, які є рідкісними, цінними, незамінними і які важко скопіювати, матимуть великі конкурентні переваги [5].

Отже, ресурсна концепція бачить суть конкурентних переваг в отриманні фірмою економічних вигід «вище звичайних», але акцентує на їх організаційно-економічних аспектах. Позитивна якість такого підходу полягає в реальній можливості ідентифікації коріння довгострокових конкурентних переваг і в аналізі не стільки конкурентних стратегій, скільки стратегій вищого порядку, зокрема корпоративних. Хоча основи нової філософії конкурентних

переваг були сформульовані вже в 1980-х роках, вперше чітко в управлінських термінах вона була викладена в 1990 році К. К. Прахаладом та Г. Хамелом [6].

Розуміння того, якою має бути фірма для забезпечення стійкої конкурентної переваги, було викладено також в дослідженні М. Петераф особливостей конкурентних переваг [7]. У дослідженні виділено чотири критерії, яким повинні відповідати ресурси фірми для генерування таких стійких переваг. По-перше, неоднорідність ресурсів: прибутки неможливі у відсутності відмінностей в економічній ефективності між ресурсами. По-друге, це передбачуване обмеження конкуренції: генерувати прибутки можуть лише ті ресурси, які куплені за ціною, нижчою за їх дисконтовану вартість. По-третє, це фактичне обмеження конкуренції, тобто конкурентам повинно бути вкрай важко або неможливо імітувати, або замістити ресурси, що генерують прибутки. По-четверте, це недосконала мобільність ресурсів, які мають бути специфічні щодо конкретної фірми.

Саме ускладненість переміщення ресурсів робить їх неоднорідність довгостроковою, а конкурентні переваги — стійкими. У рамках галузі або стратегічної групи видатні економічні результати фірми мають бути захищені чинниками, що заважають суперникам копіювати її переваги. Ці бар'єри, що обмежують фактичне вирівнювання прибутків від володіння конкурентними перевагами, що отримуються окремим фірмами, утворюють свого роду захисний бар'єр навколо стійких конкурентних переваг. До подібних захисних механізмів належать унікальні нематеріальні активи, неявне знання (технологічне або управлінське ноу-хау), галузеві технічні стандарти, високі витрати з переходу до нових постачальників та інші [5].

Методологічне новаторство ресурсного підходу полягає у вивченні стратегій фірм на основі синтезу економічної, організаційної та управлінської наук.

Нині у рамках ресурсного підходу впевнено виокремлюється концепція динамічних здібностей (з 2000-х років). Переважаюча сьогодні тенденція до переходу від стратегічного вибору до стратегічних змін як суті успішних стратегій вимагає зміщення акцентів на динамічні аспекти природи і механізмів конкурентних переваг [8]. Знання та інновації стають найважливішими чинниками довгострокових переваг у новій економіці. Найбільш повно цим чинникам відповідає концепція динамічних здібностей.

Концепція динамічних здібностей розглядає джерелами стійких конкурентних переваг організаційні здатності фірми у завчасному розпізнанні та освоєнні нових можливостей бізнесу. Джерела конкурентних переваг бачаться у спільному розвитку внутрішніх та зовнішніх здібностей фірми.

Відмінності ресурсного підходу і концепції динамічних здібностей полягають в інтерпретації головних джерел стійких конкурентних переваг фірми. Основним аспектом різночитань є різне бачення пріоритетів — на користь будь-яких ресурсів або, як правило, лише організаційних здатностей — при визначенні істинних джерел конкурентних переваг. У цьому відбиваються

сутнісні теоретичні протиріччя: основним напрямком концепції динамічних здатностей є розгляд тільки тих ресурсів і здібностей, які не можуть бути предметом ринкових угод купівлі-продажу (вони блокуються рівнем пов'язаних з ними трансакційних витрат), а традиційна ресурсна концепція має справу з будь-якими ресурсами.

Впровадження та використання конкурентних переваг відображено на рис. 1.

Але загальною слабкою ланкою цих концепцій поки ще є, по-перше, відсутність алгоритмів точної ідентифікації тих ключових здібностей і ресурсів, які важко скопіювати, за допомогою яких фірма забезпечує конкурентну перевагу над суперниками; по-друге, не дають деталізованих рекомендацій щодо конкретних дій, які повинна зробити фірма для створення подібних ресурсів і здібностей.

Окремі дослідники визначають конкурентну перевагу як порівняльну перевагу фірми стосовно інших фірм цієї галузі, а чинниками конкурентної переваги можуть бути окремі конкретні компоненти внутрішнього та зовнішнього середовища фірми, за якими вона переважає конкурента.

В даному випадку, на нашу думку, конкурентна перевага фірми ототожнюється з її конкурентоспроможністю. Проте конкурентоспроможність є наслідком не однієї конкурентної переваги, а їхнього комплексу. Між цими поняттями існує причинно-наслідковий зв'язок, який, однак унеможливорює їхнє повне ототожнення [9].

Так, В.Д. Марков і С.А. Кузнєцова називають конкурентною перевагою положення фірми на ринку, яке дає змогу їй переборювати сили конкуренції та приваблювати покупців. Ці дослідники змішують поняття «конкурентна перевага» з поняттям «конкурентна позиція підприємства», під якою справді розуміють місце, яке займає підприємство на ринку стосовно конкурентів.

Близьким до наведеного підходу є термін «конкурентна відмінність», який часто застосовується в сучасних публікаціях розвинених країн замість поняття «конкурентоспроможність». Під конкурентною відмінністю розуміють високу компетентність підприємства у певній галузі, яка дає йому найкращі можливості залучати й утримувати клієнтуру. Ця компетенція проявляється в тому, що фірма робить щось значно краще, ніж її конкуренти, і, завдяки цьому, краще задовольняє потреби своєї клієнтури.

Деякі науковці розглядають конкурентні переваги як дієву форму прояву конкурентоспроможності як діяльну конкурентоспроможність, тобто з точки зору її динаміки. Зокрема, Івашенко Г.А. вважає, що конкурентні переваги є «результатом реалізації процесів формування конкурентоспроможності підприємства» [10].

Більшість економістів схильні вважати, що конкурентоспроможність є більш широким поняттям, ніж конкурентні переваги, а останні є складовою конкурентоспроможності та підкреслюють в ній специфічні та виключні конкурентні особливості фірми, які спрямовані на забезпечення її сталого розвитку та ефективного функціонування.

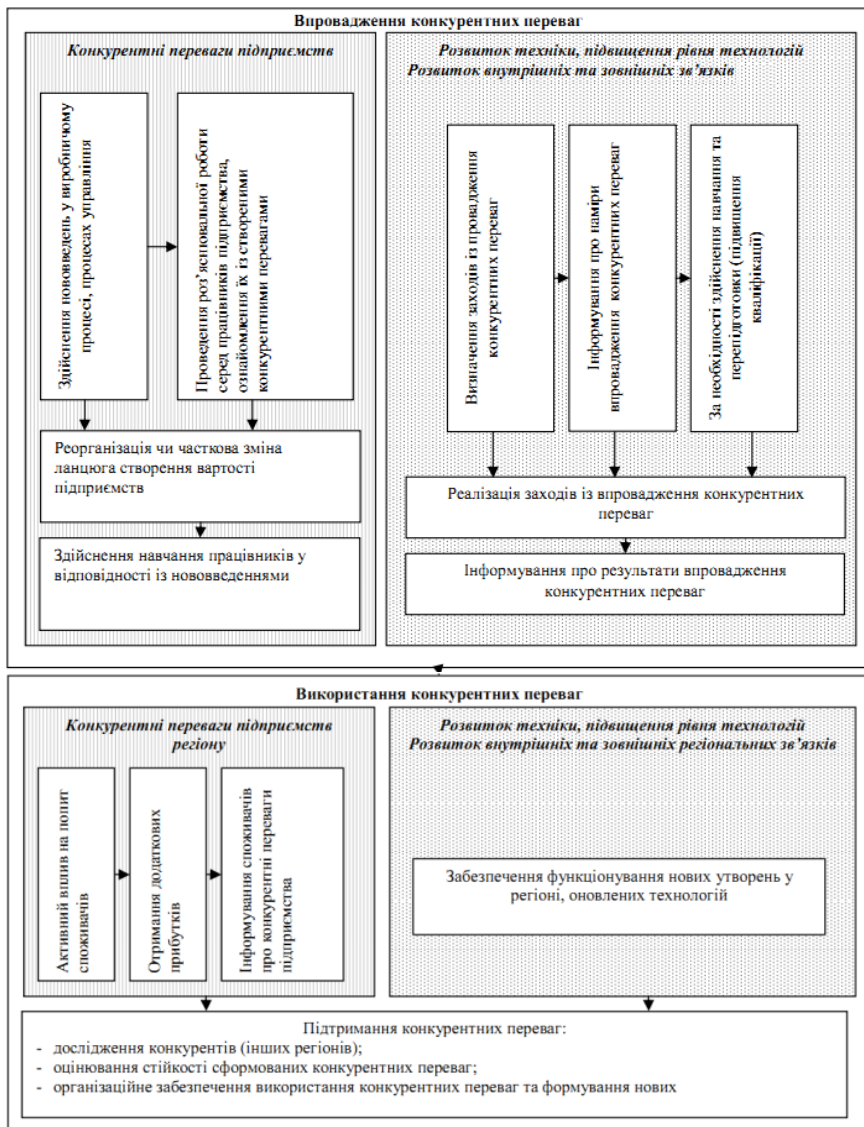

Рис. 1. Впровадження та використання конкурентних переваг

Хоча існує і зворотна точка зору. Так, на думку Ботвіної Н.О. конкурентний статус (позиції в конкурентній боротьбі) та конкурентспроможність формує сукупність конкурентних переваг [11].

В сучасній економіці конкурентні переваги виникають головним чином в умовах креативного типу конкурентної поведінки, яка передбачає забезпечення переваг суперником шляхом підвищення інноваційних можливостей підприємства, введенням якихось нових компонентів ринкових відносин (нова продукція, нові технології, нові форми організації виробництва).

Висновки. Таким чином, конкурентні переваги є сукупністю економічних відносин з приводу формування та реалізації випереджаючих, виключних чи специфічних можливостей та конкурентоспроможного потенціалу підприємства шляхом використання ринкових, ресурсних, інноваційних та інших чинників ефективності діяльності, які забезпечують стійку, тривалу та лідируючу конкурентну позицію підприємства на ринку.

Конкурентні переваги не є вічним, вони завойовуються та утримуються тільки при постійному вдосконаленні всіх сфер діяльності підприємства. Можливості збереження конкурентних переваг залежать від наявності у компанії високої репутації, кваліфікованого персоналу, патентів, введенням довгострокових НДДКР, розвинутим маркетингом, що базується на використанні новітніх технологій, сучасним менеджментом, довгостроковими зв'язками з покупцями і т.д. Такі переваги довше зберігаються та дозволяють досягати більш високої прибутковості.

Крім того конкурентні переваги можуть бути пов'язані з наявністю дешевої робочої сили, доступністю джерел сировини і т.д. Вони не на стільки стійкі, так як можуть бути скопійовані конкурентом, оскільки зростає ймовірність того, що конкуренти намагатимуться позбавити підприємство цих переваг.

Для утримання підприємством лідируючого становища тривалий час найбільш ефективними є інноваційні переваги. Впровадження інновацій повинні принаймні дорівнювати строкам їх можливого повторення конкурентами чи бути коротшими. Інноваційний процес дозволяє компаніям переходити до реалізації конкурентних переваг більш високого рангу та збільшувати кількість їх джерел; відмова від наявної конкурентної переваги для отримання нової створює бар'єри для імітаторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / М. Портер; пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 454 с.
2. Томпсон-мл А.А. Стратегический менеджмент: концепция и ситуации для анализа / А.А. Томпсон-мл, А.Дж. Стрикленд III / пер. с англ. — 12-е изд. — М.: Вильямс, 2002. — 928 с.

3. Ламбен Ж.Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок [Текст] / Ж.Ж. Ламбен ; пер. с англ. — СПб.: Питер, 2004. — 327 с.
4. Коллиз Д. Дж. Конкуренция на основе ресурсов: стратегия в 1990-е гг. [Текст] / Д. Дж. Коллиз, С.А. Монтгомери // Вестник С. — Петербургского ун-та. — 2003. — № 4. — С. 186–206. — Серия «Менеджмент».
5. Rumelt L.P. Towards a strategic theory of the firm [Text] / R.P. Rumelt. In: R.B. Lamb (ed.) // Competitive Strategic Management. — NJ: Prentice-Hall: Englewood Cliffs, 1984. — P. 556–570.
6. Прахалад К.К. Ключевая компетенция корпорации [Текст] / К.К. Прахалад, Г. Хамел // Вестник С. — Петербургского ун-та. — 2003. — № 3. — С. 18–44. — Серия «Менеджмент».
7. Peteraf M.A. The cornerstones of competitive advantage: A resource-based view [Text] / M.A. Peteraf // Strategic Management Journal. — 1993. — № 14. — P. 179–191.
8. Катькало В. Эволюция теории стратегического управления [Текст]: монография / В. Катькало. — СПб.: Издат. дом С. — Петерб. гос. ун-та, 2006. — 548 с.
9. Скудер Г. Стратегія підвищення конкурентоспроможності підприємства, проблеми і складові успіху / Г. Скудер // Економіка України, 2007. — № 6. — С. 24–26.
10. Іващенко Г.А. Оцінка організаційно-економічних факторів формування конкурентоспроможності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Іващенко Г.А. — Харків, 2005. — С. 18.
11. Ботвіна Н.О. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ботвіна Н.О. — Сімферополь, 2008. — С. 4.

Одержано 23.04.12

В статье рассматриваются аспекты обеспечения конкурентоспособности предприятия. Внимание уделяется исследованию экономических категорий «конкурентные преимущества» и «конкурентоспособность».

Ключевые слова: *конкурентоспособность, конкурентные преимущества, ноу-хау, конкурентная позиция предприятия, устойчивое развитие.*

The aspects of ensuring the competitiveness of enterprises were considered.. Attention was paid to the study of economic categories "competitive advantage" and "competitiveness."

Key words: competitiveness, competitive advantages, know-how, the competitive position of enterprises, sustainable development.

УДК 332.122

ПРОГРАМНІ МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

П.Ю. КУРМАСЬ, кандидат економічних наук
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Розглядаються питання реалізації програмно-цільових методів державного регулювання соціально-економічного розвитку. Увага приділяється дослідженню проблемних питань застосування традиційних методів управління проектами.

Сучасний стан реформування економіки України спрямований на реалізацію інноваційної моделі розвитку і потребує посилення регулюючого впливу держави на процеси, що відбуваються в соціальній, економічній, науково-технологічній та інших сферах життєдіяльності суспільства. За цих умов програмно-цільові методи управління є одними з найдієвіших інструментів впливу на процес регіонального розвитку та захисту національних інтересів держави.

Ефективне застосування зазначених методів управління дає можливість органам державної і місцевої влади чітко визначити пріоритети, цілі і напрями розвитку держави на коротко-, середньо- і довгострокову перспективи, а також конкретні заходи, що забезпечують їх досягнення, з визначенням необхідних для цього фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, трудових та інших ресурсів.

Окремі аспекти використання програмно-цільових методів управління регіональним розвитком розглядаються в працях Варналія З.С., Долишного М. І., Музиченка А.С., Павлюк А. П., Пили В. І. та інших дослідників.

Разом з тим, питання щодо ефективності використання програмних методів у процесі державного регулювання економіки потребують більш поглибленого дослідження.

Метою даної статті є аналіз результатів використання програмно-цільових методів в процесі державного регулювання соціально-економічного розвитку.

Методика досліджень. Для досягнення поставленої мети статті використовувалися методи: логічного узагальнення (вони дозволили виявити суперечності використання програмних методів державного регулювання економічного розвитку), табличний метод (використовувався для наочного

зображення взаємозв'язків окремих господарсько-економічних процесів в процесі функціонування соціально-економічної системи), експертних оцінок (виявити пріоритетні напрями державної підтримки у процесі використання програмних методів).

Результати досліджень. Використання програмно-цільових методів регулювання в країнах з перехідною економікою може бути не лише одним з найефективніших засобів концентрації необхідних (часто обмежених) ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку суспільства, а й засобом посилення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків, координації діяльності центральних і місцевих органів влади, розрізнених наукових організацій і підприємств у досягненні поставлених державою цілей.

Регіональні програми розробляються при необхідності вирішення стратегічних завдань регіонального розвитку, що мають загальнодержавне значення.

У праці Мазура А.Г. [1, С.168] наведено три основні сфери застосування регіональних програм:

- вирішення великих багатогалузевих народногосподарських проблем в масштабах декількох регіонів;
- вирішення проблеми розвитку окремих регіонів і територій (обласного, районного і міського) масштабу;
- вирішення суто галузевих проблем на регіональному рівні.

Прикладом програм першого типу може бути Програма будівництва Байкало-Амурської магістралі (БАМ). Прикладом програм другого типу можуть слугувати загальнореспубліканські з регіональним розгалуженням науково-технічні та соціально-економічні програми: „Енергокомплекс”, „Матеріаломісткість”, „Транспорт”, „Біотехнологія”, „Праця” [1, С.168].

У 2011 році в Україні реалізуються науково-дослідні та конструкторські роботи за понад 60-ма державними програмами. Найбільш відомими з них є: Державна цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі, Національна програма виробництва технологічних комплексів машин і устаткування для сільського господарства, харчової та переробної промисловості, Комплексна програма модернізації та розвитку паливно-енергетичної промисловості, Програма конверсії військово-промислового і машинобудівельного комплексів, Програма розвитку авіаційної промисловості, Програма розвитку хімічної, нафтохімічної та нафтопереробної промисловості, Програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра, Національна космічна програма та інші.

На регіональному рівні реалізовувалися цільові територіальні програми, спрямовані на ефективне використання трудових ресурсів, соціальна трансформація села, розвиток виробництва товарів народного споживання тощо. Процес розробки і реалізації програм на регіональному рівні триває й зараз.

Для України програмно-цільові методи державного регулювання соціально-економічних процесів не лише не втратили своєї актуальності, а й потребують гнучкіших і виважених підходів з огляду на зростаючу складність регулювання ними в умовах децентралізації в усіх сферах суспільного життя. Більше того, в умовах обмеженості фінансово-матеріальних можливостей держави і суб'єктів підприємництва, структурних диспропорцій у виробництві, лише акумулювання ресурсів на вирішенні ключових суспільно значущих проблем, стимулювання інновацій та інвестицій у пріоритетних сферах і виробництвах здатне забезпечити дієвість і повну практичну реалізацію розроблених відповідно до національних інтересів стратегій розвитку.

В сучасних умовах переваги програмно-цільових методів в процесі реалізації цільових програм використовуються недостатньо повно. Практика реалізації програм вказує на те, що невисока їх ефективність, перш за все, пов'язана з не вирішенням наступних проблем:

1. Лавиноподібне зростання кількості програм, які мали б стати каталізатором реформ, за відсутності чітких пріоритетів державної політики увійшло в суперечність з наявними у держави фінансовими ресурсами. Об'єктами для програмного вирішення стали практично всі галузі господарства і сфери суспільного життя. Це призвело до розпорошення бюджетних коштів, недофінансування програмних завдань і, як наслідок, недосягнення визначених цілей.

2. В Україні сформувалося ставлення до державних програм як до певної фінансової підтримки окремих галузей, що, у свою чергу, зумовило жорстку конкуренцію за бюджетні кошти. При цьому набуває поширення лобіювання вузьковідомчих та вузькокорпоративних інтересів.

3. В умовах недостатньо раціонального врегулювання міжбюджетних стосунків державні цільові програми часто стають для місцевих органів влади досить привабливим засобом залучення державних ресурсів на регіональні потреби. Це, зокрема, стосується програм житлово-комунальної сфери та більшості програм з відродження історичної спадщини.

4. Відомча закритість програм, а також недофінансування призводить до перетворення їх на сукупність мало пов'язаних проектів, формально об'єднаних за певною галузевою приналежністю. Такі програми стали додатковим джерелом фінансування основних функцій їхніх виконавців за рахунок коштів державного бюджету. Прикладом цього можуть бути деякі державні науково-технічні програми, що не мають чітко визначених кінцевих орієнтирів.

5. Нарешті, одна з ключових проблем — низькі інноваційна та інвестиційна складові державних цільових програм, що практично зводить нанівець ідею досягнення суспільно значущих результатів програмними засобами. Протягом 2004-2010 років 62% державних цільових програм пов'язаних із інноваціями реалізовувалися на базі технологічних парків. Аналіз функціонування технологічних парків як інноваційних структур засвідчує про

суттєве зниження у 2008–2010 роках динаміки їх розвитку [2, С.68].

1. Показники діяльності технологічних парків за 2004–2010 рр., тис. грн

Показники	Роки						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сума інвестицій, млн грн	128,7	11,0	8,2	5,9	31,1	27,6	55,1
Сума кредитів, млн грн	359,8	196,2	405,0	286,3	1145,0	349,5	618,3
Загальна сума витрат на виконання проєктів	1597,0	2085,9	2187,4	1862,3	884,5	Н.д.	Н.д.
Витрати на НДДКР	41,3	32,6	35,2	24,4	23,5	Н.д.	Н.д.
Обсяг реалізов. інновац. продукції, млн грн	1787,4	2272,8	2280,1	2557,1	851,4	3420	3977,5
Кількість робочих місць	12212	12072	4378	1915	1664	3250	3667

Джерело: складено на основі [3, С.3; 4]

У рамках виконання інвестиційних та інноваційних проєктів технологічних парків з 2004 по 2010 роки обсяг реалізованої інноваційної продукції склав 17,1 млрд грн. За 2010 рік загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції дорівнював 3977,5 млн грн, що на 557,5 млн грн більше, ніж у 2009 році [3, С.2].

Також, однією з важливих проблем є невідповідність фактичного рівня фінансування заходів ЦП плановим показникам, що знижує відповідальність за результати їх реалізації. З цією метою доцільно зосередитися на міжрегіональних соціально-спрямованих програмах, а також на програмах розвитку депресивних територій. Розподіл пріоритетів за галузевою та регіональною ознакою зображено у табл. 2.

Нагальною потребою сьогодення є посилення контролю за реалізацією заходів програм і, в першу чергу, за цільовим і ефективним використанням коштів.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то для України найбільш прийнятним є досвід програмування країн ЄС, що включає три етапи, кожен з яких спрямований на вдосконалення попереднього.

Перший етап розпочався із створення відповідно управлінського і бюджетного органів — Комітету з регіональної політики, підпорядкованого Раді Міністрів ЄС і Європейському фонду регіонального розвитку (1972 р.). Перші десять років їх діяльності спрямовувалася на впровадження окремих, у більшості випадків не пов'язаних між собою національних проєктів. Другий етап (з 1985 р.) характеризувався переходом від розрізнених проєктів до комплексних програм. До кінця 80-х років реалізовувалися чотири види комплексних регіональних програм ЄС [5, С.101]:

- 1) національні програми, що мають інтерес для ЄС;
- 2) міждержавні програми (їх мета — узгодження регіональних інтересів та найважливіших напрямків галузевої діяльності ЄС);
- 3) довготермінові специфічні програми (розроблялися для регіонів із найскладнішими стартовими умовами, території яких не охоплені національною регіональною політикою);
- 4) інтегровані програми (спрямовані на допомогу середземноморським районам).

2. Галузеві та регіональні пріоритети інноваційно-економічного розвитку

Напрямок діяльності	Регіон
Видання програмного забезпечення, виробництво фармацевтичних препаратів і матеріалів	м. Київ, Харківська, Донецька
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	Луганська, Одеська, Полтавська
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, м. Київ
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Дніпропетровська
Виробництво машин і устаткування	Донецька, Закарпатська, Запорізька, Одеська, Полтавська, Харківська, Черкаська, Сумська
Металургійне виробництво	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська,
Виробництво харчових продуктів	АРК, Вінницька, Київська, Львівська, Харківська, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька, Київська, Тернопільська
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	АРК
Вирощування однорічних і дворічних культур	Вінницька, Дніпропетровська, Одеська, Полтавська, Харківська
Тваринництво - розведення свійської птиці	АРК, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Черкаська
- розведення великої рогатої худоби молочних порід	Вінницька, Житомирська, Львівська, Хмельницька

Джерело: розроблено автором

Три перші види програм проходили конкурсний відбір у Генеральній дирекції Комітету з регіональної політики.

Третій етап пов'язаний із реформою регіональної політики ЄС (1989 р.), у результаті якої змінились і принципи фінансування регіональних програм — відбувся перехід до „Індикативного методу” надання ресурсів залежно від приналежності регіону до певної групи „проблемних територій” та відмова від

фінансування всіх регіональних програм, крім міждержавних. Для „проблемних територій” були визначені 5 напрямків регіонального програмування.

До цієї реформи регіональні програми охоплювали 44% населення ЄС, а після 43%, але при цьому значно змінилася географічна структура — регіональні програми охоплюють лише території з найнижчим рівнем добробуту, тоді як раніше могли реалізовуватися й на розвинутих територіях.

Висновки. Використання програмно-цільових методів передбачає:

- визначення проблеми та формулювання цілей;
- розробку й реалізацію програми, спрямованої на досягнення цілей;
- систематичний контроль за якістю та результатами робіт, передбачених програмою;
- коригування заходів, спрямованих на реалізацію цілей.

Використання програмно-цільового підходу доцільне, як правило, в наступних випадках [1, С. 169–170]:

- міжрайонна і внутрішньорайонна міжгалузева взаємодія з метою комплексного використання ресурсів багатопланового характеру і формування нових територіально виробничих комплексів;
- здійснення довгострокових проектів із суттєвими економічними, соціальними та екологічними наслідками;
- комплексне використання резервів інтенсифікації, які наявні у сфері як галузевого, так і територіального розвитку;
- застосування спеціальних правових, організаційних і економічних важелів для вирішення територіальних проблем.

Перспективним напрямком подальших наукових розвідок є визначення системи критеріїв оцінювання ефективності цільових програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазур А.Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління: Монографія / А.Г. Мазур. — Вінниця, 2000. — 263 с.
2. Курмаєв П.Ю. Аналіз ефективності методів державної підтримки інноваційної діяльності на регіональному рівні / П.Ю. Курмаєв // Культура народів Причорномор'я. — 2010. — №178. — С.67–70.
3. Аналіз діяльності технологічних парків України у 2008 та на початку 2009 років. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mon.gov.ua/science/innovation/analiz2008_2009.doc. — С.2–3.
4. Створення та використання передових виробничих технологій на підприємствах України у 2010 році. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/pvt_2010.zip.
5. Мезенцев К.В., Проводар Н.І. Регіональні соціально-економічні програми: суть, проблеми, досвід /К.В. Мезенцев, Н.І. Проводар //Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми /Зб. наук. праць за

матер. доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 1998. — С.99–103.

Одержано 26.04.12

В статье рассматриваются вопросы реализации программно-целевых методов государственного регулирования социально-экономического развития. Внимание уделяется исследованию проблемных моментов неэффективного использования традиционных методов управления проектами.

Ключевые слова: конкуренция, программно-целевые методы, конкурентная среда, рыночная экономика, государственное регулирование

The issues of implementation of program-targeted methods of state regulation of social and economic development were considered Attention was paid to ineffective application of traditional methods of project management.

Key words: competitive environment, program-targeted projects, market economy, state regulation

Для нотаток

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського НУС”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методiku проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов’язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов’язково** не менше **4** джерел, переважно за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і символів.

Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — **4–5** стрічок, *російською та англійською мовами*.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше **3** і не більше **10**, *російською та англійською мовами*.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файла повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (*для авторів інших установ — обов’язково*).
7. **Вартість друку однієї сторінки 20 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*
9. Терміни подання: 1.02.–31.06. і 1.09.–30.11. Вихід номера: липень, січень.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний A4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній, нижній, лівий і правий береги — 20 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок.

3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРИЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і Key words: (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схема приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744)4–69–87

(063)788–94–14

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

**Засновано в 1926 році
Випуск 79**

*Збірник наукових праць Уманського національного університету
садівництва* / Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. — Умань, 2012.
Вип. 79. — Ч. 2: Економіка. — 188 с.

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел. : 4–69–87.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17791-6641ПР від 17.03.11 р.

Підписано до друку 24.05.2012 р. Формат 60х84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 11,2. Наклад 300 екз. Зам. №142.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305.